

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**НАВЧАЛЬНО - НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ФЕДОРИЧ ІРИНА ЯРОСЛАВІВНА

УДК 347.65/.68

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ ЗА ЦИВІЛЬНИМ
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ /Федорич І.Я./

Науковий керівник:
Дякович Мирослава Михайлівна,
доктор юридичних наук, доцент

Львів – 2018

АНОТАЦІЯ

Федорич І.Я. Здійснення права на спадкування за цивільним законодавством України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Навчально-науковий юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2018.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню актуальних теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із здійсненням права на спадкування. Також окрема увага приділяється дослідженню розвитку правових засад та наукових досліджень здійснення права на спадкування. У роботі на підставі чинного законодавства та аналізу наукових доробків визначається правова природа та зміст права на спадкування, порядок його здійснення. Сформульовано авторське визначення поняття «право на спадкування» та здійснення права на спадкування, доповнено наукові положення щодо розуміння змісту права на спадкування через секундарні права. «Здійснення права на спадкування» розглядається як комплексне поняття, яке передбачає способи реалізації права на спадкування, поглиблюючи зв'язок між нормами матеріального та процесуального права, відображає динаміку спадкових правовідносин.

Особлива увага приділена дослідженню способів здійснення права на спадкування. Встановлено, що прийняття спадщини і відмова від спадщини як волевиявлення особи, реалізується шляхом вчинення одностороннього правочину спадкоємцем (подання заяви). Проаналізовано особливості процедури здійснення права на спадкування шляхом подання заяви про прийняття спадщини в органи нотаріату. Заява про прийняття спадщини розглядається у широкому розумінні як спосіб здійснення волевиявлення шляхом повідомлення нотаріуса про прийняття спадщини та у вузькому як письмовий документ, оформлений у порядку, встановленому чинним законодавством. Окрема увага приділяється необхідності

розмежування правової природи заяви про прийняття спадщини та заяви про видачу свідоцтва про право на спадщину. Проаналізовано види та порядок відмови від прийняття спадщини. Розкрито відмінності у правових наслідках відмови від спадщини та неприйняття спадщини. У роботі визначено сутність та мету встановлення презумпцій прийняття спадщини. Доведено, що презумпції прийняття спадщини встановлені ЦК України з метою охорони прав та законних інтересів спадкоємців, а не передбачають альтернативний спосіб прийняття спадщини. Окрема увага також приділяється реалізації права на відмову від спадщини спадкоємцями, на яких поширюється дія презумпції прийняття спадщини, передбаченої ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України.

Проаналізовано зміст, мету та порядок вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. Шляхом системного аналізу судової та нотаріальної практики, яка стосується вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, що знаходиться в індивідуальних банківських сейфах, аргументовано що у випадку зберігання майна у банківському сейфі відсутня мета вчинення цієї нотаріальної дії. Визначено юридичну природу строку для прийняття спадщини, а також з'ясовано правові наслідки пропущення строку для прийняття спадщини. Розкрито порядок та підстави поділу (виділу) та перерозподілу спадщини. Проаналізовано особливості виконання зобов'язань спадкодавця перед кредиторами.

У результаті аналізу судової та нотаріальної практики розроблено ряд пропозицій щодо вдосконалення нотаріального провадження у спадкових справах, зокрема в частині прийняття спадщини, надання згоди спадкоємцями, які прийняли спадщину, на прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк для прийняття спадщини, відкликання заяв про прийняття спадщини та відмову від спадщини.

На основі проведеного дослідження сформульовано теоретичні висновки й пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства.

Уперше: 1) сформульовано авторське визначення поняття права на спадкування як суб'єктивного права прийняти спадщину, відмовитись від спадщини, у встановлений законом строк, або не приймати спадщину, а також на

здійснення передбачених законодавством правомочностей, які становлять зміст права на спадкування; 2) обґрунтовано, що за загальним правилом прийняття спадщини і відмова від спадщини здійснюються лише шляхом відповідного волевиявлення особи, а саме шляхом вчинення одностороннього правочину спадкоємцем (подання заяви); 3) доведено, що презумпції прийняття спадщини встановлені ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України закріплені з метою охорони прав та законних інтересів спадкоємців, а не передбачені як альтернативний спосіб прийняття спадщини. Обґрунтовано доцільність закріплення права спадкоємця, на якого поширюються положення ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України, спростувати презумпцію прийняття спадщини в позасудовому порядку після закінчення шестимісячного строку, встановленого для прийняття спадщини; 4) обґрунтовано, що прийняття спадщини та відмова від спадщини є рівнозначними правомочностями права на спадкування та, відповідно, запропоновано передбачити на законодавчому рівні право відмовитись від спадщини після закінчення строку встановленого для прийняття спадщини за згодою спадкоємців, які спадщину прийняли, а також можливість встановлення судом додаткового строку для відмови від спадщини; 5) запропоновано передбачити ведення нотаріусом електронного реєстру вимог кредиторів, заявлених протягом строку встановленого для їх прийняття.

У роботі удосконалено: 6) правові позиції щодо співвідношення понять «відмова від прийняття спадщини» та «відмова від спадщини» та наведено додаткові аргументи їх нетотожності, яка проявляється в тому, що перше характеризує відмову від реалізації однієї із правомочностей права на спадкування, друге – передбачає відмову від набуття спадщини як об'єкта спадкування та участі в спадковому процесі; 7) доповнено наукові положення щодо розуміння змісту права на спадкування через секундарні права, до яких належать три основні (первинні) правомочності, які породжують, змінюють або припиняють правовідносини окремого спадкоємця у спадковому правовідношенні: прийняти спадщину; не приймати спадщину та відмовитись від прийняття спадщини; 8) існуючий порядок прийняття спадщини в частині використання у

нотаріальній практиці двох видів заяв про прийняття спадщини: заяви про прийняття спадщини, яка подається протягом строку, встановленого для прийняття спадщини; заяви про прийняття спадщини, яка подається особою, на яку поширюється дія презумпцій, передбачених ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України, у якій вона стверджує, що спадщину прийняла, якщо строк для прийняття спадщини закінчився; 9) доповнено нотаріальним посвідченням письмову форму заяви, яка містить згоду спадкоємців, які прийняли спадщину у встановлений законом строк, на прийняття спадщини особами, які пропустили строк для прийняття спадщини.

У дисертації дістали подальшого розвитку: 10) положення щодо необхідності посвідчення заяви про прийняття спадщини, а не засвідчення справжності підпису на ній. Закріплення на законодавчому рівні нотаріального посвідчення заяви про прийняття спадщини та відмови від спадщини відповідає сутності здійснення права на спадкування, адже саме прийняття та відмова від спадщини є тими правочинами, через які особа підтверджує своє волевиявлення щодо вступу у спадкові правовідносини; 11) положення про те, що здійснення права на спадкування та оформлення права на спадщину є окремими правовими інститутами, а відтак необхідно розрізняти способи здійснення права на спадкування та підстави оформлення права на спадкове майно; 12) положення про те, що спадкоємець не може відмовитись від права на обов'язкову частку на користь іншого спадкоємця, виходячи з мети встановлення такого права, а саме надання утримання передбаченим законом категоріям громадян; 13) положення щодо неможливості спадкоємця за законом відмовитись від спадщини на користь спадкоємця за заповітом. Закон чітко визначає підстави спадкування, які не можуть взаємозамінюватися, оскільки спадкування за заповітом здійснюється відповідно до волі заповідача, а спадкування за законом на підставі положень закону.

Ключові слова: спадкування, спадкодавець, спадкоємець, прийняття спадщини, відмова від спадщини, презумпції, правочин, охорона спадкового майна, строк, поділ (виділ) спадщини, перерозподіл спадщини, кредитор, борги.

Список публікацій здобувача:

1. Федорич І. Я. Теоретико-правовий аналіз змісту поняття «здійснення права на спадкування» за Цивільним кодексом України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Випуск 56. С. 285 – 291.
2. Федорич І. Я. Способи прийняття спадщини: теоретично–правовий аналіз спадкового правовідношення. *Адвокат*. 2012. № 10 (145). С. 33-38.
3. Федорич І. Я. Правові аспекти здійснення права на спадкування: способи та форми прийняття спадщини та відмови від прийняття спадщини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. №21. Ч. 1. С. 277-281.
4. Федорич І. Я. Поняття і правові наслідки відмови від прийняття спадщини за цивільним законодавством України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 2 (24). С. 123 – 126.
5. Федорич І. Я. Концепція секундарних прав у здійсненні права на спадкування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Дніпро. 2017. Спецвипуск. Ч. 1. С. 58 – 61.
6. Федорич І. Я. Підстави недійсності правочинів прийняття спадщини та відмови від спадкування: аналіз судової практики. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання*. 2017. №3. С. 79 – 81. URL: www.pap.in.ua.
7. Федорич І. Я. Окремі питання здійснення права на спадкування. *Римське право і сучасність (Шерешевські читання)*: матеріали міжнародної наукової конференції (м. Одеса, 04 грудня 2010 р.). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2010. С. 173-177.
8. Федорич І. Я. Правовий аналіз виникнення та становлення окремих інститутів спадкового права: проекція з Римського права. *Право та сучасне суспільство: реалії співвідношення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 30 березня 2012 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2012. Ч. 2. С. 70-72.
9. Федорич І. Я. Теоретико-правовий аналіз змісту спадкових правовідносин. *Роль права та закону у громадянському суспільстві*: матеріали міжнародної

науково-практичної конференції (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2012. Ч. 2. С. 35-36.

10. Федорич І. Я. Щодо ефективності реалізації презумпції прийняття спадщини: аналіз нотаріальної практики. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21-22 вересня 2012 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2012. Ч.1. С.96-99.

11. Федорич І. Я. Презумпція прийняття спадщини як спосіб охорони прав та законних інтересів окремих категорій спадкоємців. *Роль права та закону у сучасному суспільстві*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22-23 вересня 2012 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2012. Т. 1. С. 74-77.

12. Федорич І. Я. Теоретичні аспекти інституту заповідального відказу. *Національна правова система в умовах формування європейського правового простору*: збірник матеріалів міжнародної юридичної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 10 жовтня 2012 р.). Київ, 2012. С. 203-208.

13. Федорич І. Я. Теоретичний аналіз практичних аспектів реалізації ч. 3 ст. 1268 ЦК України. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: матеріали IV Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (м. Київ, 11 жовтня 2012 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 200-202.

14. Федорич І. Я. Правові аспекти здійснення права на спадкування: способи та форми здійснення. *Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Донецьк, 23-24 березня 2013 р.). Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. С. 37-38.

15. Федорич І. Я. Теоретико-правовий аналіз презумпції належності спадкоємцю спадщини з часу її відкриття. *Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19-20 квітня 2013 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. Ч. 1. С.116-117.

16. Федорич І. Я. Відмова від прийняття спадщини: теоретико-правовий аналіз проблем судової практики. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку*: матеріали міжнародної науково–практичної конференції (м. Донецьк, 20-21 квітня 2013 р.). Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. Т. 1. С.58 – 62.

SUMMARY

Fedorych I.Y. Realization of the right to inherit under the civil legislation of Ukraine. - Academic qualification work, manuscript copyright.

A thesis submitted for the degree of Candidate of Juridical Sciences, speciality 12.00.03 «civil law and civil procedure; family law; international private law». – Ivan Franko National University of Lviv. – Training and Research Law Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, higher state educational institution. Ivano Frankivsk, 2018.

The dissertation is devoted to the research of actual theoretical and practical problems connected with the realization of right to inherit under the civil legislation of Ukraine. Particular attention is paid to the research of the development of legal grounds and scientific works concerning the realization of right to inherit. Analyzing the current legislation and scientific works, author defines the legal nature and the substance of right to inherit and the order of its realization. Author represents own definition of «right to inherit», also scientific ideas concerning the understanding of the substance of right to inherit through the secondary rights are supplemented. «Realization of right to inherit» considered to be complex notion, which foresee ways of realization of right to inherit, extending the connection between norms of material and procedural right, reflects the dynamics of legal relations.

Particular attention is paid to the research of ways of realization of right to inherit. It is stated that acceptance of inheritance and refuse to inherit as demonstration of the will are represented by the unilateral deeds of heir (statements). Peculiarities of the procedure of acceptance of inheritance by representing statement of the acceptance of inheritance to the notary are analyzed. Statement of the acceptance of inheritance is examined in general as a way to accept the inheritance by stating before the notary about one's will, and in particular as written document, which answers the requirements of the acting law. Separate attention is paid to the necessity to distinguish statement of the acceptance of inheritance and statement concerning the issue of the certificate on the inheritance. Types and the order of refuse to inherit are analyzed. Differences in legal consequences of the refuse to inherit and non-acceptance of inheritance are elucidated.

The essence and the aim of the presumption of acceptance of inheritance are determined in the paper. It is argued that the aim of the presumption of acceptance of inheritance set in the Civil code of Ukraine is to protect the legal rights and interests of heirs, and it is not alternative way to accept the inheritance. Particular attention is also paid to the realization of the right to refuse to inherit by the heirs, who can inherit under the presumption of acceptance of inheritance, foreseen by the parts 3,4 of the Civil Code of Ukraine.

Author of dissertation analyses the essence, aim and the order of the realization of means of inheritance protection. On the ground of the complex analysis of judicial and notary practice which concerns the realization of means of inheritance protection of the assets in the individual bank safes, it is argued that if assets are kept in the individual bank safe there are no need in means of inheritance protection, because the aim of such means is not fulfilled. The legal nature of the term to accept the inheritance is determined, legal consequences of its delay are defined as well. The order and ground of division (extraction) and redivision are represented. Peculiarities of the accomplishment of testators obligations before the creditors are researched.

As a result of judicial and notary practice analysis author makes propositions called to improve the notaries procedure in inheritance cases, particularly concerning: the acceptance of inheritance; the consent to inherit of heirs who accepted the inheritance, given to the heirs who missed the term to accept the inheritance; the recall of statements on acceptance of inheritance and refuse to inherit.

On the ground of conducted research author represented theoretical conclusions and propositions for the improvement of acting legislation.

For the first time: 1) represented authors definition of notion «right to inherit» as subjective right to accept the inheritance, refuse to inherit, during the term set in legislation, or not to accept the inheritance, and also to represent all the rights, which designate the right to inherit and set in the legislation; 2) it is substantiated, that under the general rule the acceptance of inheritance and refuse to inherit could be represented only through the demonstration of will, namely by the unilateral deed of heir (statement); 3) it is proved, that presumptions of acceptance of inheritance set in part 3,

4 art. 1268 Civil code of Ukraine are aimed to protect the legal rights and interests of heirs, and it is not alternative way to accept the inheritance. It is proposed to set in the legislation right of the heir, who is concerned to accept inheritance under the part 3, 4 art. 1268 Civil code of Ukraine, to disprove presumptions of acceptance of inheritance in non-judicial way if the set six month term has passed; 4) it is substantiated, that acceptance of inheritance and refuse to inherit are equal rights and that is why it is proposed to foresee in legislation the right to refuse to inherit after the term has passed under the consent of heirs who accepted the inheritance, and also right to apply to court to set an additional term to represent the refuse to inherit; 5) it is proposed to implement the electronic registrar of applications of creditors, made during the term set for their acceptance.

In the scientific manuscript is improved: 1) legal issues concerning the correlation of notions «refuse from right to accept inheritance» and «refuse to inherit», its difference is argued by that fact that the first characterize the refuse to represent one of the rights as a substance of right to inherit and the second is the refuse to become legal successor; 2) supplemented scientific issues concerning the understanding the substance of right to inherit through its legal deeds, which evoke, change or terminate legal relation of heir: to accept the inheritance, do not accept the inheritance or refuse to accept; 3) existing procedure of inheritance acceptance by proposition to implement two types of statements concerning the acceptance of inheritance: statement, performed during the term set to accept the inheritance; statement, performed after the expiry of the term to accept the inheritance, by the person, who is a subject of presumption, foreseen by the parts 3,4 of the article 1268 of the Civil Code of Ukraine, in which heir states that he accepted the inheritance; 4) the legal form of the consent to inherit of heirs who accepted the inheritance, given to the heirs who missed the term for the acceptance of inheritance, namely to represent such consent in written form and authenticate by the notary.

In the dissertation there are more deeply developed: 1) issues concerning the necessity of statement on acceptance of inheritance authentication by notary, but not the signature of the heir. Such legislative change will answer the substance of realization of

the right to inherit, while acceptance of inheritance and refuse to inherit proves the will of heir; 2) idea that the realization of the right to inherit and processing the rights on inheritance are different legal institutes that is why it is needed to differentiate ways of right realization and grounds to register rights on inheritance; 3) issue that heir can not refuse from the right on indispensable part in inheritance on behalf of other heir, while the aim of such right is to give maintenance to particular categories of heirs; 4) issue that heir who inherit under the testament cannot refuse to inherit on behalf of the heir under the law. The law clearly defines the grounds to inherit, which cannot be interchanged, while inheritance under the will are represented under the desire of testator, and inheritance under law - under the provisions of law.

Key words: inheritance, ancestor, heir, acceptance of the inheritance, refuse to inherit, presumptions, deed, protection of heritage, term, division of heritage, re-distribution of heritage, creditor, debts.

List of the publications of the applicant:

1. Fedorych I.Y. Theoretical-legal analysis of substance of notion «realization of right to inherit» under the Civil code of Ukraine. *Bulletin of L'viv university. Legal series*. 2012. Edition 56. P. 285 – 291.
2. Fedorych I.Y. Ways to accept the inheritance: theoretical-legal analysis of inheritance relations. *Advokat*. 2012 p. №10 (145). P. 33-38.
3. Fedorych I.Y. Legal aspects of the realization of right to inherit: ways and forms of acceptance of inheritance and refuse to inherit. *Scientific bulletin of Uzhgorod national university. Legal series*. №21. 2013. P. 277- 281.
4. Fedorych I.Y. Notion and legal consequences of the refuse to inherit under the civil legislation of Ukraine. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 2 (24). P. 123 – 126.
5. Fedorych I.Y. The concept of rights in the realization of right to inherit. *Scientific bulletin «Actual problems of national jurisprudence»*. P. 1, 2017.- P. 58 – 61.
6. Fedorych I.Y. Grounds of invalidity of acceptance of inheritance and refuse to inherit as deeds: analysis of judicial practice. *Electronic scientific professional*

publishing «Comprehensive - analytic law». №3. 2018. - URL: www.pap.in.ua.

7. Fedorych I.Y. Separate questions concerning realization of the right to inherit. Roman law and i contemporanety (Shereshevski readings): mater. Intern. scient. conf. the 04th of December, Odessa: National university «Odessa juridical academy» - Odessa: Feniks, 2010. P. 173-177

8. Fedorych I.Y. Legal analysis of appearance and development of particular institutes of inheritance law: projection from Roman law. International scientific-practical conference «Law and modern society: realities of correlation»: Zaporizhia, the 30 of March 2012). Zaporizhia: in 4 parts. Zaporizhia city public organisation «Istyna», 2012. P. 2. p. 70-72

9. Fedorych I.Y. Theoretical - legal analysis of substance of realization of right to inherit. International scientific-practical conference «The role of law and legislation in civil society» (Odessa, 20-21 of May 2012). Odessa: in 3 parts. Odessa PO «Prychornomorska foundation of law». 2012. p. 2. p. 35-36

10. Fedorych I.Y. As to the effectiveness of realization of presumption of acceptance of inheritance: analysis of notaries practices. International scientific-practical conference «Reformation of national and international law: perspective and nowadays» (Odessa, 21-22 of September 2012 p.). In 2 parts. Odessa. Odessa: PO «Prychornomorska foundation of law», 2012. P.1. p.96-99

11. Fedorych I.Y. Presumption of acceptance of inheritance as an instrument of protection of legal rights and interests of particular categories of heirs. International scientific-practical conference «The role of law and legislation in civil society»: Kyiv, 22-23 of September 2012. Kyiv. K.: Centre of legal scientific research, 2012. In 2 books. B. 1. p. 74-77.

12. Fedorych I.Y. Theoretical aspects of institute of testimonial order. National legal system in the formation of European legal extension: Compilation of materials of International juridical scientific-practical Internet-conference «Actual jurisprudence». Kyiv, 10 of October 2012. K., 2012. p. 203-208

13. Fedorych I.Y. Theoretical analysis of practical aspects of realization of p. 3 art. 1268 of Civil code of Ukraine. Legal reforms in Ukraine: realities of nowadays: P. 2:

Compilation of IV Ukrainian scientific-theoretical conference, Kyiv, 11 of October 2012. K.: Nat. acad. intern. affairs, 2012. p. 200-202.

14. Fedorych I.Y. Legal aspects of realization the right to inherit: ways and forms of realization. The level of effectiveness and necessity of influence of legal science on legislative activity and juridical practice: Materials of International scientific-practical conference, 23-24 of March 2013, Donetsk. Eastern Ukrainian scientific juridical organization. 2013. p. 37-38.

15. Fedorych I.Y. Theoretical - legal analysis of presumption that inheritance belongs to the heir from the time of its opening. International and national dimensions of supplementation of stability: Materials of International scientific-practical conference, 19-20 of April 2013, L'viv. L'viv: Western Ukrainian organization «Centre of legal initiatives», 2013. in 2 part. P. 1. p.116-117.

16. Fedorych I.Y. Refuse to inherit: Theoretical-legal analysis of judicial practice. Legal provision of state politics on contemporary stage of its development: Materials of International scientific-practical conference, 20-21 of April 2013, Donetsk. in 2 B. Eastern Ukrainian scientific juridical organization, 2013. B. 1 p.58 – 62.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	25
1.1 Розвиток правових засад та наукових досліджень здійснення права на спадкування.....	25
1.2 Передумови здійснення права на спадкування	42
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ.....	61
2.1 Подання заяви про прийняття спадщини як спосіб здійснення права на спадкування.....	61
2.2 Презумпції прийняття спадщини.....	80
2.3 Відмова від спадщини.....	101
РОЗДІЛ 3. ПРАВОВІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ.....	122
3.1. Встановлення додаткових строків для прийняття та відмови від спадщини.....	122
3.2. Охорона спадкового майна.....	141
3.3 Поділ (виділ) та перерозподіл спадщини.....	162
3.4 Виконання зобов'язань спадкодавця перед кредиторами.....	183
ВИСНОВКИ.....	207

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	211
--	------------

ДОДАТОК А СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ.....	235
---	------------

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЦК України	Цивільний кодекс України
Порядок вчинення нотаріальних дій	Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України
Методичні рекомендації	Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Здійснення права на спадкування сьогодні – одне із найважливіших питань у сфері спадкування. Право на спадкування є вихідним правовим інститутом спадкового права, навколо якого реалізується здійснення прав спадкоємців, їх охорона та захист. Спадкоємець, у якого виникло право на спадкування, отримує право на його реалізацію (здійснення). Для того, щоб певне право ефективно здійснювалося на практиці, а його реалізація забезпечувалася з боку держави, необхідне чітке й лаконічне розуміння та визначення змісту цього права.

Здійснення права на спадкування передусім полягає в тому, що спадкоємець має право прийняти спадщину або відмовитись від неї. Водночас не допускається прийняття спадщини з умовою або з будь-яким застереженням. В основі реалізації права на спадкування – воля спадкоємця. Спадкоємець вирішує приймати спадщину, відмовитися від неї чи не приймати спадщину, виходячи з власних інтересів. Свобода відмови від спадщини також виявляється у виборі способу відмови: або на користь конкретного спадкоємця, або без зазначення такого.

Здійснення права на спадкування торкається інтересів майже кожного громадянина, тому зміни, які відбулися в спадковому законодавстві, вимагають серйозних теоретичних підходів та досліджень, зокрема і для прогнозування розвитку й реалізації права на спадкування в майбутньому.

Науково-теоретичною основою для дисертаційної роботи стали праці таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як: С. Н. Братусь, В. В. Васильченко, Н. В. Вітрук, В. В. Вітрянський, Ю. Б. Гонгало, І. О. Дзера, О. В. Дзера, М. М. Дякович, І. В. Жилінкова, Ю. О. Заїка, О. С. Іоффе, Л. В. Козловська, В. М. Коссак, О. О. Кот, Н. С. Кузнецова, О. Є. Кухарев, Д. І. Мейер, О. Є. Мічурін, О. І. Нелін, О. П. Печений, І. А. Покровський, Є. О. Рябоконт, І. В. Спасибо-Фатєєва, Р. О. Стефанчук, В. А. Тархов, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, Є. Є. Фурса, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Н. В. Чернигор, В. Ю. Чуйкова, Я. М. Шевченко, Л. В. Шевчук, Г. Ф. Шершеневич та ін.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлюється тим, що існує низка не вирішених питань, пов'язаних із здійсненням права на спадкування. Зокрема, відсутній єдиний підхід до розуміння його поняття та змісту; правової природи прийняття спадщини та відмови від спадщини; чимало проблемних моментів виникає у застосуванні презумпцій прийняття спадщини в нотаріальній та судовій практиці. Таким чином, бачимо доцільність у подальшій розробці теми роботи на доктринальному рівні, а наявність прогалин у законодавстві та практичній реалізації вказують на необхідність внесення відповідних змін до чинного законодавства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Тема дисертації затверджена Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка 23 лютого 2011 року (протокол №25/2).

Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка на тему «Удосконалення механізму правового регулювання у світлі новелізації цивільного законодавства» (номер державної реєстрації 0112U003754) та на тему «Проблеми уніфікації цивільного законодавства України з правом ЄС» (номер державної реєстрації 0116U001703).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у формуванні нових теоретичних положень здійснення права на спадкування, розробці науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на розв'язання виявлених проблем та подальше вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають під час здійснення спадкових прав.

Мета дослідження зумовила необхідність постановки та вирішення таких завдань:

- розкрити сутність поняття «право на спадкування»;
- проаналізувати порядок прийняття спадщини та відмови від спадщини як способів здійснення права на спадкування;
- виявити особливості процедури здійснення права на спадкування шляхом подання заяви про прийняття спадщини в органи нотаріату;

- проаналізувати особливості відмови від спадщини та неприйняття спадщини;
- розкрити сутність та мету встановлення презумпцій прийняття спадщини;
- розглянути зміст, мету та порядок вжиття заходів щодо охорони спадкового майна;
- визначити юридичну природу строку для прийняття спадщини;
- з'ясувати правові наслідки пропущення строку прийняття спадщини;
- розкрити порядок та підстави поділу (виділу) та перерозподілу спадщини;
- проаналізувати особливості виконання зобов'язань спадкодавця перед кредиторами;
- розробити пропозиції з удосконалення цивільного законодавства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері здійснення права на спадкування.

Предметом дослідження є здійснення права на спадкування за цивільним законодавством України, акти цивільного законодавства України щодо правового регулювання спадкових правовідносин, відповідні положення цивільного законодавства зарубіжних держав, наукові джерела, нотаріальна та судова практика.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові і спеціально-правові методи наукового пізнання. Методологічна основа дослідження представлена такими методами: порівняння, що дозволило визначити подібність і відмінність предметів та явищ правової дійсності, наукових теорій, точок зору вчених (розділи 1, 2, 3); порівняльно-історичний метод, за допомогою якого виявлено загальне і особливе у процесі історичного розвитку права на спадкування (підрозділ 1.1.); аналіз, що дозволив поділ об'єкта дослідження на складові частини з метою їх самостійного вивчення, а також допоміг з'єднати окремі правові явища, які були предметом аналізу, у логічно структуровану правову дійсність (розділ 2); аналогії через встановлення схожості в деяких ознаках правових явищ і в правовідносинах (підрозділ 1.2., 2.2., 2.3.); моделювання як способу моделювання спадкових правовідносин (розділи 2, 3);

семантичний метод як інструмент для з'ясування змісту основних понять дослідження через смисловий бік мовних одиниць (підрозділ 1.2.). Судова та нотаріальна практика досліджувалася за допомогою формально-логічного методу (розділи 1, 2, 3). Теоретико-прогностичний метод дозволив сформулювати висновки та пропозиції, а також засоби їх реалізації і став основою визначення доцільності та перспективності висунутих пропозицій (розділи 1, 2, 3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в таких наукових положеннях, що мають ознаки новизни й виносяться на захист:

уперше:

1) сформульовано авторське визначення поняття права на спадкування як суб'єктивного права прийняти спадщину чи відмовитися від неї у встановлений законом строк, або не приймати спадщину, а також на здійснення передбачених законодавством правомочностей, які становлять зміст права на спадкування;

2) обґрунтовано, що за загальним правилом прийняття спадщини і відмова від спадщини здійснюються лише шляхом відповідного волевиявлення особи, а саме шляхом вчинення одностороннього правочину спадкоємцем (подання заяви);

3) доведено, що презумпції прийняття спадщини, встановлені ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України, закріплені з метою охорони прав та законних інтересів спадкоємців, а не передбачені як альтернативний спосіб прийняття спадщини. Обґрунтовано доцільність закріплення права спадкоємця, на якого поширюються положення ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України, спростувати презумпцію прийняття спадщини в позасудовому порядку після закінчення шестимісячного строку, встановленого для прийняття спадщини;

4) обґрунтовано, що прийняття спадщини та відмова від спадщини є рівнозначними правомочностями права на спадкування та, відповідно, запропоновано передбачити на законодавчому рівні право відмовитись від спадщини після закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини за згодою спадкоємців, які спадщину прийняли, а також можливість встановлення судом додаткового строку для відмови від спадщини;

5) запропоновано передбачити ведення нотаріусом електронного реєстру вимог кредиторів, заявлених протягом строку, встановленого для їх прийняття;

удосконалено:

6) правові позиції щодо співвідношення понять «відмова від прийняття спадщини» та «відмова від спадщини» та наведено додаткові аргументи їх нетотожності, яка виявляється в тому, що перше характеризує відмову від реалізації однієї з правомочностей права на спадкування, а друге – передбачає відмову від набуття спадщини як об'єкта спадкування та від участі в спадковому процесі;

7) шляхом доповнення наукові положення щодо розуміння змісту права на спадкування через секундарні права, до яких належать три основні (первинні) правомочності, які породжують, змінюють або припиняють правовідносини окремого спадкоємця в спадковому правовідношенні: прийняти спадщину, не прийняти спадщину, відмовитись від прийняття спадщини;

8) порядок прийняття спадщини в частині використання у нотаріальній практиці двох видів заяв про прийняття спадщини: заяви про прийняття спадщини, яка подається протягом строку, встановленого для прийняття спадщини; заяви про прийняття спадщини, що подається особою, на яку поширюється дія презумпцій, передбачених ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України, у якій вона стверджує, що спадщину прийняла, якщо строк для прийняття спадщини закінчився;

9) шляхом доповнення нотаріальним посвідченням письмової форми заяви, яка містить згоду спадкоємців, що прийняли спадщину у встановлений законом строк, на прийняття спадщини особами, які пропустили строк для прийняття спадщини;

дістали подальшого розвитку:

10) положення щодо необхідності посвідчення заяви про прийняття спадщини, а не засвідчення справжності підпису на ній. Закріплення на законодавчому рівні нотаріального посвідчення заяви про прийняття спадщини та про відмову від спадщини відповідає сутності здійснення права на спадкування,

адже саме прийняття та відмова від спадщини є тими правочинами, через які особа підтверджує своє волевиявлення щодо вступу в спадкові правовідносини;

11) положення про те, що здійснення права на спадкування та оформлення права на спадщину є окремими правовими інститутами, а тому необхідно розрізняти способи здійснення права на спадкування та підстави оформлення права на спадкове майно;

12) положення про те, що спадкоємець не може відмовитись від права на обов'язкову частку на користь іншого спадкоємця, оскільки законодавець таким чином забезпечує охорону права на спадкування окремих категорій спадкоємців;

13) положення щодо неможливості спадкоємця за законом відмовитися від спадщини на користь спадкоємця за заповітом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості застосування наукових положень і висновків дисертації: у науково-дослідній сфері під час проведення теоретичних досліджень проблемних питань здійснення права на спадкування, під час підготовки навчальних курсів, написання підручників та навчальних посібників з цивільного й спадкового права; у практичній та правозастосовній сфері дисертація містить положення про внесення змін до чинного законодавства України, тому сприятиме єдиному розумінню норм у сфері спадкового права; у навчальному процесі положення дисертації можуть бути використані в процесі викладання дисциплін із цивільного та спадкового права у вищих навчальних закладах.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана самостійно, з використанням останніх досягнень науки цивільного права; усі сформульовані в ній положення та висновки ґрунтуються на особистих дослідженнях автора. Усі праці виконано без співавторства.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права і процесу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції дослідження були оприлюднені та обговорені на таких науково-практичних конференціях:

Міжнародна наукова конференція «Римське право і сучасність (Шерешевські читання)» (м. Одеса, 04 грудня 2010 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Право та сучасне суспільство: реалії співвідношення» (м. Запоріжжя, 30 березня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Роль права та закону у громадянському суспільстві» (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Роль права та закону у сучасному суспільстві» (м. Київ, 22-23 вересня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення» (м. Одеса, 21-22 вересня 2012 р.); Міжнародна юридична науково-практична інтернет-конференція «Національна правова система в умовах формування європейського правового простору» (на базі Наукового видання «Актуальна юриспруденція», 10 жовтня 2012 р.); IV Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (м. Київ, 11 жовтня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику» (м. Донецьк, 23-24 березня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності» (м. Львів, 19-20 квітня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Донецьк, 20-21 квітня 2013 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладені у шістнадцяти наукових працях, зокрема в п'яти наукових статтях, опублікованих у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України із юридичних наук, одній статті в науковому періодичному фаховому виданні іншої держави та в десяти тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура й обсяг дисертації зумовлені метою й завданням дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що охоплюють 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатка. Повний обсяг роботи становить 236 сторінок. Список використаних джерел налічує 245 найменувань і міститься на 24 сторінках. Один додаток міститься на 2 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

1.1. Розвиток правових засад та наукових досліджень здійснення права на спадкування.

Римське приватне право заклало фундамент з основних понять та принципів спадкового права. Поняттєвий апарат та термінологія сучасного права ґрунтуються на ідеях, засадах та визначеннях, розроблених римською класичною юриспруденцією. Римська правова доктрина прослідковується у «Руській Правді», Литовських статутах, «Правах, за якими судиться малоросійський народ...» та інших пам'ятках українського права.

Розвиток правових засад спадкування як правового інституту, що опосередковує перехід майна від померлої особи (спадкодавця) до спадкоємців, безпосередньо залежав від визнання права на приватну власність. Якщо до 1919 року одними з ключових напрямків розвитку спадкового права були зміна та розширення кола спадкоємців і обсягу спадкової маси, то після прийняття Декрету РНК Української РСР «Про скасування спадкування» від 11 березня 1919 року відбулося «обнулення» інституту спадкування. Новий виток у відродженні та розвитку спадкування був заснований вже на системі політичного режиму РСР.

Ю.О. Заїка, досліджуючи періодизацію становлення спадкового права в Україні, влучно виділив п'ять основних етапів його становлення з 1917 року по 2006 рік. Визначальну роль у правовому регулюванні спадкових правовідносин, на думку автора, зайняли відповідно:

а) декрети РНК Української РСР «Про скасування спадкування» від 11 березня та 21 березня 1919 р., які скасували спадкування як форму переходу власності, і, водночас, створили джерело соціального забезпечення для непрацездатних осіб, які перебували на утриманні спадкодавця;

б) Цивільний кодекс УРСР 1922 р., що певною мірою відновив спадкування приватної власності, встановив межу майна, яке може успадковуватися, та визначив обмежене коло спадкоємців за законом і за заповітом;

в) указ Президії Верховної Ради СРСР від 14 березня 1945 р. «Про спадкування за законом і за заповітом», що розширив коло спадкоємців за законом та визначив черговість закликання до спадщини;

г) Цивільний кодекс УРСР 1963 р., що розширив свободу заповіту, посилив роль сімейно-правових зв'язків у спадкуванні та зменшив значення спадкування як форми матеріального забезпечення непрацездатних родичів та утриманців померлого;

д) Цивільний кодекс України 2003 р., що втілює ідею якнайширшого охоплення числа осіб, до яких може перейти спадщина за відсутності заповіту, відмовився від імперативності при спадкуванні за законом, розширив свободу заповідальних розпоряджень та коло об'єктів спадкового правонаступництва [1, с. 10].

РНК УСРР у березні 1919 року ухвалила Декрет «Про скасування приватної власності», за яким скасовувалось спадкування як за законом, так і за заповітом. Майно, залишене після смерті власників передавалось у власність держави.

Декретом від 21 березня 1919 року попередній Декрет доповнено положенням, відповідно до якого дружина (чоловік) померлого, його діти, батьки, брати і сестри (повнорідні і неповнорідні) мають право на користування спадковим майном, вартість якого не перевищує 10 тисяч рублів, за умови їх непрацездатності або нужденності. Однак право власності на спадкове майно не набувають.

Порядок користування спадковим майном визначався спеціально прийнятою Народним Комісаріатом Юстиції Інструкцією «Про порядок застосування Декрету про відміну спадкування» від 06 серпня 1920 року.

О.І. Нелін робить висновок, що джерелом права у період формування радянської державності на території України (1917–1920 рр.) був закон (тобто російське законодавство) і, так звана, революційна правосвідомість. Головною

особливістю формування радянської правової системи було те, що вона складалася, як однорідна система права в більшовицькій Росії. Це була рецепція в її найпростішій формі – пристосування права однієї держави до умов іншої [2, с. 29-30].

Декрети про скасування спадкування без змін діяли в Україні під час громадянської війни, але початок нової економічної політики (НЕП) вимагав іншого змісту спадкових правовідносин. Тому кодифікація розглядалась як черговий етап формування радянського права.

У Цивільному кодексі УРСР від 16 лютого 1922 року, який набув чинності 01 лютого 1923 року [3], ставлення до спадкування вже дещо змінилося [4, 217]. Набуття спадщини в соціалістичному суспільстві означало перехід до спадкоємця особистої (споживацької) власності, яка принципово відрізнялася від приватної власності, зазначав А.І. Баришев, оскільки, на відміну від переходу приватної власності у капіталістичному суспільстві, не створювала накопичення багатства, а була лише однією із основ правонаступництва [5, с. 15].

Цей кодекс зберіг чинність положень зазначених вище Декретів про спадкування майна в межах розміру його вартості, а саме 10 тисяч рублів, за відрахуванням усіх боргів померлого. Якщо вартість спадщини перевищувала зазначену суму, то між спадкоємцями і державним органом проводився поділ спадкового майна і частина, що була більшою від встановленого розміру переходила на користь держави.

Кодекс передбачав спадкування за законом і за заповітом. Коло спадкоємців за заповітом в основному збігалось з колом спадкоємців за законом, якщо не брати до уваги того, що спадкоємцями за заповітом могли бути державні, кооперативні і громадські організації. За відсутності спадкоємців майно померлого визнавалось виморочним (відумерлим) і переходило в дохід держави.

Спадкоємці поділялися на «присутніх» та «відсутніх» у місці відкриття спадщини, у залежності від приналежності спадкоємця до однієї із зазначених категорій встановлювався порядок здійснення права на спадкування. Оскільки законодавець не закріплював критеріїв віднесення спадкоємця до присутнього чи

відсутнього у місці відкриття спадщини, це питання стало предметом дискусій науковців. Г.Н. Амфітеатров «присутнім» вважав спадкоємця, який проживав разом із спадкодавцем або жив у безпосередній до нього близькості, наприклад, в тому ж місті [6, с. 31]. К. Граве бачив вирішальний момент для визнання спадкоємця «присутнім» у співпадінні його місця проживання з останнім місцем проживання спадкодавця: якщо такого збігу немає, спадкоємець повинен бути визнаний «відсутнім» [7, с. 20-21]. В.І. Серебровський, у свою чергу, вказував, що, якби законодавець під «присутніми» спадкоємцями розумів тільки спадкоємців, які спільно проживали зі спадкодавцем він так би і зазначив у статті кодексу. Цього, однак, зроблено не було, адже ознакою спільного проживання законодавець вже користувався при вирішенні питання про перехід предметів домашньої обстановки та вжитку (ст. 421 ЦК УРСР 1922 року). В.І. Серебровський не поділяв тлумачення поняття «присутнього» спадкоємця у розумінні Г.Н. Амфітеатрова, у зв'язку із невизначеністю чітких критеріїв встановлення факту проживання спадкоємця «у безпосередній близькості» зі спадкодавцем. Зазначене створювало занадто широкий простір для суб'єктивних оцінок у розумінні того, що треба вважати «безпосередньою близькістю» [8, с. 41].

На території Української РСР реалізація права на спадкування спершу здійснювалась через народні суди за останнім місцем проживання померлого, зазначає Р.Ю. Половинкіна. Автор звертає увагу на те, що законодавець при прийнятті відповідної норми не врахував досвід застосування Декрету «Про скасування спадкування». Оскільки, згідно Інструкції НКЮ УРСР «Про порядок застосування декрету про скасування спадкування» народні суди було звільнено від виконання обов'язку по веденню спадкових справ, він переходив до міських рад, що, на думку Р.Ю. Половинкіної, було логічно та виправдано, оскільки, на народні суди покладалось ведення цивільних та кримінальних справ, що ускладнювали доступ спадкоємців до реалізації права на спадщину [9, с. 79].

Згідно примітки 1 до ст. 431 ЦК УРСР, Відділ записів актів цивільного стану за місцем останнього проживання спадкодавця зобов'язаний був невідкладно повідомити суд про смерть останнього, коли йому про це стало відомо. У ст. 431

ЦК УРСР зазначалося, що виклик спадкоємців через публікацію або іншими способами не проводиться, але народним судом за місцем відкриття спадщини вживаються заходи щодо охорони спадщини негайно після отримання повідомлення про смерть спадкодавця. Охорона спадкового майна тривала до появи всіх спадкоємців до народного суду, але не довше шести місяців. Після закінчення шестимісячного строку з часу відкриття спадщини, спадкоємці за законом чи за заповітом, згідно ст. 435 кодексу, могли отримати у місцевого народного судді свідоцтво про право на спадщину. Стаття 433 передбачала, що в разі, якщо по закінченню вказаного строку після вжиття заходів охорони спадкового майна, спадкоємці не з'являться, а також у випадку відмови спадкоємців від спадщини, майно визнається виморочним і переходить у розпорядження відповідних органів держави. Спадкоємці, які прийняли спадщину, а також держава, в особі її уповноважених органів, до якої переходило майно спадкодавця, як виморочне, повинні були відповідати по боргах померлого у частині дійсної вартості майна. Кредитори повинні були заявити свої претензії протягом шести місяців з моменту прийняття заходів до охорони спадкового майна (ст. 434 ЦК УРСР 1922 року).

06 лютого 1929 року було прийнято Постанову ВУЦВК і РНК УРСР «Про порядок охорони спадкового майна», яка передбачала, що охорону спадкового майна мають здійснювати вже не суди, а нотаріуси. Відповідно, на нотаріусів за місцем відкриття спадщини було покладено обов'язок вживати заходів до охорони спадкового майна в порядку, встановленому в Нотаріальному положенні. Нова редакція ст. 435 ЦК УРСР 1922 року встановлювала, що особи, закликані до спадкування, повинні звертатися вже не до суду як раніше, а до нотаріуса за місцем відкриття спадщини для видачі їм свідоцтва про право на спадщину. Ці норми згодом знайшли відображення у прийнятому 20 липня 1930 року Положенні «Про державний нотаріат Української РСР», у п. 15 ст. 1 якого були закріплені повноваження державних нотаріальних контор вживати заходи щодо охорони спадкового майна, яке залишилось після померлих та видавати свідоцтва про право на спадщину. Таким чином народні суди були повністю звільнені від

обов'язку видачі свідоцтв про право на спадщину. Сільські і селищні ради також вживали заходи щодо охорони спадкового майна до відумерлої спадщини у місцевостях, де були відсутні нотаріальні контори та народні суди згідно Постанови Наркомюсту УРСР «Нотаріальна інструкція для сільських та селищних рад» від 15 лютого 1929 року [9, с. 85].

Прийняття спадщини, відповідно до діючого на той час законодавства, здійснювалося:

- для спадкоємців, які фактично вступили в управління або володіння спадковим майном – у момент вступу в управління або володіння майном;

- для спадкоємців, присутніх у місці відкриття спадщини, але які не вступили в управління або володіння майном, – в день закінчення тримісячного строку з дня відкриття спадщини, якщо протягом цього строку не було зроблено відповідної відмови цих спадкоємців від спадщини;

- для спадкоємців, які були відсутні у місці відкриття спадщини – шляхом подання ними заяви до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини про прийняття спадщини, якщо така заява була подана не пізніше шести місяців з дня відкриття спадщини. Якщо за цей час спадщина не була прийнята або всі спадкоємці відмовилися від спадщини, то спадкове майно переходило у власність держави як виморочне (ст. 433 ЦК УРСР).

Відповідно до постанови ЦВК і РНК СРСР від 29 січня 1926 року, постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 7 липня 1926 року було внесено важливі зміни до цивільного кодексу, а саме, допускалося спадкування як за законом, так і за заповітом усього спадкового майна, незалежно від його вартості.

Наступна зміна у спадковому праві відбулася у зв'язку із впровадженням з 01 березня 1926 року інституту усиновлення. Усиновлені та їхні нащадки стали спадкувати майно усиновлювачів. З'являється інститут обов'язкової частки у спадкуванні.

В умовах Великої Вітчизняної війни, пише О.І. Нелін, виникла необхідність розширити коло осіб, які мали право на спадщину, що і було зроблено Указом Президії Верховної Ради СРСР від 14 березня 1945 р. «Про спадкоємців за

законом і за заповітом» та указом Президії Верховної Ради УРСР від 17 грудня 1945 р. «Про зміни до Цивільного кодексу УРСР». ЦК УРСР 1922 року став основою для подальшого розвитку українського спадкового права [2, с. 30].

Науковці того часу не лише коментували його новели, а й намагалися виявити вразливі місця та ініціювали перегляд окремих положень щодо спадкування за заповітом, кола спадкоємців за законом, порядку прийняття спадщини тощо. Так, дослідженню проблематики спадкового права були присвячені наукові праці Г.І. Волкова «Про спадкування» (1925 р.); А.Л. Маліцького «Радянська система спадкування» (1927 р.); Л.І. Бродського «Спірні питання спадкового права» (1925 р.).

На початку 50-х років в українській правовій науці також з'являються перші дисертаційні дослідження присвячені проблемам спадкового права, серед них наукові роботи З.І. Можухіної «Вчення класиків марксизму про спадкування і його реалізація в радянському праві» (1950 р.), Л.М. Гершонової «Спадкування за заповітом в радянському цивільному праві» (1951 р.), Н.М. Васильченка «Захист інтересів Радянської держави при переході до неї спадкового і безхазяйного майна» (1953 р.).

Підбиваючи підсумки розвитку українського спадкового права періоду нової економічної політики, яка допускала в певних межах поживавлення приватної торгівлі та приватної власності на засоби виробництва в умовах найсуворішого дотримання радянських законів, слід зазначити, що спадкування як цивільно-правовий інститут порівняно з минулим періодом, було визнано, але межі його були дуже вузькі [10, с. 15-16].

ЦК УРСР 1922 року діяв упродовж сорока одного року до прийняття нового ЦК УРСР від 18 липня 1963 року, який набрав чинності 01 січня 1964 року. О.І. Нелін зазначав, що Цивільний кодекс УРСР 1963 року розширив свободу заповіту, посилив роль сімейно-правових зв'язків у спадкуванні та зменшив значення спадкування як форми матеріального забезпечення непрацездатних родичів та утриманців померлого [2, с. 30].

Кодекс не визначав поняття і суті спадкування. Під терміном «спадщина»

фактично закріплювалося поняття спадкування як переходу до спадкоємця спадкового майна, а не прав і обов'язків спадкодавця.

Спадкоємцем, окрім фізичної, могла бути юридична особа або держава. Кожен громадянин міг стати спадкоємцем незалежно від віку, стану здоров'я тощо. Спадкоємцями могли стати навіть недієздатні особи, але в такому випадку дії, необхідні для прийняття спадщини, здійснювали їхні батьки або опікуни.

Суттєву увагу приділено спадкуванню за законом і за заповітом. Замість діючих раніше трьох черг спадкоємців за законом було введено дві черги (ст. 529 ЦК УРСР), передбачено черговість залучення до спадщини спадкоємців. До першої черги включались: діти (в тому числі усиновлені), дружина, батьки (усиновителі) померлого, дитина, яка народилася після його смерті. Друга черга включала рідних братів і сестер, діда та бабу померлого (з боку матері та з боку батька). До спадкоємців за законом також належали непрацездатні особи за умови перебування їх на утриманні спадкодавця не менше одного року до його смерті. Ці особи мали право на спадкування на рівні з тими спадкоємцями, які закликалися до спадщини.

На відміну від ЦК УСРР 1922 року у ст. 541 ЦК УРСР 1963 року встановлено, що заповіт під загрозою недійсності мав бути укладений у письмовій формі і нотаріально посвідчений.

Заповідач під час складання заповіту не був обмежений ні колом спадкоємців за законом, ні черговістю закликання спадкоємців до спадкування, ні правом представлення. Крім того, він міг розподілити своє майно між спадкоємцями в будь-яких частинах.

Визначено коло осіб, які внаслідок вчинення ними протиправних дій усувалися від спадкування. Так, ст. 528 ЦК УРСР «Усунення від спадщини», передбачала осіб, які не мали права стати спадкоємцями ні за законом, ні за заповітом, а також осіб, які усувалися від спадкування за законом, але могли спадкувати за заповітом на загальних підставах.

Встановлено, що для набуття спадщини необхідно, щоб спадкоємець її прийняв. Відповідно до ст. 549 ЦК визнається, що спадкоємець прийняв

спадщину:

1) якщо він фактично вступив в управління або володіння спадковим майном;

2) якщо він подав державній нотаріальній конторі за місцем відкриття спадщини заяву про прийняття спадщини.

Строк для вчинення зазначених вище дій був передбачений у шість місяців з дня відкриття спадщини. Протягом зазначеного строку спадкоємець також міг відмовитись від прийняття спадщини, в тому числі на користь фізичних, юридичних осіб або держави. Проте наступне відкликання спадкоємцем такої заяви не допускалося.

Існувала також презумпція відмови від прийняття спадщини. Так, вважалося, що відмовився від спадщини також той спадкоємець, який не вчинив жодної з дій, що свідчать про прийняття спадщини. Звідси ми можемо зробити висновок, що не існувало такого права спадкоємця як не прийняти спадщину.

Окремим законодавчим положенням були встановлені права того, хто прийняв спадщину до появи інших спадкоємців (ст. 552 ЦК УРСР).

Так, спадкоємець, який вступив у володіння і управління спадковим майном до появи інших спадкоємців, не вправі розпоряджатися спадковим майном (продавати, заставляти та ін.), поки не мине шість місяців з дня відкриття спадщини або поки не буде одержано ним свідоцтво про право на спадщину.

До закінчення зазначеного строку або до одержання свідоцтва про право на спадщину спадкоємець був вправі робити за рахунок спадкового майна лише витрати:

1) на покриття витрат по догляду за спадкодавцем під час його хвороби, а також на його похорони;

2) на утримання осіб, які перебували на утриманні спадкодавця;

3) на задоволення претензій, що випливають із законодавства про працю, та інших претензій, прирівняних до них;

4) по охороні спадкового майна і управлінню ним.

Свідоцтво про право на спадщину видавалось спадкоємцям за законом після

закінчення шести місяців з дня відкриття спадщини. При спадкуванні як за законом, так і за заповітом свідоцтво могло бути видане і раніше закінчення шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо в державній нотаріальній конторі були дані про те, що, крім осіб, що заявили про видачу свідоцтва, інших спадкоємців немає. Свідоцтво про право держави на спадщину в усіх випадках видавалось не раніше як через шість місяців з дня відкриття спадщини (ст. 561 ЦК УРСР).

Також окремо було передбачено статті присвячені охороні спадкового майна та підставам, за наявності яких майно переходить у власність держави.

Наукові праці В.І. Серебровського («Очерки советского наследственного права». М., 1953 р.), Б.С. Антімонова і К.О. Граве («Советское наследственное право». М., 1955 р.), П.С. Нікітюка («Наследственное право и наследственный процесс», Кишинев, 1973 р.), М.В. Гордона («Наследование по закону и по завещанию». М., 1974), В.К. Дронікова («Наследственное право Украинской ССР». К., 1974,), попри те, що більшість з них написані багато років тому, зазначає Ю.О. Заїка, містять цілісну теоретичну розробку більшості проблем спадкового права того часу, але залишаються в науковому обігу завдяки високому авторитету їх авторів [1, с. 9].

Зміна суспільно - політичної формації завжди зумовлює оновлення інституту права власності та інших похідних від нього інституцій, зазначає Ю.О. Заїка. Моральна застарілість ЦК УРСР 1963 р., активне обговорення нового ЦК України, нове бачення спадкового законодавства знайшло своє відображення у наукових дослідженнях багатьох науковців, серед них: З.В. Ромовська «Реформа спадкового права» (Українське слово, 1997 р.), С.Я. Фурса, Є.І. Фурса «Спадкові права в нотаріальній і судовій практиці» (Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, 2000 р.), С.Я. Фурса «Правові ознаки, властиві законодавству про нотаріат» (Право України, 2000 р.), Є.І. Фурса «Процедура визнання спадщини відумерлою» (Підприємництво, господарство і право, 2001 р.), В.В. Васильченко «Взаємозв'язок об'єктів спадкового правонаступництва з реформами суспільних відносин» (Вісник Хмельницького інститут регіонального управління і права, 2002 р.), О.Л. Зайцев «Право приватної власності на землю і

право спадкового володіння землею іноземних громадян і осіб без громадянства» (Науковий збірник НАВСУ, 2002), Ю.О. Заїка «Про пріоритети спадкового права в новому ЦК України» (Вісник прокуратури, 2003 р.). Основою для досліджень та вивчення спадкового права слугували такі навчальні посібники: «Право власності в Україні» за редакцією О.В.Дзери, Н.С. Кузнецової (К., 2002 р.), «Спадкове право. Теорія і практика» (К., 2002 р.) за авторством С.Я. Фурси, «Право власності. Спадкове право» за авторством Ю.О. Заїки (К., 2002 р.).

У цей період також з'являються дисертаційні дослідження присвячені питанням розвитку та становлення спадкового права в Україні, серед них: дисертація на здобуття наукового звання доктора юридичних наук Є.О. Харитонова «Рецепція римського приватного права: теоретичні та історико - правові аспекти» (О., 1997), дисертації на здобуття наукового звання кандидата юридичних наук В.В. Васильченка «Рецепція римського спадкового права в сучасному спадковому праві України» (К., 1997), В.Ю. Чуйкової «Правові питання спадкування за заповітом» (Х., 1999 р.), Л.В. Шевчука «Заповіт як підстава виникнення правонаступництва в цивільному праві» (К., 2001), О.Л. Зайцева «Право спадкування землі в Україні» (Х, 2002). З'ясуванню юридичної природи спадкового правовідношення, його місцю серед інших цивільно - правових відносин присвячене дисертаційне дослідження на здобуття ступеня кандидата юридичних наук Є.О. Рябоконя «Спадкове правовідношення в цивільному праві» (К., 2002). Цілісний та комплексний аналіз особливостей спадкових правовідносин у нотаріальній та судовій практиці відображено у дисертаційній праці Є.І. Фурси «Спадкові правовідносини у в нотаріальній та судовій практиці» (К., 2004).

Прийняття цивільного кодексу України стало новим поштовхом для розвитку вітчизняної доктрини спадкового права, адже, як зазначає Н.С. Кузнецова, цивільний кодекс будь - якої держави відображає цінності конкретного суспільства, а також ідеологічну та майнову основу на якій це суспільство планує будувати свій розвиток і майбутнє [11, с. 241].

Цивільний кодекс України (ЦК України) від 16 січня 2003 року, який набрав чинності 01 січня 2004 року, перейняв у цілому попередній правовий фундамент,

але впровадив значні як кількісні, так і якісні зміни.

Спадковому праву в Цивільному кодексі України присвячена книга шоста «Спадкове право», яка складається із таких глав: «Загальні положення про спадкування», «Спадкування за заповітом», «Спадкування за законом», «Здійснення права на спадкування», «Виконання заповіту», «Оформлення права на спадщину», «Спадковий договір». Так, якщо у ЦК УРСР 1963 року регулюванню спадкових відносин була присвячена всього 41 стаття (з 524 по 564), то новий Цивільний кодекс України включає 93 статті (з 1216 по 1308).

Згідно п. 4 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України, положення цього кодексу застосовуються до цивільних відносин, що виникли після набрання ним чинності. Згідно п. 5 Прикінцевих та перехідних положень Правила книги шостої ЦК України застосовуються також до спадщини, яка відкрилася, але не була прийнята ніким із спадкоємців до набрання чинності цим кодексом. Якщо спадкові справи в нотаріальній конторі вже були заведені та передбачений законом строк для прийняття спадщини сплив до 01.01.2004 року, застосовуються норми ЦК УРСР 1963 року.

Цивільний кодекс України істотно розширив можливості переходу прав власності до спадкоємців, встановив гарантії здійснення права на спадкування. ЦК України втілив у собі, на думку Л.К. Буркацького, засади європейського права та особливості, притаманні добі становлення давнього українського права від Київської княжої доби, литовсько – української та гетьманської автономії до сучасного державотворення [12, с. 34].

Рецепція універсальності спадкування є визначальною рисою українського спадкового права. Універсальність спадкового правонаступництва за цивільним законодавством України підкреслюється положеннями ч. 1, 2, 5 ст. 1268 ЦК України. Спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її. Не допускається прийняття спадщини з умовою чи із застереженням. Це означає, що до спадкоємця переходять всі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися

внаслідок його смерті. Незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини.

У Цивільному кодексі України передбачено спадкування за заповітом і за законом. Інститут спадкування за законом зазнав істотних змін. Так, встановлено п'ять черг спадкоємців за законом. Таким чином ЦК України втілює ідею якнайширшого охоплення числа осіб, до яких може перейти спадщина за відсутності заповіту та розширив коло об'єктів спадкового правонаступництва. Встановлення у новому ЦК України п'яти черг спадкоємців за законом практично позбавило державу права на, так звану, відумерлу (виморочну) спадщину.

До прийняття Цивільного кодексу України у ЦК УРСР застосовувалися лише терміни «спадщина», «право на спадщину». Предметом права на спадщину вважалося «спадкове майно» або «спадкова маса», а не право власності (майнові (речові) права). Відповідно ж до ст. 1216 ЦК України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Зміна акцентів у спадковому законодавстві, зазначає Л.К. Буркацький, з терміна спадщина на спадкування, що включає сукупність прав та обов'язків спадкодавця, підкреслює логічність закріплення поняття спадкування як правонаступництва на законодавчому рівні [12, с. 35].

Часом відкриття спадщини згідно ст. 1220 ЦК України встановлено день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою.

Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме - місце знаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна місцезнаходження основної частини рухомого майна (ст. 1221 ЦК України). Таке ж правило містилося і у ЦК УРСР. Проте незважаючи на однакове його формулювання зміст та правове значення його змінилися у зв'язку із зміною положень щодо місця проживання фізичної особи, які містяться у ст. 29 ЦК України.

На відміну від ЦК УРСР, зазначає Є.О. Рябоконт, який встановлював єдиний порядок прийняття спадщини незалежно від того, чи «присутній» спадкоємець у місці прийняття спадщини, Цивільним кодексом України у регулювання цього

питання внесено значні корективи [13, с.130].

Так, спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу заяву про прийняття спадщини (ч. 1 ст. 1269 ЦК України).

Щодо спадкоємців, які на час відкриття спадщини постійно проживали спільно зі спадкодавцем, яких Є.О. Рябоконь називає «присутніми спадкоємцями», нормою ч. 3 ст. 1268 ЦК України встановлюється презумпція прийняття спадщини, яка може бути спростована лише шляхом подання ними заяви про відмову від прийняття спадщини до нотаріальної контори. Для тих спадкоємців, які не проживали разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини («відсутніх спадкоємців»), єдиним виявом бажання прийняти спадщину є подана нотаріусу відповідна заява (ч. 1 ст. 1269 ЦК України) [13, с.130].

Заява про прийняття спадщини подається спадкоємцем особисто за вимогами ЦК України. Особа, яка подала заяву про прийняття спадщини, може відкликати її протягом строку, встановленого для прийняття спадщини. Новелою також є те, ще особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника.

Малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, незважаючи на те, що вони не подали заяву про прийняття спадщини до нотаріальної контори та постійно не проживали разом із спадкодавцем на день відкриття спадщини (ст. 1268 ЦК України).

ЦК України не передбачено як спосіб прийняття спадщини фактичний вступ в управління або володіння спадковим майном, який протягом довгого часу існував в законодавстві УРСР (ст. 549 ЦК УРСР).

У ст. 1273 ЦК України закріплене право спадкоємця на відмову від прийняття спадщини. Спадкоємець може відмовитися від прийняття спадщини протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, шляхом подання відповідної заяви нотаріусу.

Важливою новелою є те, що відмова від прийняття спадщини може бути

відкликана в межах шести місяців, а також те, що спадкоємець має право не прийняти спадщину (ч. 1 ст. 1268 ЦК України), що не було передбачено ЦК УРСР.

Питання щодо строків прийняття та відмови від спадщини були предметом дослідження у статті Є.О. Рябоконя «Надання спадкоємцю додаткового строку для прийняття спадщини» (2009 р.) та предметом дисертаційного дослідження Н.В. Чернигор «Строки та терміни у спадковому праві України» (2011 р.). Особливе місце у дослідження правової природи строків та термінів у спадковому праві посідає монографія В.В. Луця «Строки (терміни) у спадковому праві» (2013 р.).

Поряд із розвитком цивільно-правових відносин, які опосередковували право власності та його перехід, актуалізувалися і наукові дослідження. Впровадження чималої кількості законодавчих новел закономірно відобразилось у проведенні нових наукових досліджень, актуальність яких підтверджується питаннями, які виникають при застосуванні законодавчих норм на практиці.

Проблематиці спадкового права присвячено наукові праці: І.В. Жилінкової, Ю.О. Заїки, О.Є. Кухарєва, О.І. Неліна, О.П. Печеного, Є.О. Мічуріна, Є.О. Рябоконя, Н.Б. Солтис, В.Ю. Чуйкової, О.О. Кота та інших. Вагомий внесок у розробленні проблематики спадкування здійснено дисертаціями на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, серед яких: С.Я. Фурса «Теоретичні основи нотаріального процесу в Україні» (2003 р.), Ю.О. Заїка «Становлення і розвиток спадкового права в Україні» (2007 р.), М.М. Дякович «Охорона і захист сімейних прав та інтересів нотаріусом: цивільно-правовий аспект» (2015), Л.В. Козловська «Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав у цивільному праві України» (2016 р.), О.О. Кот «Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав» (2017 р.), а також дисертаціями на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, зокрема: Є.О. Рябоконь «Спадкове правовідношення в цивільному праві» (2002 р.), Є.І. Фурса «Спадкові правовідносини у нотаріальній і судовій практиці» (2004 р.), Н.П. Шама «Спадковий договір в цивільному праві України» (2008 р.), Н.В. Черногор «Строки та терміни у спадковому праві України» (2011 р.), О.Ю. Цибульська

«Правовідносини, що виникають внаслідок заповідальних розпоряджень за цивільним законодавством України» (2011 р.), Б.Б. Рудко «Процедура нотаріального провадження з вжиття заходів щодо охорони спадкового майна» (2012 р.), А.В. Гончарова «Спадкова трансмісія та спадкове представлення» (2012 р.), О.О. Терехова «Здійснення, охорона та захист суб'єктивних спадкових прав» (2012 р.), М.Ф. Солонько «Здійснення прав суб'єктами спадкових правовідносин» (2012 р.) та інші.

Вагому роль у розробленні теоретичних проблем здійснення і захисту спадкових прав відіграли присвячені як загальним, так і спеціальним аспектам цієї проблематики праці Л.М. Баранової, В.В. Бутнєва, Є.В. Вавіліна, І.В. Венедіктової, В.П. Грибанова, І.О. Дзери, О.В. Дзери, М.М. Дякович, Є.Я. Мотовіловкера, М.О. Стефанчука, В.М. Коссака, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, Р.А. Майданика, О.А. Підпригори, З.В. Ромовської, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Р.О. Стефанчука, С.Я. Фурси, Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Я.М. Шевченко, та інших.

Важливе значення для дослідження здійснення права на спадкування мають науково - практичні коментарі, навчальні посібники та підручники, монографії, зокрема: Л.К. Буркацький «Спадкове право: теорія, коментарі, практика, зразки заяв» (2008 р.), В.В. Васильченко «Коментар та постатейні матеріали до законодавства України про спадкування» (2007 р.), В.В. Луць «Строки (терміни) в спадковому праві» (2013 р.), «Науково - практичний коментар Цивільного кодексу України» за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця (2013 р.), М.М. Дякович «Охорона і захист сімейних прав та інтересів нотаріусом» (2014 р.), М.М. Дякович «Хрестоматія нотаріального права України» (2017 р.), «Актуальні проблеми спадкового права» за заг. ред. Ю.О. Заїки, О.О. Лов'яка (2014 р.), О.І. Нелін «Еволюція спадкового права в Україні» (2009 р.), З.В. Ромовська «Українське цивільне право. Спадкове право» (2009 р.), Є.О. Рябоконт «Спадкове правовідношення в цивільному праві» (2002 р.), «Спадкове право. Практика застосування» за заг. ред. В.М. Марченка (2012 р.), С.Я. Фурса «Становлення і розвиток спадкування в Україні: історія, стан та перспективи» (2008 р.), «Теорія нотаріального процесу», за заг. ред. С.Я. Фурси (2012 р.).

Окремої уваги заслуговує цикл праць Ю.О. Заїки присвячений проблематиці спадкування: «Становлення і розвиток спадкового права в Україні» (2004 р.), «Спадкове право в Україні: становлення і розвиток» (2007 р.), «Особливості здійснення суб'єктивних спадкових прав» (2011 р.), «Спадкове право і цивілістична доктрина України» (2013 р.), «Усунення від спадкування як вид цивільно-правової відповідальності» (2014 р.) тощо.

Окремі питання, пов'язані із правовим регулюванням спадкування висвітлені вченими в таких наукових працях: Ю.О. Заїка «Деякі колізійні питання сучасного цивільного та сімейного права» (2004 р.), М.М. Дякович «Посвідчення правочинів нотаріусом: цивільно-правові аспекти» (2011 р.), І.М. Завгородня «Поняття та особливості спадкових позовів» (2013 р.), М.М. Дякович «Охорона прав та інтересів подружжя у відносинах спадкування» (2013 р.), Х.В. Майкут «До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав» (2013 р.), Ю.О. Заїка «Спадкове право і цивілістична доктрина» (2013 р.), Л. В. Козловська «Правове оформлення спадкових прав на нерухоме майно: проблема судового підтвердження права на спадщину» (2013 р.), О.П. Печений «Перерозподіл спадщини: особливості правозастосування» (2014 р.), І.М. Завгородня «Застосування презумпцій у спорах, що виникають із спадкових правовідносин» (2014 р.), В.П. Маковій «Строки прийняття спадщини в цивільному праві» (2014 р.), Л.В. Козловська «Порівняльно-правові засади захисту спадкових прав» (2014 р.), Є.Є. Фурса «Деякі аспекти діяльності консула при посвідченні заяв про прийняття спадщини та відмову від неї» (2014 р.), О.П. Печений «До питання про особливості спадкових правовідносин» (2015 р.), Л.В. Козловська «Прийняття та відмова від спадщини як здійснення суб'єктивного права спадкування» (2015 р.), О.П. Печений «Деякі аспекти визначення наслідків пропущення строку для прийняття спадщини» (2015 р.), М.М. Дякович «Особливості нотаріальної охорони і захисту у спадкових правовідносинах» (2015 р.).

1.2. Передумови здійснення права на спадкування.

Наявність у особи суб'єктивного права є необхідною передумовою здійснення цього права, зазначає О.О. Кот, оскільки в іншому разі фактичні дії суб'єкта не можуть вважатись такими, що втілюють у життя надані законом або договором юридичні можливості [14, с. 44].

Відповідно до ст. 1223 ЦК України право на спадкування виникає у день відкриття спадщини. Окремою умовою здійснення права є належний суб'єкт відповідних дій - спадкоємець [14, с. 44]. Суб'єкт цивільних правовідносин набуває статусу спадкоємця за умови наявності підстав для здійснення права на спадкування, які оцінюються у своїй сукупності на момент відкриття спадщини.

За загальним правилом, право на спадкування виникає у день відкриття спадщини у осіб, визначених у заповіті або на підставі закону у разі відсутності заповіту, визнання його недійсним чи неохоплення заповітом всієї спадщини. Виникнення права на спадкування може також залежати від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями (ч. 2 ст. 1270 ЦК України); черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1259 ЦК України) тощо. У першому випадку можливість здійснення права на спадкування виникне у момент відмови або неприйняття спадщини певними спадкоємцями, у другому – у момент укладення та нотаріального посвідчення відповідного договору. Таким чином до передумов здійснення права на спадкування ми можемо віднести:

- існуючі на момент відкриття спадщини юридичні факти (ступінь споріднення, заповіт тощо),
- юридичні факти, які виникають протягом строку встановленого для прийняття спадщини (відмова від прийняття спадщини, неприйняття спадщини, смерть спадкоємця тощо),
- волевиявлення спадкоємців (договір про зміну черговості тощо),
- звернення за захистом своїх прав (рішення суду).

Умовно ми можемо класифікувати передумови здійснення права на спадкування на такі, що виникають:

- в силу закону: первинні – за наявності кровного споріднення; вторинні - у випадку відмови іншого спадкоємця, неприйняття спадщини спадкоємцями відповідної черги, спадкова трансмісія;
- за волею спадкодавця – заповіт;
- за домовленістю між спадкоємцями - договір про зміну черговості закликання до спадкування; згода спадкоємців, які прийняли спадщину на прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк для прийняття спадщини;
- на підставі рішення суду.

Рішення суду може слугувати підставою здійснення права на спадкування як у випадку існування спору, так і без нього. Якщо виникнення права на спадкування залежить від доведення певних фактів, особа може звернутися в суд із заявою про встановлення цих фактів, які, в разі відсутності спору, розглядаються за правилами окремого провадження. Зокрема, у такому порядку суди повинні розглядати заяви про встановлення родинних відносин із спадкодавцем, проживання з ним однією сім'єю, постійного проживання разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини [15, с. 79].

Отже, відкриття спадщини та юридичні факти, які підтверджують можливість здійснення права на спадкування конкретною особою формують перший юридичний склад спадкового правонаступництва. Завершуючим юридичним фактом юридичного складу права спадкоємця на спадщину є власне його волевиявлення щодо спадкування. Таким чином, для переходу до спадкоємців сукупності прав і обов'язків спадкодавця (спадщини) необхідною є наявність визначених законом юридичних фактів.

Окремі автори розуміють право на спадкування як право закликання до спадкування особи на прийняття спадщини [16, с. 505]. Якщо розглядати право на спадкування як суб'єктивне цивільне право, зміст якого передбачає закріплену за спадкоємцем можливість прийняти спадщину, то, на нашу думку, таке визначення

надто звужує зміст права на спадкування. Окрім права на прийняття спадщини спадкоємець має й інші права, наприклад, відмовитись від прийняття спадщини, на вжиття заходів щодо охорони спадкового майна тощо.

С.П. Грішаєв визначає право на спадкування як право особи бути закликаним до спадкування, а також правомочності, які виникають після прийняття спадщини [17, с. 75]. Таку ж думку підтримує Є.В. Кулагіна [18, с. 387].

З таким розумінням права на спадкування можна не погодитись з наступних міркувань. До відкриття спадщини особи, яким заповідано майно або яких закон визнає спадкоємцями, є можливими спадкоємцями, і правом на спадкування вони не наділені. Такі особи набувають право на спадкування у день відкриття спадщини. Можливі спадкоємці у випадку відкриття спадщини повинні надати нотаріусу докази того, що вони є спадкоємцями померлої особи або якщо їх право порушено звернутися до суду.

В.І. Серебровський зазначав, що аналізуючи поняття «право на спадкування», необхідно враховувати, що це поняття має два значення: як належне особі право на набуття спадщини і як право особи, яке виникає із прийняття ним спадщини [19, с. 261]. В.І. Серебровський також критикував позицію О.С. Іоффе, який стверджував, що реальне значення спадкового права полягає не в тому, щоб його носій був ним наділений, а в тому, що останнє є юридичною підставою для виникнення нового права - права власності. Іншими словами, спадкове право має значення для його власника не як право, а як юридичний факт [20, с. 138]. О.С. Іоффе, на думку В.І. Серебровського, не врахував, що спадкове право або, точніше, право на спадкування, наділене наступними значеннями: як право особи на набуття спадщини і право, яке виникає у зв'язку з прийняттям спадщини. У кожному із вказаних значень право на спадкування є суб'єктивним цивільним правом, але право, яке виникає у зв'язку з прийняттям спадщини має місце лише у результаті реалізації права особи на набуття спадщини, що формально виражається в акті прийняття спадкоємцем спадщини. Друга форма реалізації цього права – неприйняття спадщини, очевидно, має наслідком зворотній результат: право із прийняття спадщини в такої особи не виникає [19, с. 261].

На думку І.М. Горбункової право на спадкування складається з сукупності правомочностей спадкоємців, що виникають у зв'язку з отриманням у порядку універсального правонаступництва прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця) [21, с. 54]. Якщо прийняти за основу таку позицію, то право на спадкування виникає не у день відкриття спадщини, а після того як спадкоємець прийме спадщину. Таким чином за межі права на спадкування виводиться саме право прийняти спадщину, оскільки правомочності виникають вже як наслідок його здійснення, а також право на відмову від прийняття спадщини, право на вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, які взагалі можуть не супроводжуватись волевиявленням особи прийняти спадщину. У даному випадку, на нашу думку, автор зводить поняття права на спадкування до мети або ж результату спадкових правовідносин - отримання спадщини (правонаступництва), виключаючи при цьому з поняття права на спадкування самі спадкові правовідносини.

П.С. Нікітюк вважає, що право на спадкування є сукупністю наступних прав, які з'являються у спадкоємця у зв'язку із відкриттям спадщини: 1) право на прийняття спадщини; 2) право на поділ спадкового майна; 3) право на підтвердження законності набуття спадкового майна нотаріальними, судовими чи іншими компетентними органами [22, с. 24].

Ю. Б. Гонгало зазначає, що право на спадкування складає основний зміст спадкових правовідносин та полягає у можливості спадкоємця отримати спадщину, яка йому припадає (об'єкт спадкового правовідношення) [23, с. 68].

Є.О. Харитонов аргументує, що поняття «право на спадкування» може бути застосоване у декількох значеннях. По – перше, у найзагальнішому вигляді право на спадкування є елементом цивільної правоздатності. У такому сенсі воно належить усім суб'єктам цивільного права. Проте право на спадкування як реально існуюче суб'єктивне право особи, виникнення якого зумовлене сукупністю юридичних фактів, не потрібно ототожнювати із здатністю бути спадкоємцем, що є елементом цивільної правоздатності особи, теоретичною можливістю, що може ніколи не реалізуватись [24, с. 55].

По – друге, право на спадкування може вживатися у значенні «право (можливість) отримати спадок за заповітом». У цьому сенсі право на спадкування є елементом цивільної дієздатності (іноді його іменують «пасивна тестаментоздатність»). Згадуване у ст. 1223 ЦК України «право на спадкування» також може бути охарактеризоване як елемент дієздатності, тобто можливість певної особи набути суб'єктивне право на спадкування.

По – третє, право на спадкування може розглядатися як суб'єктивне право, що виникає за наявності певних юридичних фактів: смерті особи або оголошення її такою, що померла (ст. 1220 ЦК України) [25, с. 730].

Із вищезазначеного ми можемо зробити висновок, що відсутність єдиного визначення поняття права на спадкування обумовлюється відсутністю єдиного розуміння його правової природи. Аналізуючи позиції науковців щодо розуміння права на спадкування, ми спостерігаємо зведення права на спадкування лише до права прийняти спадщину [16, с. 505] або також права відмовитись від прийняття спадщини [26], ототожнення права на спадкування із елементом цивільної правоздатності через розуміння права на спадкування як права бути закликаним до спадкування [17, с. 75] тощо. Відповідь на питання чи можемо ми вважати право на спадкування суб'єктивним цивільним правом у значній мірі залежатиме від того, що ми будемо розуміти під суб'єктивним цивільним правом. Якщо суб'єктивне цивільне право визначати лише як елемент правовідносин, якому завжди повинен кореспондувати обов'язок іншої сторони [27, с. 69-73], якщо саме існування суб'єктивного цивільного права неможливе без своєї протилежності – правового обов'язку [20, с. 62], то «право на спадкування» не може бути віднесене до суб'єктивних цивільних прав. Це – лише один із проявів цивільної дієздатності, до якої також належить право вчиняти договори, заповіти та і інші правочини [27, с. 71-72]. У той же ж час окремі автори пояснюють особливості правової природи права на спадкування його належністю до секундарних прав.

Одним із перших у радянській цивілістиці поняття суб'єктивного цивільного права сформулював С.М. Братусь, який вважав, що суб'єктивним цивільним правом є визнана і забезпечена законом міра можливої поведінки особи [28, с. 33].

Згодом суб'єктивне цивільне право розглядалось як засіб для задоволення будь-якого інтересу управомоченої особи, для досягнення певного блага, цінності [29, с. 214]; створювана та гарантована державою через норми об'єктивного права особлива юридичну можливість діяти [30, с. 145]. Чимало вчених, досліджуючи поняття суб'єктивного права, пов'язували суб'єктивне право виключно з інтересом [31, с. 149; 32, с. 215; 33, с.17; 34, с. 9]. Ми поділяємо думку авторів, які вважають, що на відміну від інтересу, суб'єктивне право є правовою категорією, характеризується юридичною гарантованістю, а також законодавчою визначеністю [35, с. 151-158], наділене індивідуально-визначеним характером (визначені носії права, його обсяг, межі у часі та у просторі тощо) [36, с. 231].

Суб'єктивне право не може здійснюватись без правового регулювання. О.О. Кот зазначає, що виникнення та існування суб'єктивного права є наслідком регулюючого впливу (реалізації) об'єктивного права. Через суб'єктивне право та юридичний обов'язок, а також їх здійснення, об'єктивне право регулює конкретну поведінку осіб, що свідчить про існування безпосереднього зв'язку між суб'єктивним правом і конкретною поведінкою учасників правовідносин [14, с. 23]. Як зазначає М.О. Стефанчук, правова норма містить у собі модель відповідних правовідносин [37, с. 33]. О.С. Іоффе та М.Д. Шаргородський справедливо зосереджували увагу на тому, що реалізація правової норми полягає у її застосуванні, а це виражається у створенні, зміні чи припиненні конкретного правовідношення (індивідуальних прав та обов'язків) на основі й у відповідності з правовою нормою, що абстрактно регулює суспільні відносини даного роду. Якщо на основі норми права виникає регулятивне правовідношення, то ця обставина має силу акту застосування норми права, адже таке правовідношення виникає в результаті вчинення свідомих дій, відповідних вимогам норми [38, с. 194-195]. Д.М. Чечот зазначав, що об'єктивне право існує незалежно від того, чи виникли на його основі суб'єктивні права або обов'язки в окремих осіб [39, с. 8]. Аналізуючи зазначену думку, Є.О. Мічурін вважає, що йдеться про співвідношення визначеного у нормі права та існуючого у відносинах між особами, що не завжди збігається [40, с. 186-192]. Як відзначає М.О. Стефанчук, деякі правові норми

надають особі конкретні права, але не містять або містять недосконалий механізм їх здійснення, тому виникає своєрідний правовий вакуум, коли особа юридично наділена правом, але фактично його не може здійснювати або здійснює неефективно, що по суті, означає лише декларативний характер права [37, с. 54]. Умовою реальності права, тобто можливості його ефективного здійснення, є не лише наявність правового механізму, але й визначеність змісту конкретного права.

М.О. Стефанчук зазначає, що суб'єктивне право характеризується наявністю власної структури і складається з сукупності юридичних можливостей, наданих суб'єкту правовою нормою [37, с. 13]. Таким чином, зміст права становлять захищені законом можливості громадян чи юридичних осіб діяти певним чином при здійсненні належних їм прав, у тому числі користуватися матеріальними і духовними благами, тобто правомочності. Це — право на «власні», юридично значимі дії [41].

Поняття «правомочність» у контексті нашого дослідження заслуговує окремої уваги, у зв'язку з тим, що зміст права на спадкування немає однозначного тлумачення з боку науковців, а тому часто поняттям правомочності підміняють власне суб'єктивне право [42, с. 316]. Одні розглядають правомочність як дещо, що впливає із самого права [43, с. 73], інші – як термін тотожний суб'єктивному праву, тобто як гарантовану державою можливість певної поведінки уповноваженої особи [38, с. 225; 44, с. 146], треті - як різновид суб'єктивного права [45, с. 153]. Нам імпонує визначення, яке міститься у юридичній енциклопедії, де правомочність трактується як захищена законом можливість громадян чи юридичних осіб діяти певним чином при здійсненні належних їм прав. Це — право на «власні», юридично значимі дії [46, с. 315]. Отже, правомочність особи визначається її суб'єктивним правом, яке становить зміст певних правовідносин.

Таким чином, на нашу думку, право на спадкування складається з правомочностей, що виникли у зв'язку з відкриттям спадщини та наявністю у особи - спадкоємця передумов для здійснення права на спадкування. Здійснення права на спадкування характеризується ставленням суб'єкта, у якого це право

виникло, до самого права і правових наслідків його реалізації. Звідси ми робимо висновок, що не можна говорити про правомочності спадкоємців, які виникають у зв'язку з отриманням прав та обов'язків (спадщини) від спадкодавця, оскільки правонаступництво не може відбутись до моменту волевиявлення особи по відношенню до нього, тобто вчинення протягом встановленого законом строку одного з правочинів – прийняття спадщини, відмови від її прийняття або неприйняття спадщини. Таким чином волевиявленням особи формується сукупність її майбутніх правомочностей. Зокрема, у випадку прийняття спадщини спадкоємці можуть за взаємною домовленістю змінити розмір їхніх часток у спадщині, заявити про необхідність вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, призначити чи замінити виконавця заповіту, а також зобов'язані виконати заповідальне розпорядження, повідомити кредиторів про відкриття спадщини та задовольнити вимоги кредиторів тощо. У разі відмови від прийняття спадщини особа, наприклад, має право протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, відкликати таку заяву і прийняти спадщину або ж відмовитися у встановленому законом порядку на користь третьої особи.

У науковій літературі також простежують поділ процесу здійснення права на спадкування на різні етапи аналогічно до поділу на етапи (стадії) спадкових правовідносин, наприклад: а) відкриття спадщини; б) прийняття спадщини; в) поділ спадщини; г) оформлення свідоцтва про право на спадщину.

Ми дотримуємось точки зору, що реалізація правомочностей, закладених у суб'єктивному праві без сумніву зумовлює виникнення наступних правомочностей, які можуть існувати і одночасно, а тому поділяти їх на етапи не зовсім коректно. Науковці часто розділяють право на спадкування на окремі самотійні права, а саме – на право на прийняття спадщини, на відмову від спадщини тощо, що є, на нашу думку, елементами одного суб'єктивного права.

У даному контексті також доцільно розглянути поняття «секундарне право», яке досліджується у науці цивільного права вже давно, дискусії стосовно його правової природи та місця, яке воно займає у системі цивільних прав тривають й досі, у залежності від того, що розуміють під секундарним правом: юридичну

можливість одностороннім волевиявленням привести до виникнення, зміни або припинення цивільного правовідношення [47, с. 68-72]; суб'єктивне цивільне право [48, с. 22]; недозріле суб'єктивне право [27, с. 192]; правомочність [49, с. 246] тощо.

Якщо спробувати провести класифікацію поглядів вчених на правову природу секундарних прав, то їх можна умовно розділити на три групи:

- ті, хто вважають не потрібним виділяти окрему групу секундарних прав [50, с. 234; 20, с. 143; 51, с. 35];

- ті, хто розглядають секундарні права у якості різновиду суб'єктивних цивільних прав [52, с. 8; 53, с. 74-75];

- ті, хто розглядають секундарні права як особливі правові явища [54, с. 79-82; 55, с. 20-22; 56, с. 42-44; 57, с. 22].

Вчення про секундарні права започаткував Е. Зеккель. На підставі того, що поряд із правоздатністю і суб'єктивними правами існують особливі права, автор зробив висновок, що з правової точки зору – це суб'єктивні права, змістом яких є можливість уповноваженої особи породжувати суб'єктивне право шляхом вчинення одностороннього правочину. Секундарні права повинні відповідати загальним вимогам, які висуваються до суб'єктивного права, здійснюватись шляхом безпосереднього волевиявлення особи – правочину, їх змістом повинно бути не безпосереднє панування над об'єктом, а можливість в односторонньому порядку створювати, змінювати або припиняти, тобто перетворювати, одне або інше з прав панування [58, с. 211].

М.М. Агарков розглядав секундарне право як правову категорію, ширшу за правоздатність, але вужчу, ніж суб'єктивне право. Обґрунтовуючи власну теорію «динамічної правоздатності», автор розглядав правоздатність у її динамічному стані, тобто можливість особи реалізувати (проявити) конкретні її складові, суб'єктивне право, яке виникає шляхом реалізації правоздатності і характеризується тим, що йому протистоїть обов'язок іншої особи та секундарне право, яке не може вважатись суб'єктивним правом, оскільки воно не породжує обов'язку у третьої особи здійснити відповідну дію [27, с. 70-72].

В.І. Серебровський, досліджуючи спадкові правовідносини, звернув увагу на те, що за своєю природою прийняття спадщини є одностороннім правочином, тобто вираженням волі лише однієї особи – спадкоємця, яке не звернено конкретно до будь-якої особи і не потребує згоди інших осіб. Проте цей правочин тягне за собою низку правових наслідків не тільки відносно самого спадкоємця, а й інших осіб, наприклад, кредиторів спадкодавця. Звідси у спадкоємців із моменту відкриття спадщини виникає право на спадкування, яке реалізується або в праві на прийняття спадщини або у праві відмовитися від неї. На підставі цього вчений дійшов висновку, що право прийняти спадщину – це особливе секундарне право спадкоємця. Зважаючи на те, що В.І. Серебровський допускав існування суб'єктивних цивільних прав, які не забезпечені обов'язками, автор відносив секундарні права до різновиду суб'єктивних прав [53, с. 163-164].

А.В. Власова зазначала, що головна відмінність секундарних прав від суб'єктивних полягає у тому, що в структурі суб'єктивного права виділяють дві правомочності: правомочність на власні дії і правомочність вимагати від зобов'язаної особи вчинення певних дій або утримуватись від їх вчинення. Правомочність вимоги чужої поведінки повністю залежить від обов'язку, який йому протистоїть. Саме наявність такого обов'язку дозволяє віднести можливості особи до суб'єктивного права. Але якщо право секундарне не забезпечується обов'язком третіх осіб, то логічним буде припустити, що його зміст складається з єдиної правомочності, а саме можливості вчинення власних дій. Секундарне право на спадкування складається з одного виду правомочностей на власні дії, а саме правомочності на прийняття спадщини і правомочності відмови від прийняття спадщини [59, с. 20, 43; 60, с. 5].

П. Гринько вважає, що під секундарним правом в одних випадках необхідно розуміти суб'єктивне цивільне право особи, а в інших – таку правову можливість, яка входить до складу суб'єктивного цивільного права особи і полягає у здійсненні односторонніх дій, наслідком яких є зміна або припинення суб'єктивного цивільного права, з метою задоволення охоронюваних законом інтересів особи [61, с. 207-215].

Ми вважаємо, що право на спадкування реалізується через правомочності, які впливають із самого права. Проте не всі такі правомочності є правочинами, тобто діями, які спрямовані на набуття, зміну або припинення цивільних права та обов'язків. Секундарні права у контексті права на спадкування ми розглядаємо як правомочності, які входять до складу суб'єктивного цивільного права особи і полягають у здійсненні односторонніх дій, наслідком яких є виникнення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків, тобто правочинів, з метою задоволення охоронюваних законом прав та інтересів особи.

Аналіз ст.ст. 1269-1285 Цивільного кодексу України дозволяє виділити у змісті права на спадкування три основні (первинні) правомочності, які обумовлюють настання конкретних правових наслідків – юридичних фактів, які породжують, змінюють або припиняють правовідносини окремого спадкоємця у спадковому правовідношенні: прийняти спадщину; не приймати спадщину (ч. 1 ст. 1268 ЦК України) та відмовитись від прийняття спадщини (ст. 1273 ЦК України). Кожна із зазначених правомочностей є правочином та актом індивідуальним, тобто таким, що здійснюється спадкоємцем особисто, відповідно, їх ми відносимо до категорії секундарних прав.

Відповідно до ч. 1 ст. 1268 ЦК України, спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її. О.О. Кот звертає увагу на те, що питання про характер актів поведінки, які становлять здійснення суб'єктивного права, є дискусійним [14, с. 27]. О.О. Поротікова та Н.О. Ковальова висловили думку про те, що здійснення права шляхом бездіяльності необхідно кваліфікувати як відмову від здійснення права [62, с. 11; 63, с. 151]. М.П. Орзіх кваліфікував здійснення суб'єктивних прав як правову поведінку, що можлива як у формі дій, так і у формі бездіяльності [64, с. 108–110]. Аналогічно І.А. Полонка підкреслює, що правова поведінка – це не просто дія, а діяння, що включає і бездіяльність [65, с. 29]. Д.В. Горбась обґрунтовує існування суб'єктивних прав, здійснення яких полягає у пасивних діях особи. Такі суб'єктивні права можуть бути визначені цивільним законодавством (ч. 3 ст. 722, ч. 3 ст. 1268 ЦК України) або це може впливати з аналізу змісту цього права (наприклад, право володіння

майном) [66, с. 7]. Таку ж позицію відстоює Є.В. Вавілін, аргументуючи, що у передбачених законом випадках мовчання визнається проявом волі вчинити правочин, а крім того деякі повноваження осіб можуть реалізовуватись тільки у певному стані (статичі) відносин, прикладом чого науковець вважає володіння як статичну правомочність суб'єкта речового права [67, с. 14–16].

Отже, незважаючи на те, що логічним видається віднести неприйняття спадщини за його природою до нездійснення права, для цілей нашого дослідження ми розглядаємо його як окрему правомочність. Це дозволить нам більш чітко розмежувати дві правові ситуації: відмова від прийняття спадщини та неприйняття спадщини, які передбачають відмінні правові наслідки.

Так, у випадку прийняття спадщини спадкоємці можуть за взаємною домовленістю змінити розмір їхніх часток у спадщині, заявити про необхідність вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, призначити чи замінити виконавця заповіту, а також зобов'язані виконати заповідальне розпорядження, повідомити кредиторів про відкриття спадщини та задовольнити вимоги кредиторів тощо.

У разі відмови від прийняття спадщини особа, наприклад, має право протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, відкликати таку заяву і прийняти спадщину або ж відмовитися у встановленому законом порядку на користь третьої особи, вживати заходів щодо охорони спадкового майна тощо.

Якщо спадкоємець протягом строку, встановленого ЦК України, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її (ч. 1 ст. 1272 ЦК України). У випадку неприйняття спадщини особа має право здійснити своє волевиявлення – прийняти або відмовитись від прийняття спадщини. У випадку пропущення строку для прийняття спадщини, особа має право подати заяву про прийняття спадщини за письмовою згодою інших спадкоємців, які спадщину прийняли (ч. 2 ст. 1272 ЦК України) або ж звернутися до суду для визначення йому додаткового строку, достатнього для подання ним заяви про прийняття спадщини (ч. 3 ст. 1272 ЦК України).

Звідси ми можемо визначити право на спадкування як право спадкоємця прийняти спадщину, відмовитись від прийняття спадщини, у встановлений законом строк або не приймати спадщину, а також на здійснення правомочностей, які обумовлені виникненням права на спадкування та передбачені законодавством. Таким чином через секундарні права спадкоємця забезпечується єдність змісту права на спадкування, визначається вектор розвитку спадкових правовідносин і формується сукупність майбутніх правомочностей спадкоємця, які протягом встановленого законом строку можуть змінюватись через ті ж самі секундарні права (наприклад, у випадку, відкликання заяви про відмову від прийняття спадщини).

Визначення категорії секундарних прав у змісті права на спадкування не лише допоможе нам уникнути ототожнення права на спадкування із правом прийняти спадщину, або ж з правом на прийняття чи відмову від прийняття спадщини, але виявити недосконалості законодавчої техніки.

Так, ЦК України містить статтю 1276 під назвою «Перехід права на прийняття спадщини». Відповідно до положень зазначеної статті, якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому частки спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки у спадщині, переходить до його спадкоємців (спадкова трансмісія). Право на прийняття спадщини у цьому випадку здійснюється на загальних підставах протягом строку, що залишився. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців.

Із змісту даної статті випливає, що суттю спадкової трансмісії є перехід лише самого права на прийняття спадщини. Проте можливість переходу лише однієї правомочності із змісту суб'єктивного права видається цілком нелогічною та такою, що порушує права та законні інтереси спадкоємців. Таким чином, спадкоємці, які спадкують у порядку спадкової трансмісії позбавляються права на відмову від спадщини, у тому числі на користь інших спадкоємців, та неприйняття спадщини, а також цілого комплексу правових наслідків реалізації зазначених

правомочностей. Беручи до уваги вищезазначене, пропонуємо викласти статтю 1276 ЦК України у новій редакції шляхом встановлення можливості переходу власне самого права на спадкування, замість права на прийняття спадщини (Додаток 1.2.1).

Пропонуємо викласти статтю 1276 ЦК України у наступній редакції:

« Стаття 1276. Перехід права на спадкування

1. Якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг здійснити права на спадкування, право на спадкування в межах належної йому частки спадщини, крім права на обов'язкову частку у спадщині, переходить до його спадкоємців (спадкова трансмісія).

Право на спадкування у цьому випадку здійснюється на загальних підставах протягом строку, що залишився. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він подовжується до трьох місяців.»

Аналогічні зміни пропонуємо внести до Порядку вчинення нотаріальних дій, а саме викласти п.п. 3.25, 3.26. п. 3 глави 10 розділу 2 у наступній редакції:

«3.25. Якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг здійснити права на спадкування, право на спадкування в межах належної йому частки спадщини, крім права на обов'язкову частку у спадщині, переходить до його спадкоємців (спадкова трансмісія).

3.26. У цьому випадку право на спадкування здійснюється спадкоємцями на загальних підставах протягом строку, що залишився для прийняття спадщини. Якщо строк, що залишився, становить менше трьох місяців, він продовжується до трьох місяців. Свідоцтво про право на спадщину в порядку спадкової трансмісії видається за місцем відкриття спадщини після смерті першого спадкодавця.»

У юридичній літературі відзначається, що здійснення суб'єктивного права є чи не важливішим за самий факт наділення цим правом. Характеризуючи здійснення суб'єктивного права, науковці відзначають, що воно є головною цінністю самого права [68, с. 11; 40, с. 190; 37, с. 29], метою та серцевиною права [69, с. 763], найважливішим моментом буття [70, с. 181] і призначення суб'єктивного права [71, с. 53]. У будь-якому разі, як відзначав С.М. Братусь,

суб'єктивне право як юридична влада (можливість і забезпеченість певної поведінки) нерозривно пов'язане з його здійсненням [72, с. 32–33]. У цивільно – правовій науці сьогодні немає єдиної думки щодо визначення поняття здійснення суб'єктивного цивільного права. М.М. Агарков під здійсненням цивільного права розумів поведінку особи, яка відповідає змісту належного їй права [73, с. 298]. Дещо іншої думки дотримується О.П. Сергєєв, який здійснення суб'єктивного права визначає як реалізацію тих можливостей, які надані законом або договором володільцеві суб'єктивного права [74, с. 616]. В.М. Коссак здійсненням суб'єктивного цивільного права вважає вчинення реальних, конкретних дій, пов'язаних з перетворенням можливостей, закладених у суб'єктивному праві, у дійсність [75, с. 720]. Р.О. Стефанчук визначає здійснення суб'єктивних цивільних прав як процес реалізації уповноваженою особою всіх повноважень, що належать до змісту конкретного суб'єктивного права, для досягнення певного результату [76, с. 421]. О.О. Кот порівнюючи положення, які містять ст.ст. 317 і 319 ЦК України, стверджує, що з точки зору цивільного закону здійсненням суб'єктивного права вважається фактичне вчинення тих дій, актів реальної поведінки особи, можливість вчинення яких надана цій особі шляхом закріплення за нею (набуття) суб'єктивного цивільного права [14, с. 26]. Отже, здійснення права як процес може бути охарактеризований з об'єктивної та суб'єктивної сторін. З об'єктивної сторони здійснення права полягає у вчиненні визначеними законом способами у визначеній послідовності, у терміни й у місці, передбачених нормами права правомірних дій. Із суб'єктивної сторони реалізація права характеризується ставленням суб'єкта до правових вимог та правових наслідків їх реалізації, його волею у момент здійснення дій, що передбачені. Головне в процесі здійснення прав – дотримання встановлених законом вимог щодо форми дій, місця і часу їх здійснення. Реалізація не відбудеться, якщо одна з обов'язкових умов не буде виконана.

Отже, здійснення права на спадкування характеризує ставлення суб'єкта, в якого це право виникло, до самого права і правових наслідків його реалізації. Право на спадкування складається з правомочностей, що виникли у зв'язку з

відкриттям спадщини та закликанням особи до спадкування, на підставі волевиявлення (заповіту) або закону. Волевиявленням особи формується сукупність її майбутніх правомочностей, які також законодавець відносить до категорії здійснення права на спадкування. Таким чином, позиції науковців щодо визначення поняття здійснення права в основному будуються на двох основних концепціях розуміння суб'єктивного права як міри можливої поведінки, або ж як використання можливостей закладених у праві.

Зазначені вище точки зору хоча й відрізняються формулюванням, характеризуються, як зазначав В.І. Крусс, «переходом можливого в дійсне», адже поняття «здійснення» передбачає втілення у практичній діяльності [77, с. 19-20]. Такої ж точки зору дотримувався В.П. Грибанов, який зазначав, що зміст суб'єктивного цивільного права включає у себе лише можливу поведінку управомоченої особи, тоді як здійснення права є вчиненням реальних, конкретних дій, пов'язаних із перетворенням цієї можливості в дійсність. Тому співвідношення між поведінкою, що становить зміст суб'єктивного права і поведінкою, що становить зміст здійснення права, є насамперед співвідношенням між можливістю і дійсністю. Зазначене співвідношення, продовжує автор, може бути представлене і як суб'єктивне (процес реалізації права завжди має вольовий характер), а також як загальне (визначаючи зміст суб'єктивних цивільних прав, закон регламентує їх як загальний тип поведінки, дозволеної управомоченій особі) і конкретне (процес здійснення права – це завжди визначений, конкретний вид реальних дій управомоченої особи, що впливає з особливостей конкретного випадку) [78, с. 44-45].

У контексті нашого дослідження проаналізуємо поняття, які використовуються у Цивільних кодексах окремих країн та стосуються здійснення права на спадкування. Зокрема, правовідносини, що регулюються у главі «Здійснення права на спадкування» ЦК України, а саме – прийняття спадщини, відмова від прийняття спадщини, перехід права на прийняття спадщини та інші, передбачені у главі Цивільного кодексу Російської Федерації [79] під назвою «Набуття спадщини», так як і у Цивільному кодексі Білорусії [80]. У Цивільному

кодексі Франції [81] система норм, що регулюють спадкові правовідносини, має зовсім іншу побудову. Так, Титул I «Про спадкування» поділяється на глави, які, своєю чергою, поділяються на частини та розділи. Глава V «Про прийняття спадщини та відмову від спадщини» вміщує Частину 1 «Про прийняття», Частину II «Про відмову від спадщини», Розділ III «Про опис спадщини, про її наслідки і про обов'язки спадкоємця, який прийняв спадщину», Частину IV «Про неприйняту спадщину». Питання поділу спадкового майна винесено вже в окрему главу. У Цивільному уложенні (кодексі) Федеративної Республіки Німеччина [82, с. 137-140] Книга 5 «Спадкове право» містить частину 2 під назвою «Правове становище спадкоємця», яка, є своєю чергою, поділяється на розділи та підрозділи: Розділ 1 «Прийняття спадщини та відмова від спадщини; заходи суду у справах, що стосуються охорони спадщини», Розділ 2 «Відповідальність спадкоємця за зобов'язаннями, що виникають у зв'язку з прийняттям спадщини», Розділ 3 «Вимоги на майно зі складу спадщини», Розділ 4 «Множинність спадкоємців». Зокрема, у Цивільних кодексах Російської Федерації та Білорусії, видається, використано занадто вузьке поняття, що не охоплює всього спектра правових відносин, які ним регулюються. Відповідно, законодавець Франції та ФРН пішов шляхом деталізації (широкого структурування) законодавчих норм і тим самим уникнув застосування лаконічного поняття для позначення досліджуваних правовідносин.

Аналізуючи положення глави 87 «Здійснення права на спадкування» ЦК України, ми робимо висновок, що законодавець України, використовуючи даний мовний зворот, створює єдине комплексне поняття «здійснення права на спадкування», яке наділяє досить широким правовим змістом, включаючи до нього всі можливі юридичні варіанти волевиявлення (поведінки) особи стосовно вступу у спадкові правовідносини (прийняття спадщини, відмова від прийняття спадщини, неприйняття спадщини), правові наслідки відновлення права на спадкування, можливості розпорядження правом на спадкування (відмова від права на спадкування на користь іншої особи), перехід права на спадкування (спадкова трансмісія), правові наслідки відсутності суб'єктів здійснення права на

спадкування (відумерлість спадщини), кореспондуючі праву на спадкування обов'язки спадкоємця (задовольнити вимоги кредиторів) та обов'язки спеціально визначених законом суб'єктів (вжиття заходів до охорони спадкового майна, управління спадщиною), зокрема нотаріуса, спрямовані на забезпечення здійснення права на спадкування. З метою встановлення факту здійснення права, та, відповідно, досягнення певного правового результату, законодавець передбачив способи та форми здійснення прав. Під способом здійснення права у контексті нашого дослідження розуміємо дію, комплекс дій або пасивну поведінку суб'єкта здійснення, що реалізується у порядку встановленому законом за допомогою прийомів і засобів, що свідчать про використання можливостей, закладених у цьому праві. Встановлені законом (процесуальні) вимоги до способу здійснення права визначимо як його форму, дотримання якої має вирішальне значення для встановлення факту реалізації права та настання для суб'єкта здійснення бажаних правових наслідків.

На нашу думку, поняття «здійснення права на спадкування» за Цивільним кодексом України повною мірою охоплює та відображає способи реалізації права на спадкування, поглиблюючи зв'язок між нормами матеріального та процесуального права, відображаючи динаміку спадкових правовідносин та, як зазначає Є.І. Фурса, створює міжгалузевий простір, що утворився між цивільним правом та нотаріальним процесом [83, с. 19].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Пропонуємо авторське визначення права на спадкування як суб'єктивного права, що виникає за наявності юридичного факту – відкриття спадщини, яке можна визначити як право особи, закликаної до спадкування, прийняти спадщину, відмовитися від прийняття спадщини у встановлений законом строк, або не приймати спадщину, а також на здійснення інших правомочностей, які обумовлені виникненням права на спадкування та передбачені законодавством.

2. Правомочності, які входять до змісту права на спадкування та є правочинами, зокрема, право прийняти спадщину, не приймати спадщину та відмовитися від спадщини, ми відносимо до секундарних прав.

3. Вважаємо, що оскільки спадкова трансмісія за своєю суттю передбачає перехід права на спадкування, а не перехід лише права на прийняття спадщини, доцільно внести відповідні зміни до ст. 1276 ЦК України, зокрема викласти статтю у новій редакції замінивши «перехід права на прийняття спадщини» на «перехід права на спадкування».

4. Здійснення права на спадкування як комплексне поняття законодавець наділяє досить широким правовим змістом, включаючи до нього всі можливі юридичні варіанти волевиявлення (поведінки) особи стосовно вступу у спадкові правовідносини (прийняття спадщини, відмова від прийняття спадщини, неприйняття спадщини), правові наслідки відновлення права на спадкування, можливості розпорядження правом на спадкування (відмова від права на спадкування на користь іншої особи), перехід права на спадкування (спадкова трансмісія), правові наслідки відсутності суб'єктів здійснення права на спадкування (відумерлість спадщини), кореспондуючі праву на спадкування обов'язки спадкоємця (задовольнити вимоги кредиторів) та обов'язки спеціально визначених законом суб'єктів (вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, управління спадщиною), зокрема нотаріуса, спрямовані на забезпечення здійснення права на спадкування.

5. На нашу думку, поняття «здійснення права на спадкування» у розумінні Цивільного кодексу України повною мірою охоплює та відображає способи реалізації права на спадкування, поглиблюючи зв'язок між нормами матеріального та процесуального права, відображаючи динаміку спадкових правовідносин.

РОЗДІЛ 2.

ПРАВОВІ ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ

2.1. Подання заяви про прийняття спадщини як спосіб здійснення права на спадкування

Як вважає Г.Г. Черемних, світовий досвід знає дві системи, у відповідності до яких відбувається волевиявлення спадкоємця, яке стосується бажання або небажання прийняти спадщину: система прийняття спадщини і система відмови від спадщини. Дослідниками справедливо підкреслюється, що ці обидві системи ґрунтуються на добровільності набуття спадщини. Однак остання побудована на визнанні спадкоємців правонаступниками і переході до них майна померлого, якщо спадкоємці не заявляють про відмову від спадщини. Система прийняття спадщини, навпаки, вимагає від спадкоємця вчинення відповідних цілеспрямованих дій, які відображають його наміри прийняти спадщину [84, с. 226].

У юридичній літературі зазначається, що система прийняття спадщини в більшій мірі відповідає принципам свободи здійснення цивільних прав і диспозитивності цивільно-правового регулювання. Вона відповідає розумінню суті і змісту суб'єктивного права на спадкування, його правомочностей і способів здійснення, оскільки набуття спадщини ґрунтується на явно вираженій волі спадкоємця стати правонаступником прав і обов'язків спадкодавця [85, с. 486]. На думку Л.В. Козловської, у ЦК України відбулося поєднання двох вказаних систем із переважаючими елементами системи прийняття спадщини. Функціональна доцільність системи прийняття спадщини порівняно із системою відмови від спадщини, на думку автора, значно нижча. Таке твердження обґрунтовується судовою статистикою, за даними якої не важко встановити, що справи за позовами спадкоємців про визначення додаткового строку для прийняття спадщини є однією із найбільш поширених категорій в структурі спадкових справ [86, с. 48-

51]. На нашу думку, законодавство України за основу набуття спадкового майна, використало систему прийняття спадщини, що обґрунтовується наступними міркуваннями.

За загальними принципами цивільного права, особи набувають суб'єктивні цивільні права за власною волею. Право на спадкування не є тотожним самому спадкуванню, а є правом на вступ у ті юридичні відносини, які в сукупності становлять спадкування. Прийняття спадщини, як наголошує С.Я. Фурса, це не обов'язок спадкоємця, а його право, яке потребує певних форм його виявлення [87, с. 427].

Поведінка спадкоємця, яка виражає його намір прийняти спадщину, термінологічно опосередковується у доктрині і законодавстві як «способи прийняття спадщини». Традиційно прийнято виділяти:

- формальний спосіб, який передбачає подання уповноваженому суб'єкту відповідної заяви, та
- фактичний спосіб, під яким розуміють вчинення дій, яким законодавець у контексті певних правовідносин надає юридичного значення.

Відповідно до ч.1 ст. 1269 ЦК України, спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах - уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини.

Заяву про прийняття спадщини доцільно розглядати у широкому розумінні як спосіб здійснення волевиявлення шляхом повідомлення нотаріуса про прийняття спадщини та у вузькому як письмовий документ, оформлений у порядку встановленому чинним законодавством. Тобто заява про прийняття спадщини у широкому розумінні це акт прийняття спадщини як правочин, а у вузькому розумінні - матеріальна форма вираження акту прийняття спадщини. Такі міркування обґрунтовуються наступним.

Так, у відповідності до ст. 1269 ЦК України прийняття спадщини здійснюється шляхом подання відповідної заяви. У свою чергу п. 2.1. Глави 10

Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі - Порядок вчинення нотаріальних дій) [88] доповнює письмові форми підтвердження прийняття спадщини також повідомленням та телеграмою: «спадкова справа заводиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини на підставі поданої (або такої, що надійшла поштою) першої заяви (повідомлення, телеграми) про прийняття спадщини...». Таке формулювання підзаконного нормативного акту щодо розширеного розуміння документа, який подає нотаріусу спадкоємець з метою засвідчення своєї волі до прийняття спадщини, ніяким чином не суперечить ст. 1269 ЦК України [89, с. 174]. Адже «прийняття спадщини – акт виключного значення, оскільки саме у момент прийняття спадщини настає спадкове правонаступництво з зворотною силою до часу відкриття спадщини» [90, с. 414]. Дійсно, у цивілістичній літературі в переважній більшості мова йде саме про заяву як форму акту вираження волі спадкоємця щодо прийняття спадщини [91, с. 616-617].

Заява у вузькому розумінні є невід'ємною частиною нотаріальної процедури здійснення права на спадкування, вона є необхідним інструментом у встановленні складу спадкових правовідносин. Адже нотаріус приймає і реєструє заяву, на якій справжність підпису не засвідчена та яка надійшла поштою, чи то телеграму, повідомлення, заводить спадкову справу (якщо така ще не заведена) та повідомляє про необхідність надіслати заяву, оформлену належним чином (справжність підпису на таких заявах має бути нотаріально засвідченою), або особисто прибути до нотаріуса за місцем відкриття спадщини (п. 3.5. Глави 10 Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій).

Дослідження судової практики свідчить про широке розуміння форми акту прийняття спадщини [89, с. 174]. Так, у рішеннях, що стосуються розгляду питання поважності пропущення строку для прийняття спадщини вказується на будь - який спосіб повідомлення нотаріуса щодо волевиявлення прийняти спадщину поряд з поданням заяви безпосередньо або поштою.

До прикладу:

- у рішенні у справі № 1103/2050/2012 суд зазначає, що позивач мав змогу

прийняти спадщину на протязі шести місяців шляхом написання заяви в нотаріуса або направленням заяви про прийняття спадщини в нотаріальну контору поштою, тому судом причина пропущення строку на прийняття спадщини визнається такою, що не є поважною, а тому позов задоволенню не підлягає [92];

- апеляційний суд у відповідному рішенні зазначив, що посилання апелянта на наявність труднощів у подачі заяви про прийняття спадщини за місцем її відкриття у зв'язку з віддаленим місцем проживання та посилання на матеріальний стан не є поважними причинами, оскільки ніщо не перешкоджало позивачу направити свою згоду на прийняття спадщини поштою або в будь-який інший спосіб повідомити нотаріуса про своє волевиявлення про прийняття спадщини [93].

Заява за своєю правовою природою є одностороннім правочином. Відповідно до ч. 1 ст. 202 ЦК України, правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Таким чином, заява про прийняття спадщини – це односторонній формальний [86, с. 48-51] правочин, який за своїм змістом спрямований на легітимізацію (визнання) волевиявлення щодо спадщини [89, с. 173]. Внаслідок вчинення правочину прийняття спадщини в особи виникає право на спадщину як самостійне майнове право, об'єктом якого є саме спадщина (ч. 5 ст. 1268 ЦК України).

Специфіка правочинів у спадковому праві полягає в тому, що вольові дії поєднуються з подією (смертю спадкодавця), не створюють єдиного правового акту, а становлять собою односторонні правочини спадкоємця і спадкодавця [94, с. 53-59]. І.П. Орлов виділяє наступні ознаки правочинів у сфері спадкового права:

- вчиняються у зв'язку зі смертю спадкодавця;
- мають особистий характер;
- вчиняються з приводу спадщини;
- обмежені у часі певним строком, тобто мають строковий характер;
- їх перелік чітко визначений законодавством України [95, с. 711-716].

Право на прийняття спадщини входить у склад загальної правоздатності, відповідно, порядок його здійснення ґрунтується на загальних положеннях, які

регулюють дієздатність громадян. Це означає, що спадкоємці наділені повною дієздатністю самостійно приймають рішення щодо прийняття спадщини. Від імені ж осіб, які в силу віку чи стану здоров'я позбавлені можливості самостійно здійснювати свої права, вправі прийняти спадщину їх законні представники.

Заява про прийняття спадщини подається спадкоємцем особисто (ч. 2 ст. 1269 ЦК України). Законодавством України не передбачена можливість прийняття спадщини через представника на підставі довіреності. Прийняття спадщини від імені малолітньої, недієздатної особи здійснюють її законні представники (батьки (усиновлювачі), опікун) (ч.ч. 3-4 ст. 1269 ЦК України). У контексті зазначених норм законодавства необхідно звернути увагу на доцільність розмежування подання заяви як фактичний акт передачі її нотаріусу та її складення як спосіб здійснення волевиявлення. Власне волевиявлення особи має бути здійснено при особистому зверненні до нотаріуса, але якщо заява складена не за місцем відкриття спадкової справи, то така заява може бути як надіслана поштою, так і надана представником особи на підставі довіреності, однак підпис на такій заяві має бути нотаріально засвідчений. Таким чином, у зазначених вище положеннях ЦК України законодавець розуміє подання заяви про прийняття спадщини як саме здійснення волевиявлення, тобто заява про прийняття спадщини розглядається у широкому розумінні, про яке зазначалось вище.

Законодавчі вимоги щодо подання заяви про прийняття спадщини у вузькому розумінні, як письмового документу, передбачені нормативними актами, що регулюють порядок вчинення нотаріальних дій. Так, відповідно до п.п. 3.3 - 3.5. Порядку вчинення нотаріальних дій, заяви про прийняття спадщини подаються спадкоємцем особисто нотаріусу за місцем відкриття спадщини у письмовій формі. Якщо спадкоємець особисто прибув до нотаріуса за місцем відкриття спадщини, нотаріальне засвідчення справжності його підпису на такій заяві не вимагається. У цьому випадку нотаріус встановлює особу заявника, про що на заяві робиться відповідна службова відмітка, яка скріплюється підписом нотаріуса. Якщо заява, на якій справжність підпису спадкоємця не засвідчена, надійшла поштою, вона приймається нотаріусом, заводиться спадкова справа, а

спадкоємцю повідомляється про заведення спадкової справи та необхідність надіслати заяву, оформлену належним чином (справжність підпису на таких заявах має бути нотаріально засвідченою), або особисто прибути до нотаріуса за місцем відкриття спадщини.

О. Дячук, у контексті процедури оформлення заяви про прийняття спадщини звертає увагу на питання необхідності нотаріального засвідчення справжності підписів на заявах громадян, на підставі яких заводиться спадкова справа, або тих, що долучаються до вже заведеної раніше спадкової справи в межах встановленого законом строку. На думку автора нотаріальне засвідчення підпису на таких заявах є обов'язковим у всіх випадках, навіть при особистому зверненні спадкоємця до нотаріуса, оскільки нотаріальне засвідчення підпису на таких заявах надає їм характеру завершеного правочину, що безспірно породжує відповідні правові наслідки. Так, відповідно до ч. 5 ст. 52 Закону України «Про нотаріат» запис у реєстрі є доказом вчинення нотаріальної дії. У той же ж час, немає необхідності викладати таку заяву на бланку нотаріального документа, якщо спадкоємець складає таку заяву у нотаріуса, який завів чи заводить спадкову справу, адже закон не пов'язує дійсність чи недійсність правочину з використанням спеціального бланка нотаріальних документів [96, с. 81-82].

На нашу думку, нотаріальну дію засвідчення справжності підпису на документі не доцільно пов'язувати із наданням завершеності правочину. Суть цієї нотаріальної дії полягає в тому, що нотаріус лише підтверджує, що підпис на певному документі зроблено саме тією особою, яка звернулась до нотаріуса і не посвідчує факти, викладені у документі.

Однак, оскільки заява про прийняття спадщини є правочином і може бути оскаржена до суду, то, на нашу думку, обґрунтованим є посвідчення самого факту прийняття спадщини, який фіксується у відповідній заяві, оскільки саме такий юридичний факт породжує виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків спадкоємця. Як зазначає М.М. Дякович, прийняття спадщини є окремою стадією нотаріального процесу із реалізації спадкових прав спадкоємця, яку він здійснює шляхом вчинення одностороннього правочину, особисто, внаслідок чого настають

певні юридичні наслідки. Відповідно, обґрунтовує автор, заява про прийняття спадщини має бути посвідчена нотаріусом, а не засвідчений підпис спадкоємця на ній [97, с. 369]. Такої ж позиції дотримується і Є.Є. Фурса, зазначаючи, що під належним оформленням такої заяви слід розуміти не засвідчення на ній підпису спадкоємця, а посвідчення такої заяви як одностороннього правочину, оскільки у теорії нотаріального процесу поняття «посвідчення» і «засвідчення» несуть різне змістовне навантаження [98, с. 177]. Посвідчення безспірних фактів полягає у встановленні нотаріусом існування такого факту, наданні йому юридичної вірогідності, тобто для особи у результаті посвідчення такого факту нотаріусом мають виникнути юридичні наслідки [99, с. 333-334].

Ми дотримуємось позиції, що закріплення на законодавчому рівні нотаріального посвідчення заяви про прийняття спадщини та відмови від спадщини буде відповідати сутності здійснення права на спадкування, адже саме прийняття та відмова від спадщини є тими правочинами, через які особа засвідчує своє волевиявлення щодо вступу у спадкові правовідносини. Доцільність такої пропозиції також обґрунтовується значенням, яке надає законодавець акту прийняття спадщини. Так, відповідно до ч. 5 ст. 1268 ЦК України, незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини. Звідси ми можемо зробити висновок, що на відміну від такої нотаріальної дії як видача свідоцтва про право на спадщину, яка по своїй суті лише є видачею правовстановлюючого документа, яких може бути декілька у залежності від складу спадкової маси, правочином, який засвідчує волевиявлення до спадкування є акт прийняття спадщини.

Внесення відповідних змін до ЦК України, Закону України «Про нотаріат» та Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України змінить бачення спадкових правовідносин як таких, що спрямовані на видачу свідоцтва про право на спадщину, на такі, що спрямовані на здійснення права на спадкування.

Пропонуємо наступні зміни до чинного законодавства:

- викласти ч. 2 ст. 1269 ЦК України у такій редакції:

«2. Заява про прийняття спадщини подається спадкоємцем особисто у

письмовій формі та підлягає посвідченню нотаріусом або в сільських населених пунктах - уповноваженою на це посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування.»

- внести зміни до Закону України «Про нотаріат», а саме викласти назву Глави 5 у новій редакції: «Посвідчення правочинів» та доповнити її статтями такого змісту:

Стаття 65¹. Посвідчення прийняття спадщини та відмови від її прийняття

Нотаріус або в сільських населених пунктах - уповноважена на це посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування посвідчує заяву про прийняття спадщини або відмову від спадщини подану особисто спадкоємцем у письмовій формі.

Особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника.

Заяву про прийняття спадщини від імені малолітньої, недієздатної особи подають її батьки (усиновлювачі), опікун.

Стаття 65². Відкликання прийняття спадщини та відмови від її прийняття

Приймаючи від спадкоємців заяву про прийняття спадщини або про відмову від її прийняття, нотаріус зобов'язаний роз'яснити спадкоємцям їх право на відкликання такої заяви протягом строку, встановленого статтею 1270 Цивільного кодексу України.

Відкликання таких заяв здійснюється спадкоємцем особисто у письмовій формі та посвідчується нотаріусом або в сільських населених пунктах - уповноваженою на це посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування.»

- викласти п. 3.4., 3.5. Глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій у наступній редакції:

« 3.4. Якщо спадкоємець особисто прибув до нотаріуса за місцем відкриття спадщини, нотаріус посвідчує заяву про прийняття або відмову від спадщини та здійснює запис у реєстр для реєстрації нотаріальних дій про вчинення нотаріальної дії.

3.5. Якщо заява, яка не посвідчена у встановленому законодавством порядку, надійшла поштою, вона приймається нотаріусом, заводиться спадкова справа, а спадкоємцю повідомляється про заведення спадкової справи та необхідність надіслати заяву, оформлену належним чином (прийняття спадщини чи відмова від неї повинні бути нотаріально посвідчені), або особисто прибути до нотаріуса за місцем відкриття спадщини.»

Незважаючи на те, що ст. 1269 ЦК України не містить прямої вказівки на місце подання заяви, дане положення знаходить свою деталізацію у п. 3.3. Глави 10 Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, де зазначено що заява повинна подаватись саме за місцем відкриття спадщини, що відповідає правовій природі таких відносин. Ю.О. Заїка вважає, що така нормативна конструкція повинна бути відображена і у ЦК України [89, с. 174]. Ми підтримуємо позицію Ю.О. Заїки. Враховуючи те, що подання заяви про прийняття спадщини (відмови від спадщини) є окремою стадією нотаріального процесу, а самі заяви про прийняття спадщини, про відмову від спадщини та заяви про їх відкликання є правочинами, вважаємо, що у положенні ст. 1269 ЦК України повинно бути відображено, що заява подається за місцем відкриття спадщини.

Прийняття спадщини повинно відповідати встановленим законом вимогам. Так, прийняття спадщини повинно бути безумовним і беззастережним. Згідно із ч. 2 ст. 1268 ЦК України прийняття спадщини з умовою чи із застереженням не допускається. І.В. Жилінкова зазначала, що умови - це такі обставини, з наявністю яких спадкоємець пов'язує вирішення питання про прийняття ним спадщини. Спадкоємець, не може, наприклад, вказати, що він прийме спадщину лише в тому випадку, якщо інший відмовиться або виконавцем заповіту буде певна особа тощо. Застереження - це такі обставини, які надають можливість спадкоємцеві, який вирішив прийняти спадщину, у власних інтересах визначати порядок спадкування або впливати на обсяг майнових прав інших спадкоємців. Наприклад, спадкоємець не може вказати, що оскільки серед спадкоємців, які прийняли спадщину, він один має право керувати автомобілем, саме йому мають переходити

у власність транспортні засоби, що входять до складу спадкового майна [100, с. IV - 6].

Також прийняття спадщини повинне відповідати принципу універсальності спадкового правонаступництва, у відповідності до якого до спадкоємця у повному обсязі і одночасно переходять всі права та обов'язки спадкодавця, тобто вся спадщина як єдине ціле. Немає необхідності здійснювати прийняття спадщини щодо кожної окремої частини спадщини, майна чи права, які входять до спадкової маси. Це обумовлюється ще й тим, що зазвичай неможливо встановити вичерпний склад спадкової маси на момент прийняття спадщини. Є.І. Фурса не погоджується із застосуванням в юридичній літературі принципу універсальності спадкового правонаступництва, оскільки у цьому принципі, на його думку, відтворюються всі особливості спадкового процесу і вони, у більшості випадків, зумовлені недосконалістю нотаріальної процедури. Зокрема, автором обґрунтовується суперечність принципу універсальності спадкового правонаступництва принципу диспозитивності та іншим істотним положенням спадкового права [89, с. 10].

Законодавець не встановлює чітких вимог щодо змісту заяви про прийняття спадщини. Це обумовлюється специфікою спадкових правовідносин, особливістю нотаріального процесу та, власне, значенням такої заяви. У заяві про прийняття спадщини нотаріус встановлює всі відомі спадкоємцю юридичні факти, які мають значення для наступного провадження у спадковій справі, як то: склад спадкового майна та його правовий режим, коло спадкоємців тощо. У випадку, якщо заява про прийняття спадщини є первинною заявою щодо спадщини, то вона слугує підставою для заведення спадкової справи. На території України може бути заведена лише одна спадкова справа за місцем відкриття спадщини, тому перед початком реєстрації заяви у книзі обліку спадкових справ нотаріус перевіряє наявність уже заведеної справи. Наявність спадкової справи щодо спадкодавця перевіряється за даними Спадкового реєстру. Заведенням спадкової справи відкривається нотаріальне провадження у спадковій справі. У разі виявлення раніше заведеної спадкової справи нотаріус відмовляє у прийнятті заяви та рекомендує спадкоємцю звернутися за оформленням своїх спадкових прав за

місцем знаходження цієї справи. Якщо ж справа була заведена з порушенням вимог ст. 1221 ЦК України, нотаріус вимагає справу для подальшого провадження [101].

Власне найважливішим у даному контексті є факт здійснення волевиявлення особи на вступ у спадкові правовідносини шляхом звернення до нотаріуса та подання відповідної заяви. Тому основними фактами, які повинні бути встановлені у заяві це факт відкриття спадщини (смерть спадкодавця) та наявність підстав для спадкування. Проте недопустимою з боку нотаріуса є відмова у прийнятті заяви у зв'язку із тим, що спадкоємцем не підтверджено сімейні зв'язки з спадкодавцем, місце відкриття спадщини, склад спадкового майна тощо. Всі необхідні документи можуть бути надані спадкоємцем безпосередньо перед видачею свідоцтва про право на спадщину.

У заяві про прийняття спадщини за законом повинні бути вказані всі спадкоємці тієї черги, яка спадкує, а в заяві про прийняття спадщини за заповітом – всі спадкоємці, які мають право на обов'язкову частку, із вказівкою їх місця проживання, якщо така інформація відома спадкоємцю. Нотаріус зобов'язаний повідомити про відкриття спадщини тих спадкоємців чие місцезнаходження йому відоме. При цьому закінчення строку встановленого для прийняття спадщини не звільняє нотаріуса від цього обов'язку з урахуванням того, що вони можуть довести факт своєчасного прийняття ними спадщини, подати заяву про прийняття спадщини за згодою спадкоємців, які своєчасно прийняли спадщину або ж рішенням суду такому спадкоємцю може бути встановлений додатковий строк для прийняття спадщини (ч.ч. 2, 3 ст. 1272 ЦК України). Є.І. Фурса зазначає, що реалізація спадкових прав буде неможливою, якщо особи не будуть повідомлені про відкриття спадщини [83, с. 16]. Тому повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини – це безумовний обов'язок нотаріуса, який закріплений у ст. 63 Закону України «Про нотаріат» [102]. Автор пропонує встановити строки надсилання повідомлень про відкриття спадщини з одночасним повідомленням спадкоємців про їх права, тощо і таким чином конкретизувати нотаріальні дії у відповідному провадженні з розшуку і повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини.

Поряд з цим підняте питання стосовно необхідності повідомляти про відкриття спадщини не тільки спадкоємців, а й кредиторів, якщо у заповіті зазначено про існування боргу і покладення на спадкоємців обов'язку щодо його відшкодування [83, с. 16]. З огляду на вищезазначене доцільним буде зазначити, що чинним законодавством на нотаріуса не покладається обов'язок із розшуку спадкоємців. Він повідомляє спадкоємців, чиї адреси йому відомі із заповіту або із заяв про прийняття спадщини.

Заява про прийняття спадщини повинна бути подана в межах встановленого законом шестимісячного строку для прийняття спадщини. Якщо спадкоємець протягом шести місяців не подав до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв спадщину (ч. 1 ст. 1272 ЦК України). Обмеження часовими рамками права на подання заяви про прийняття спадщини безпосередньо слугує оперативному здійсненню права на прийняття спадщини [89, с. 175].

Якщо виникнення в особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття такою особою спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття. Якщо строк, що залишився, менший трьох місяців, він продовжується до трьох місяців (п.п. 3.3 – 3.20 Гл. 10 Порядку вчинення нотаріальних дій).

Своєчасно надісланою вважається заява, справжність підпису особи на якій засвідчена (або не засвідчена) нотаріально, що направлена поштовим відправленням до закінчення шестимісячного строку для прийняття спадщини і яка надійшла нотаріусу після закінчення цього строку. Нотаріус приймає такі заяви, заводить спадкову справу та у випадку надходження заяви, справжність підпису на якій не засвідчено нотаріально, надсилає спадкоємцю лист, у якому пропонується надіслати заяву, оформлену належним чином, або особисто прибути до нотаріуса за місцем відкриття спадщини. У таких випадках конверт підшивається у спадкову справу як доказ дотримання строку для прийняття спадщини (п. 3.23. Гл. 10 Порядку вчинення нотаріальних дій). Заява про

прийняття спадщини підлягає реєстрації у Книзі обліку і реєстрації спадкових справ у день надходження. У разі надходження такого документа поштою він підлягає також реєстрації у Журналі реєстрації вхідних документів. Усі наступні заяви (додаткові, від інших спадкоємців, кредиторів) також реєструються у Книзі обліку і реєстрації спадкових справ під самостійними номерами та в хронологічному порядку. На всіх заявах зазначаються дата і час їх надходження та номер спадкової справи (3.11. Гл. 10 Порядку вчинення нотаріальних дій).

У разі якщо спадкоємець відправив нотаріусу за місцем відкриття спадщини поштою належно оформлену заяву про прийняття спадщини, а потім особисто з'явився до нотаріуса і подав заяву про відмову від спадщини, нотаріус бере до уваги ту заяву, яка була зареєстрована першою у Журналі реєстрації вхідних документів (3.23. – 3.24. Гл. 10 Порядку вчинення нотаріальних дій).

Якщо на підставі заяви про прийняття спадщини була заведена спадкова справа, а потім ця заява відкликана, то спадкова справа не закривається. Нотаріус протягом встановленого законом строку чекає, поки хтось із інших спадкоємців не звернеться до нього із заявою про видачу свідоцтва про право на спадщину або до ухвалення судом рішення про визнання спадщини відумерлою (абз. 3 п. 2.2. Методичних рекомендацій).

Приймаючи від спадкоємців заяву про прийняття спадщини або про відмову від її прийняття, нотаріус зобов'язаний роз'яснити спадкоємцям їх право на відкликання такої заяви протягом строку, встановленого статтею 1270 ЦК України (п.п. 3.10. Гл. 10 Порядку вчинення нотаріальних дій). Необхідно звернути увагу, на те, що чинним законодавством передбачена можливість встановлення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини, проте, визначення додаткового строку для відкликання такої заяви не передбачено.

Цікавим є наступний приклад із судової практики.

03 листопада 2015 року Галицький районний суд м. Львова розглянув цивільну справу за позовом про надання додаткового строку для відкликання заяви про прийняття спадщини.

Позивач просив суд встановити додатковий строк у три місяці для

відкликання заяви про прийняття спадщини після смерті його матері, яка померла 13.03.2011 року. Позовні вимоги були обґрунтовані тим, що після смерті матері, він, за згодою рідного брата, був включений до числа спадкоємців для прийняття спадщини за законом. Свідоцтво про право на спадщину оформлено не було. 05.06.2015 року його брат помер. Спадкоємцями першої черги після смерті брата позивача є дружина брата та діти. В інтересах членів сім'ї померлого брата, 08.07.2015 року позивач звернувся до Першої Львівської державної нотаріальної контори із заявою про відкликання заяви про прийняття спадщини. Проте його було повідомлено, що заява подана ним після закінчення строку, встановленого для прийняття заяви про прийняття (відкликання) спадщини.

За таких обставин, суд вирішив визначити позивачу додатковий строк для відкликання заяви про прийняття спадщини після смерті його матері, строком на 3 (три) місяці з моменту вступу даного рішення в законну силу [103].

Варто зазначити, що позови предметом яких є надання додаткового строку для відкликання заяви про прийняття спадщини чи відмови від спадщини, подання заяви про відмову від спадщини є частими в судовій практиці і зазвичай суди приймають за ними позитивні рішення. На нашу думку, це, насамперед, свідчить про необхідність перенесення акцентів чинного законодавства із забезпечення права на прийняття спадщини на забезпечення здійснення права на спадкування як складного суб'єктивного права з усією передбаченою варіативністю поведінки, яке воно включає.

Як односторонній правочин, заява про прийняття спадщини може бути визнана недійсною з підстав передбачених ЦК України для односторонніх правочинів. На думку О.П. Печеного, необхідно відмежовувати прийняття спадщини і заяву про її прийняття та відповідно відмову від прийняття спадщини і заяву про таку відмову, оскільки прийняття (відмова від прийняття) спадщини кваліфікується як правочин, тоді як заява, у якій втілено цей правочин, сама по собі правочином не визнається [104]. Верховний Суд України в Узагальненні практики розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними зазначає, що недійсність правочину виникає через те, що дія схожа на правочин,

але за своєю суттю не відповідає його характеристикам. Недійсність правочину зумовлюється наявністю дефектів його елементів: дефекти (незаконність) змісту правочину; дефекти (недотримання) форми; дефекти суб'єктного складу; дефекти волі — невідповідність волі та волевиявлення [105]. Виходячи із вищенаведеного форма вчинення правочину є елементом правочину, тому ми вважаємо, що не варто відмежовувати прийняття спадщини і заяву про її прийняття, оскільки акт прийняття спадщини становить зміст відповідної заяви, є способом його здійснення та вчиняється у передбаченій законом формі. О.П. Печений стверджує, що прийняття спадщини може оспорюватись і визнаватись недійсним судом за правилами про недійсність правочину, тоді як заява про прийняття спадщини не може бути визнана судом недійсною за правилами про недійсність правочину [110]. На нашу думку, у контексті даного твердження варто згадати про широке та вузьке тлумачення заяви про прийняття спадщини. Судова практика свідчить, що вирішуючи питання про визнання недійсними заяв про прийняття спадщини, суди розглядають таку заяву у широкому її розумінні, тобто як правочин.

Заява про прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною у випадках, якщо вона була здійснена (ч. 5 ст. 1274 ЦК України):

- дієздатною фізичною особою у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (ст. 225 ЦК України);

- особою, яка помилилася щодо обставин, які мають істотне значення (ст. 229 ЦК України);

Істотне значення має помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. Помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом.

- якщо одна із сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення.

Обман має місце, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування (ст. 230 ЦК України);

- особою проти її справжньої волі внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного тиску з боку другої сторони або з боку іншої особи (ст. 231 ЦК України);

- особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, може бути визнаний судом недійсним незалежно від того, хто був ініціатором такого правочину (ст. 233 ЦК України).

У судовій практиці заяви про прийняття спадщини визнаються недійсними лише після закінчення шестимісячного строку для прийняття спадщини, оскільки в іншому випадку заяву можна просто відкликати. Зазвичай у позовній заяві як підставу для визнання заяви про прийняття спадщини недійсною зазначають обставини, що мають істотне значення (ст. 229 ЦК України).

Наприклад, 06 жовтня 2014 р. Самбірський міськрайонний суд Львівської області розглянув справу за позовом про визнання заяви про прийняття спадщини недійсною.

Позивачка після смерті батька надіслала поштою до Самбірської державної нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини за законом, датовану 29.08.2013 року, яка надійшла в нотаріальну контору 03.09.2013 року.

Коли згодом позивачка з'ясувала обсяг прав і обов'язків, які охоплює спадщина, то зрозуміла, що не мала наміру приймати спадщину і від такої спадщини необхідно відмовитись. Однак, державний нотаріус їй роз'яснив, що право на відмову від прийняття спадщини спадкоємець має лише протягом шести місяців після відкриття спадщини, і незважаючи на те, що підпис на поданій заяві не засвідчений у встановленому порядку, нотаріус прийняв її і визнав позивача, як спадкоємця, що вступив у спадщину.

Суд задовольнив позов, аргументуючи це тим, що заява не була оформлена відповідно до вимог чинного законодавства (справжність підпису на такій заяві має бути нотаріально засвідчена), крім того позивачка звернулася до нотаріуса не

для належного оформлення такої заяви, а для її відкликання [106].

Або ж, 05 вересня 2016 року Золочівський районний суд Львівської області розглянув справу за позовом про визнання недійсною заяви про прийняття спадщини.

ОСОБА_1 звернулась до суду з позовом до ОСОБА_3, третьої особи Золочівської державної нотаріальної контори Львівської області про визнання недійсною заяви про прийняття спадщини. В обґрунтування вимог позивач зазначив, що після смерті батька відкрилась спадщина на 1/3 частку квартири. Згідно закону він мав право на частку у спадщині, у зв'язку з чим він звернувся до нотаріальної контори з заявою про прийняття спадщини, щоб потім відмовитися від неї. Він вважав, що такий порядок отримання спадщини. Однак потім з'ясувалося, що він помилявся щодо обставин, які мають істотне значення, тому просить суд визнати недійсною подану ним заяву про прийняття спадщини після смерті батька.

Статтею 1268 ЦК України передбачено право спадкоємця за законом чи заповітом прийняти спадщину або відмовитись від її прийняття. Відмова від спадщини є безумовною та беззастережною. Якщо у спадкоємця протягом шести місяців з дня відкриття спадщини виникає бажання отримати спадщину, то він може відкликати заяву про відмову від спадщини та у встановленому законом порядку подати заяву про прийняття спадщини. Відмова від спадщини на користь іншого спадкоємця має носити добровільний характер та повинна бути здійснена згідно правил про дієсність правочинів. Тобто заява повинна бути здійснена особою, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними, в момент здійснення заяви особа не повинна знаходитись під впливом помилки, обману, насильства, тяжкої обставини. Якщо така заява мала місце, то вона в судовому порядку може бути визнана недійсною.

Крім того, відмова від спадщини це односторонній правочин, а згідно з ст. 229 ЦК України, якщо особа, яка вчинила правочин, помилялась щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним. Істотне значення має помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін,

таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням.

Судом було встановлено, що позивач у зв'язку зі своєю юридичною необізнаністю, тяжким емоційним станом, а саме, перебуваючи в глибокій депресії після смерті батька, не розумів, що його відмова від прийняття спадщини є безумовною та беззастережною, та що він позбавляє себе права розпоряджатись успадкованим майном. Позивач вважав, що його заява є передумовою для подальшого вирішення питання про прийняття спадщини чи ні і у будь - який час він зможе скористатися своїм правом на відмову від спадщини належного майна після смерті батька.

Таким чином, оскільки на момент звернення до нотаріуса позивач не розумів природу та наслідки вчинення ним односторонніх правочинів - заяви про відмову від спадщини та заяви про прийняття спадщини, суд дійшов висновку, що мала місце помилка спадкоємця щодо обставин, які мають істотне значення (щодо прав та обов'язків спадкоємця), а тому суд приходить до висновку, що вимоги позивача є обґрунтованими та доведеними, у зв'язку з чим підлягають задоволенню у повному обсязі [107].

Наведені вище випадки із судової практики також свідчать про визнання судом заяви про прийняття спадщини (відмови від спадщини) одностороннім правочином, що слугує ще одним аргументом в обґрунтуванні доцільності посвідчення заяв про прийняття спадщини нотаріусами, а не засвідчення справжності підпису на них.

Однією із помилок, яка допускається у нотаріальній практиці є одночасне прийняття нотаріусами від спадкоємців заяви про прийняття спадщини та про видачу свідоцтва про право на спадщину, що суперечить вимогам ст. 67 Закону України «Про нотаріат». Помилковість такої практики полягає у поєднанні документів, які мають різну правову природу. Так, заява про прийняття спадщини є правочином, який, крім того, наділений законодавцем такою якістю як відкличність. Заява ж про видачу свідоцтва про право на спадщину не є правочином за своєю суттю, а лише фіксує факт звернення спадкоємця з

проханням видати свідоцтво на спадщину. Можливість відкликання такої заяви законодавством не передбачена. Така заява може бути складена як спадкоємцем особисто, так і представником на підставі довіреності.

Заява про прийняття спадщини з точки зору чинного законодавства легітимізує особу як спадкоємця, який прийняв спадщину, а свідоцтво про право на спадщину є підтвердженням правонаступництва яке вже відбулось. Свідоцтво засвідчує перехід прав на спадкове майно до спадкоємців і підтверджує факт, що спадкоємці стали правонаступниками в тих правовідносинах, суб'єктом яких був померлий.

Свідоцтво про право на спадщину видається після закінчення строку для прийняття спадщини. Відповідно до ч. 1 ст. 1297 ЦК України, свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення шести місяців з часу відкриття спадщини. Дане законодавче положення не повністю відповідає реаліям провадження у спадкових справах. Відповідно до ч. 2 ст. 1270 ЦК України строки для прийняття спадщини можуть перевищувати шестимісячний строк. Відповідно до ч. 2 ст. 1272 ЦК України спадкоємці, які прийняли спадщину також можуть надати згоду спадкоємцю, який пропустив строк для прийняття спадщини подати заяву про прийняття спадщини. Така заява може бути подана лише до видачі свідоцтв про право на спадщину у спадковій справі (п. 3.18 Глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій). Таким чином, пропонуємо внести зміни до ч. 1 ст. 1298 ЦК України передбачивши, що:

- свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого відповідно до статті 1270 цього кодексу;

- якщо спадкоємцями, відповідно до ч. 2 ст. 1272 цього кодексу, надана згода на прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк для прийняття спадщини, свідоцтво про право на спадщину видається після прийняття спадщини таким спадкоємцем;

- якщо спадкоємцю, який пропустив строк для прийняття спадщини судом встановлено додатковий строк для прийняття спадщини, свідоцтво про право на

спадщину може бути видане не раніше закінчення встановленого строку.

Відповідне положення передбачено у Порядку вчинення нотаріальних дій: свідоцтво про право на спадщину видається на підставі заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, після закінчення шести місяців з дня відкриття спадщини, а у випадках, передбачених ч. 2 ст. 1270, ст. 1276 ЦК України - не раніше зазначених у цих статтях строків (п. 4.9. Гл.10 Порядку вчинення нотаріальних дій).

2.2. Презумпції прийняття спадщини

У науці цивільного права прийнято розрізняти два, три, а то й чотири способи прийняття спадщини [89, с. 171]. У першому випадку до таких відносяться: мовчазне прийняття (пасивна поведінка спадкоємця) та подання заяви про прийняття спадщини (активна поведінка) [108, с. 772-776], що у повній мірі відповідає класичному підходу до цього питання у світовій цивілістиці (ст. 778 Кодексу Наполеона) [89, с. 171]. У другому – до наведених додається ще й юридична презумпція прийняття спадщини на прикладі ч. 4 ст. 1268 ЦК України, яка припускає прийняття спадщини малолітньою, неповнолітньою, недієздатною особою та особою дієздатність якої обмежена, незалежно від поведінки останніх [91, с. 616-617]. І точка зору, згідно якої до способів прийняття спадщини належить шлях, запропонований ст. 1277 ЦК України, за умови визнання спадщини відумерлою з подальшим успадкуванням територіальною громадою [109, с. 184].

З наведеного у науковій літературі слідує висновок, що чинним цивільним законодавством передбачено три звичайні способи прийняття спадщини: 1) активною поведінкою спадкоємця, шляхом повідомлення про це у відповідній формі нотаріуса або уповноважену на це посадову особу органу місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 1269 ЦК України); 2) пасивною поведінкою за визначених законом умов (ч. 3 ст. 1268 ЦК України); 3) встановленням

безпосередньою нормою закону презумпції прийняття спадщини стосовно визначеного кола спадкоємців (ч. 4 ст. 1268 ЦК України). Останні способи, на думку науковців, можуть бути поєднані спільною характерною рисою - визначення правовою нормою обставин, за яких активної поведінки спадкоємця для підтвердження його волі до спадкування не потрібно: постійне проживання зі спадкодавцем на час відкриття спадщини або ж приналежність до визначеного кола спадкоємців [89, с. 172].

Цивільний кодекс України встановлює такі презумпції прийняття спадщини:

- особа (спадкоємець), яка постійно проживала зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається такою, що спадщину прийняла, якщо протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, вона не подасть заяву про відмову від спадщини (ч. 3 ст. 1268 ЦК України);

- малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, крім тих випадків, коли вони у встановленому законом порядку відмовились від спадщини (ч. 4 ст. 1268 ЦК України).

Презумпції є специфічною правовою формою у законодавстві України. Переважна більшість дослідників відзначає презумпції як певний феномен, який не будучи юридичним фактом, може породжувати правовідносини [110]. На думку П.М. Рабіновича, правова презумпція - це закріплене в законодавстві припущення про наявність або відсутність певних юридичних фактів, яке може призвести до виникнення, зміни або припинення правовідносин [111, с. 84]. В.В. Копейчиков визначає презумпцію як припущення про наявність або відсутність певних фактів, що спираються на зв'язок між фактами, які припускаються, та такими, що існують, і це підтверджується наявним життєвим досвідом [112, с. 194]. У науковій літературі під юридичною презумпцією також розуміють припущення, що звільняє сторону від доказування факту при доведеності інших фактів, які з ним пов'язані [113, с. 54].

Виходячи із вищезазначених визначень поняття «презумпція», на нашу думку, положення ч.ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України відповідає їм, адже містить

припущення прийняття спадкоємцем спадщини, може мати наслідком виникнення, зміну чи припинення спадкових правовідносин та одразу ж закріплює спосіб спростування презумпції прийняття спадщини - подання заяви про відмову від спадщини.

Аналізуючи положення статей 1268-1269 ЦК України щодо прийняття спадщини, ми бачимо, що законодавцем виділено такі групи спадкоємців:

- у залежності від віку та дієздатності — малолітні, неповнолітні, недієздатні особи, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена;
- у залежності від факту проживання постійно разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини:
 - особи, які проживали постійно разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини;
 - особи, які не проживали постійно разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини.

За загальним правилом, спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, керуючись ч. 1 ст. 1269 ЦК України, має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах - уповноважений на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини. Подання такої заяви визнається законодавцем як загальний спосіб прийняття спадщини [104].

Відповідно до ч. 3 ст. 1269 ЦК України особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника. Згідно ж з ч. 4 ст. 1269 ЦК України заяву про прийняття спадщини від імені малолітньої, недієздатної особи подають її батьки (усиновлювачі), опікун.

Щодо спадкоємця, який постійно на час відкриття спадщини проживав разом із спадкодавцем, немає норми, яка б прямо вказувала на необхідність подання ним заяви про прийняття спадщини. Так, Міністерство юстиції України у Листі від 11.10.2010 № 31-32/238, з метою встановлення єдиної нотаріальної практики та усунення помилок при оформленні спадкових прав фізичних та юридичних осіб,

надало Узагальнення нотаріальної практики по оформленню спадкових прав приватними нотаріусами, для його вивчення та використання в практичній роботі нотаріусів. У абз. 13 зазначеного вище Узагальнення звертається увага на те, що нотаріуси допускають помилку, вимагаючи заяву про прийняття спадщини від спадкоємців, які постійно проживали разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини та вважаються такими, що прийняли спадщину, і таким чином порушуються вимоги законодавства [114]. На нашу думку, положення ч. 3 ст. 1268 ЦК України, ч. 1 ст. 1269 ЦК України та п. 4.11 глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій, а саме: «Для спадкоємця, який постійно проживав разом зі спадкодавцем на момент відкриття спадщини, заява про видачу свідоцтва про право на спадщину є первинним документом, на підставі якого заводиться спадкова справа», стали підставою для неоднозначного тлумачення вищезазначених положень та помилкового висновку про те, що особи, які на час відкриття спадщини постійно проживали разом зі спадкодавцем, повинні утримуватись від подання заяви про прийняття спадщини й лише по закінченню шестимісячного строку подати заяву про видачу свідоцтва про право на спадщину.

Звертаючись до нотаріуса після закінчення строку для прийняття спадщини, такі особи, перш за все, отримують інформацію щодо юридичних наслідків правонаступництва, яке вже відбулося і єдиний шлях відмовитись від якого — звернутися до суду. З іншого боку, лише в цей момент нотаріус заводить спадкову справу і розпочинає провадження по ній: встановлює юридичні факти, витребує необхідні документи, визначає коло спадкоємців та склад спадкового майна, формує запити тощо, що загалом необґрунтовано продовжує тривалість оформлення спадкових прав [115].

Верховний Суд України підкреслив з цього приводу, що ті спадкоємці, які вважаються такими, що прийняли спадщину «автоматично», в порядку ч.ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України, не позбавлені права додатково подати заяву про прийняття спадщини (абз. 5 п. 23 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05.2008 р. «Про судову практику у справах про спадкування» [116]).

У Постанові Верховного Суду України від 08.04.2015 р. [117] наголошується, що чинним законодавством розмежовується прийняття спадщини (гл. 87 ЦК України «Здійснення права на спадкування») і оформлення спадщини (гл. 89 ЦК України «Оформлення права на спадщину»). У Постанові Верховного Суду України від 06.07.2016 р. аналізується співвідношення суб'єктивного права на спадщину і права власності на нерухоме майно. Предметом розгляду був спір, який виник між спадкоємцями будинку. Судами встановлено, що один із спадкоємців прийняв спадщину і оформив її у встановленому законом порядку. Інший спадкоємець звернувся до нотаріуса із заявою про прийняття обов'язкової частки у спадщині, але право власності на належну йому частку будинку не зареєстрував. На час розгляду справи спірний будинок у натурі не поділено, порядок користування між його співвласниками не визначено. Відмовляючи у задоволенні позову про визнання такими, що втратили право на користування житлом, суд першої інстанції виходив з того, що один із спадкоємців як власник частини спірного будинку та члени його сім'ї мають право на користування спірним житлом відповідно до положень ст. 383 ЦК України та ст. 156 ЖК УРСР, а тому підстав для визнання їх такими, що втратили право користування житлом відсутні. Скасовуючи рішення суду першої інстанції та задовольняючи позовні вимоги, апеляційний суд виходив з того, що відповідач, прийнявши спадщину на частину спірного будинку, не зареєстрував свого права власності у визначеному законом порядку, а тому у нього не виникло право власності на спірну нерухомість.

Верховний Суд України у свою чергу дійшов висновку, що спадкоємець, який у встановленому законом порядку прийняв спадщину, є її власником з часу відкриття спадщини, а документом для підтвердження права власності є свідоцтво про право на спадщину. Відсутність реєстрації права власності відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» не зумовлює позбавлення особи права користування та володіння належним їй на праві власності майном. Таким чином, спадкоємець, який не оформив право власності на успадковане майно, має рівні права на користування

цим майном як і спадкоємець, який отримав свідоцтво про право на спадщину і зареєстрував право власності у встановленому законом порядку [118].

Звернутись до нотаріуса для отримання свідоцтва про право на спадщину може спадкоємець, який прийняв спадщину (ч. 1 ст. 1297 ЦК України). У ст. 1297 ЦК України законодавець встановлює обов'язок спадкоємця звернутися за свідоцтвом про право на спадщину на нерухоме майно. Однак такий обов'язок не забезпечений жодною відповідальністю на законодавчому рівні та не може бути здійснений в примусовому порядку.

Як зазначається у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування», отримання спадкоємцем, який прийняв спадщину, свідоцтва про право на спадщину відповідно до ст. 1296 ЦК України є правом, а не обов'язком спадкоємця. Нотаріус не наділений правом вимагати від спадкоємця виконання обов'язку щодо отримання свідоцтва про право на спадщину та реєстрації набутого речового права. Такі обов'язки знаходяться поза межами самого спадкового правовідношення як такі, що не пов'язані зі здійсненням особою права на спадкування [119, с. 20].

Таким чином, у контексті нашого дослідження важливим є розуміння того, що заява про видачу свідоцтва про право на спадщину є підставою для оформлення права власності на спадкове майно, а не способом здійснення права на спадкування.

Спадкова справа є процесуальною формою здійснення права на спадкування й полягає у сукупності дій нотаріуса та учасників спадкових правовідносин (спадкоємців, кредиторів, виконавця заповіту тощо), спрямованих на реалізацію спадкового правонаступництва шляхом встановлення та оцінки нотаріусом юридично значимих фактів правової ситуації (виникнення права на спадкування у особи, яка звернулася до нотаріуса; встановлення кола спадкоємців; визначення складу спадкового майна; правового режиму майна, яке входить до спадкової маси; наявності підстав для вжиття заходів щодо охорони спадкового майна тощо).

Відповідно до п. 2.1 глави 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій спадкова справа заводиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини на підставі поданої (або такої, що надійшла поштою) першою: заяви (повідомлення, телеграми) про прийняття спадщини; заяви про відмову від прийняття спадщини, про відмову від спадщини; заяви про відкликання заяви про прийняття спадщини або про відмову від спадщини; заяви про видачу свідоцтва про право на спадщину; заяви спадкоємця на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі); заяви про видачу свідоцтва виконавцю заповіту; заяви виконавця заповіту про відмову від здійснення своїх повноважень; заяви другого з подружжя про видачу свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя; заяви про вжиття заходів до охорони спадкового майна; претензії кредиторів.

Незважаючи на передбачений Порядком вчинення нотаріальних дій перелік заяв (документів), які є підставою для заведення спадкової справи, правочинами, тобто юридичними фактами, що встановлюють, змінюють або припиняють спадкові правовідносини по відношенню до конкретного спадкоємця є лише заяви (повідомлення, телеграми) про прийняття спадщини, про відмову від прийняття спадщини, про відмову від спадщини, заяви про відкликання заяви про прийняття спадщини або про відмову від спадщини. Логічно, що для того, щоб відкликати заяву про прийняття спадщини та заяву про відмову від прийняття спадщини, необхідно подати відповідні заяви.

Цивільний кодекс України, Закон України «Про нотаріат», Порядок вчинення нотаріальних дій не визначають зміст заяви про прийняття спадщини, але саме в цій заяві встановлюється ряд первинних юридичних фактів, які направляють процесуальні дії нотаріуса та самого спадкоємця, зокрема, встановлюється можливий склад спадкового майна, коло спадкоємців, волевиявлення та правильне розуміння правових наслідків прийняття спадщини спадкоємцями і, можливо, навіть доцільність прийняття спадщини.

Зважаючи на те, що спадкова справа передбачає встановлення юридичних фактів, які можуть суттєво вплинути на волевиявлення спадкоємця щодо

спадщини, заява про прийняття спадщини та заява про відмову від прийняття спадщини, які за своєю суттю є правочинами, можуть бути відкликані протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, при цьому причини зміни волевиявлення спадкоємця значення не мають, кількість їх також не обмежена (ч. 5 ст. 1269 ЦК України, ч. 6 ст. 1273 ЦК України).

Законодавством не передбачена можливість відкликати заяву про видачу свідоцтва про право на спадщину. Очевидно, що така позиція законодавця зумовлена тим, що на відміну від заяви про прийняття спадщини чи відмови від прийняття спадщини така заява не є правочином — вона не породжує нових прав чи обов'язків, не змінює та не припиняє їх, до неї не застосовується правило щодо відмови від правочину, оскільки в такому випадку відмова не має юридичного змісту. Заява про видачу свідоцтва про право на спадщину — це фіксація факту звернення особи за видачею свідоцтва, вона має значення лише як документ — підстава для видачі самого свідоцтва про право на спадщину.

Розглянемо можливі правові та процедурні наслідки здійснення права на спадкування на змодельованих випадках із нотаріальної практики.

Спадкова справа 1: До нотаріуса в межах встановленого законом шестимісячного строку для прийняття спадщини звертається гр. Петров А. — єдиний спадкоємець (син) після смерті гр. Петрової Н. — спадкодавця (матері). Петров А. проживав окремо.

Нотаріус приймає від спадкоємця заяву про прийняття спадщини, заводить спадкову справу, встановлює склад спадкової маси тощо, роз'яснює спадкоємцю його права та порядок звернення за видачею свідоцтва про право на спадщину. Через певний час гр. Петров А. відкликає заяву про прийняття спадщини. Протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, гр. Петров А. звертається до нотаріуса й знову подає заяву про прийняття спадщини та готує всі необхідні документи для оформлення своїх спадкових прав. По закінченню шестимісячного строку отримує свідоцтво про право на спадщину.

Спадкова справа 2: До нотаріуса в межах строку, встановленого для прийняття спадщини, звернулася гр. Кашук С. — спадкоємець (донька) після

смерті її батька гр. Кашука О. У заяві про прийняття спадщини вона також повідомила про спадкоємця за законом — гр. Кашука П. — сина померлого, який перебуває у колишньої дружини. Нотаріус надіслав повідомлення сину про відкриття спадщини після смерті його батька та запропонував йому звернутися до нотаріуса для оформлення своїх спадкових прав. Гр. Кашук П. (син померлого) протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, до нотаріуса не звернувся. Після закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини, донька звертається за видачею свідоцтва про право на спадщину та подає нотаріусу всі необхідні документи. При підготовці до видачі свідоцтва про право на спадщину на квартиру нотаріус за довідкою житлово-експлуатаційної організації встановлює, що на час відкриття спадщини зі спадкодавцем проживав його син, а отже, він вважається таким, що спадщину прийняв відповідно до ч. 3 ст. 1268 ЦК України. Нотаріус надіслав сину повідомлення про необхідність звернутись до нотаріуса за видачею свідоцтва про право на спадщину. Син звернувшись до нотаріуса заявив, що спадщину приймати він наміру не мав, оскільки не має коштів оформляти право на неї, а тим більше — утримувати майно, тому бажає відмовитись від спадщини. Нотаріус роз'яснив гр. Кашуку П., що відмовитись від прийняття спадщини він не може, оскільки пропустив встановлений для цього строк. Як наслідок, частка сина залишається відкритою на невизначений строк.

Спадкова справа 3: До нотаріуса в межах встановленого законом шестимісячного строку для прийняття спадщини звертається єдиний спадкоємець за законом — гр. Кудовба Д. (син) після смерті спадкодавця (матері) — гр. Кудовби Р., який проживав разом із нею на час відкриття спадщини. Нотаріус роз'яснив гр. Кудовбі Д., що подавати заяву про прийняття спадщини не потрібно, оскільки він вважається таким, що спадщину прийняв. Заяву про видачу свідоцтва про право на спадщину нотаріус прийняти не може, оскільки ще не закінчився встановлений законом шестимісячний строк для прийняття спадщини. Нотаріус також роз'яснив гр. Кудовбі Д., що він має право відмовитись від спадщини та те, що він повинен звернутися після закінчення строку, встановленого для прийняття

спадщини, за видачею свідоцтва про право на спадщину. Спадкова справа не заводиться, оскільки відсутній документ - підстава.

Син, будучи впевненим у тому, що спадщина вже належить йому, провів у будинку спадкодавця капітальний ремонт, впорядкував прибудинкову територію. Після спливу шестимісячного строку гр. Кудовба Д. звернувся до нотаріуса із заявою про видачу свідоцтва про право на спадщину. Нотаріус завіз спадкову справу та при перевірці наявності заповіту чи спадкового договору з'ясував, що його мати заповіла будинок із відповідною земельною ділянкою своїй подрузі. Права на обов'язкову частку відповідно до чинного законодавства у сина не виникло. Крім цього, у нього немає жодних законних підстав вимагати у спадкоємці за заповітом компенсацію за проведені ремонтні роботи.

Перша справа є прикладом «класичного» формального прийняття спадщини, який надає особі всю повноту правомочностей, які входять до складу права на спадкування, в тому числі можливість змінювати своє волевиявлення щодо прийняття спадщини в межах встановленого строку (право подати заяву про прийняття спадщини, право відкликати таку заяву, відмовитись від прийняття спадщини, звернутись до нотаріуса з проханням сформулювати запити про встановлення складу та вартості спадкового майна, повідомити спадкоємців тощо).

У другому випадку спадкоємець, на якого поширюється дія презумпції, передбаченої ч. 3 ст. 1268 ЦК України, не подав заяву про відмову від спадкування до закінчення шестимісячного строку. Як наслідок такий спадкоємець повинен або оформляти спадщину, що не відповідає його волевиявленню, або ж звертатися до суду для встановлення того факту, що спільно з померлим до дня смерті не проживав, оскільки законодавством України не передбачено можливості продовження строку для відмови від прийняття спадщини. Закон, встановивши презумпцію для таких спадкоємців, які вважаються такими, що спадщину прийняли, якщо ними не заявлено інше, надав їм можливість звертатися до нотаріуса у будь-який час після закінчення шестимісячного строку, встановленого для прийняття спадщини, із заявою про видачу свідоцтва про право на спадщину,

але не передбачив способів спростування презумпції у позасудовому порядку після закінчення шестимісячного строку для прийняття спадщини.

У третій ситуації нотаріус, відмовляючи спадкоємцю у прийнятті заяви про прийняття спадщини та заведенні спадкової справи, неправильно застосував положення законодавства. Нотаріус не мав права відмовляти особі у поданні заяви про прийняття спадщини, оскільки спадкоємець висловив бажання заявити про прийняття спадщини та завести спадкову справу протягом шести місяців, встановлених законом для прийняття спадщини, наприклад, у зв'язку з необхідністю тривалого від'їзду чи за станом здоров'я тощо, та залишити за собою право цю заяву відкликати. Таким чином, надмірний формалізм у розумінні норм Цивільного кодексу України призвів до ситуації, яка суперечить юридичній логіці: права особи можуть бути порушені, або навіть, як у наведеному прикладі (справа 3), особа може зазнати збитків через порядок реалізації презумпції, яка покликана забезпечити охорону та ефективне здійснення її права на спадкування [119, с. 22].

Розглянемо випадки із судової практики.

Наприклад, 26 травня 2011 року Карлівський районний суд Полтавської області розглянув справу про встановлення факту, що особа не проживала за місцем реєстрації та встановлення факту неприйняття спадщини.

ОСОБА_2 - позивач обґрунтовував свою заяву наступним. Померла його дружина ОСОБА_3, яка постійно проживала і була зареєстрована за АДРЕСОЮ_1. Крім заявника спадкоємцями першої черги також є ОСОБА_4 та ОСОБА_5, яка фактично більше 10 років проживає за АДРЕСОЮ_2, але зареєстрована за АДРЕСОЮ_1. ОСОБА_5 хоча і не проживала разом із покійною ОСОБА_3, але вважається такою, що прийняла спадщину, оскільки була зареєстрована разом із спадкодавцем. З метою врегулювання питання щодо спадщини заявник звернувся до суду із заявою про встановлення факту, що ОСОБА_5 не проживала за місцем реєстрації та, відповідно, встановлення факту неприйняття спадщини.

Суд, дослідивши матеріали справи, залишив заяву без розгляду, вказавши, що відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову

практику у справах про спадкування», справи про спадкування розглядаються за правилами позовного провадження, якщо особа звертається до суду з вимогою про встановлення фактів, що мають юридичне значення, які можуть вплинути на спадкові права й обов'язки інших осіб за наявності інших спадкоємців і спору між ними [120].

Охтирський міськрайонний суд Сумської області 26.08.2008 року розглянув справу про встановлення факту неприйняття спадщини.

Позивачі свої вимоги мотивують тим, що на момент смерті батька згідно записів у будинковій книзі у квартирі були прописані: ОСОБА_4, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_1 і залишаються прописаними на даний час. Але фактично, діти померлого станом на день смерті спадкодавця та у подальшому не проживали за місцем своєї реєстрації. Дружина померлого ОСОБА_4 єдина із спадкоємців постійно проживала із спадкодавцем на час відкриття спадщини.

Після смерті батька та спливу встановленого законом строку, їхня мати звернулася до нотаріальної контори для отримання свідоцтва про право на спадщину, але нотаріус їй повідомила, що крім неї вважаються такими, що прийняли спадщину, також і троє дітей спадкодавця, які на момент смерті спадкодавця були прописані разом із ним і у шестимісячний строк не подали заяву про відмову від прийняття спадщини.

Суд проаналізував матеріали справи, вислухавши пояснення заявників, дійшов висновку про необхідність задоволення заяви із наступних підстав.

Так як строк для подання заяви на прийняття спадщини згідно ст.ст. 1273, 1270 ЦК України вже сплив, то вони не мають можливості подати заяву про відмову від прийняття спадщини на користь їхньої матері.

Згідно ст. 1268 ЦК України, спадкоємець, який постійно проживає разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 ЦК України, він не заявив про відмову від неї.

Оскільки заявники на момент відкриття спадщини фактично не проживали разом із спадкодавцем, який є їхнім батьком, то відповідно і не можуть вважатися такими, що прийняли спадщину після нього [121].

У наведених вище випадках суд не повинен був встановлювати факт неприйняття спадщини, а лише факт, що особа не проживала разом із спадкодавцем. Після цього із таким рішенням спадкоємець повинен би був звернутися до нотаріуса для спростування встановленої ч. 3 ст. 1268 ЦК України презумпції. Очевидно, що прецедентом цих справ є відсутність належного підтвердження свідомого волевиявлення спадкоємців прийняти спадщину або відмовитись від її прийняття. Покладення в основу презумпції прийняття спадщини юридичного факту «проживання на час відкриття спадщини», як підтверджує судова практика, не завжди є безспірним свідченням як волевиявлення особи прийняти спадщину, так і її права на це.

Перш за все, необхідно розрізняти факт реєстрації місця проживання, за яким відповідно до Порядку вчинення нотаріальних дій встановлюється право особи на застосування щодо неї досліджуваної презумпції, та факт постійного проживання, який передбачений нормою ЦК України. Узагальнення судової практики розгляду цивільних справ про спадкування у 2010 -2011 роках, також звертає увагу на те, що місце проживання необхідно відрізняти від місця перебування фізичної особи, тобто того місця, де вона не проживає, а тимчасово знаходиться [15].

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [122] громадянин України, а також іноземець чи особа без громадянства, які постійно або тимчасово проживають в Україні, зобов'язані протягом тридцяти календарних днів після зняття з реєстрації місця проживання та прибуття до нового місця проживання зареєструвати своє місце проживання.

Відповідно до ст. 29 ЦК України місцем проживання фізичної особи є житло, в якому вона проживає постійно або тимчасово. Особа може мати декілька місць проживання (ч. 6 ст. 29 ЦК України).

Н.О. Давидова влучно зазначає, що часто місце проживання ототожнюється з місцем реєстрації, але у цьому випадку ми спостерігаємо прикру невідповідність теорії й практики. На практиці відмінність між фактичним проживанням і зареєстрованим місцем проживання полягає в тому, що з реєстрацією пов'язане виникнення окремих прав. А норма, передбачена ч. 2 ст. 2 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», про те, що реєстрація місця проживання чи місця перебування особи не може бути умовою реалізації прав і свобод, передбачених Конституцією, законами чи міжнародними договорами України, або підставою для їх обмеження, не завжди має практичне втілення [123, с. 78].

Значення формули «постійне проживання», як і порядок його встановлення, у контексті спадкових правовідносин законодавчо не визначений. Жоден з наведених у п.п. 3.22. гл. 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій доказів постійного проживання не може бути абсолютним свідченням того, що спадкоємець проживав разом із спадкодавцем постійно та безпосередньо перед його смертю.

П.В. Крашенніков звернув увагу на те, що реєстрацію місця проживання особи необхідно оцінювати наступним чином: якщо особа зареєстрована за певною адресою, то вірогідно (презюмуємо), що вона там проживає, усвідомлюючи при цьому, що, можливо, особа постійно проживає зовсім за іншою адресою [124, с. 48].

На нашу думку, вірогідність помилки при встановленні такого юридичного факту ставить під сумнів доцільність надання йому визначального значення у питаннях спадкування як способу набуття права власності.

У судовій практиці встановлено також випадки надання позивачеві додаткового строку для прийняття спадщини при наявності в матеріалах справи доказів того, що позивач постійно проживав із спадкодавцем на час відкриття спадщини і відповідно до ч. 3 ст. 1268 ЦК України вважається таким, що спадщину прийняв.

Так, із матеріалів справи № 2-187/11 (Добровеличківський районний суд Кіровоградської області) за позовом М. вбачається, що спадкоємець проживав і був зареєстрований разом із спадкодавцем, що підтверджується паспортом, довідкою сільської ради, також відсутні відомості про наявність спадкової справи, звернення до нотаріуса із заявою про видачу свідоцтва, відмови у видачі свідоцтва, проте його позов про визначення додаткового строку судом задоволено [15].

Помилковою практикою також буде встановлення факту прийняття спадщини, оскільки враховуючи положення статей 1268, 1269 ЦК України, мова може йти лише про встановлення факту постійного проживання разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини [15].

Рішенням Воловецького районного суду Закарпатської області від 03 лютого 2010 року встановлено час відкриття спадщини та факт прийняття спадщини за померлою. Рішенням Апеляційного суду Закарпатської області від 08 липня 2010 року дане судове рішення скасовано та ухвалено нове, яким відмовлено в задоволенні заяви. Скасовуючи рішення, апеляційний суд керувався тим, що оскільки сторонами не оспорується час відкриття спадщини, яким є день смерті спадкодавця, то для встановлення такого акту немає підстав. Крім того, рішенням Апеляційного суду від 18 вересня 2009 року встановлено, що позивачі на день смерті батьків разом з ними не проживали, у фактичне володіння майном не вступали. Задовольняючи позов, суд першої інстанції не врахував, що дані обставини, в силу ст. 61 ЦПК доказуванню не підлягають, а тому дійшов невірної висновку про наявність підстав для встановлення факту прийняття спадщини [15].

У ст. 549 ЦК УРСР 1963 року було встановлено, що «спадкоємець прийняв спадщину, якщо:

- він фактично вступив в управління або володіння спадковим майном;
- якщо він подав в державну нотаріальну контору за місцем відкриття спадщини заяву про прийняття спадщини.

Зазначені у статті дії повинні бути вчинені протягом шести місяців з дня відкриття спадщини».

У науково-практичному коментарі до ст. 549 ЦК УРСР зазначалося, що право вибору способу прийняття спадщини — подання заяви про прийняття спадщини або ж фактичний вступ у володіння майном — належить спадкоємцю, проте вказані дії повинні бути вчинені протягом терміну, встановленого для прийняття спадщини [125, с. 608].

Аналізуючи положення ч. 3 ст. 1268 ЦК України, Є.О. Рябоконт піддає критиці встановлення такої презумпції: «Установлення законом презумпції прийняття спадщини, зумовлене одним лише фактом спільного і постійного проживання спадкоємця разом зі спадкодавцем, є вельми своєрідним «способом» прийняття спадщини. Незважаючи на те, що такий спадкоємець жодних дій для прийняття спадщини не здійснював або навіть не знав про сам факт її відкриття, він вважатиметься таким, що прийняв її в силу норми ч. 3 ст. 1268 ЦК України. Прийняття спадщини шляхом постійного проживання разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини не може прирівнюватися до фактичного вступу в управління або володіння спадковим майном. Для першого способу прийняття спадщини необхідними є два юридичних факти: позитивний (постійне проживання в одному житловому приміщенні зі спадкодавцем на час відкриття спадщини) і заперечний (відсутність відмови від прийняття спадщини протягом встановленого законом строку). Навпаки, підставами для застосування другого способу була значно ширша кількість юридичних фактів. При цьому сам по собі факт проживання спадкоємця зі спадкодавцем в одному житловому приміщенні був недостатнім для визнання спадкоємця таким, що прийняв спадщину шляхом фактичного вступу» [13, с. 130-131].

Ми поділяємо думку автора в тому, що правова природа акта прийняття спадщини, який є правочином, тобто дією особи, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 202 ЦК України), полягає у здійсненні свідомого волевиявлення особи прийняти спадщину та не узгоджується з концепцією автоматичного набуття спадщини на підставі лише того факту, що

спадкоємець постійно на час відкриття спадщини проживав зі спадкодавцем. Є.О. Рябоконь, називаючи фактичне прийняття спадщини своєрідним способом прийняття спадщини, не дарма виділяє слово «спосіб». Спосіб як категорія дієслова виражає відношення дії або стану до дійсності. Звідси випливає, що у разі формального способу прийняття спадщини відбувається вираження відношення спадкоємця до дійсності (спадкового правовідношення) шляхом вчинення дії (подання заяви про прийняття спадщини), а у випадку фактичного способу прийняття спадщини виражається відношення законодавця до юридичного факту (стану) шляхом встановлення презумпції у зв'язку з наданням такому стану певного юридичного значення [13, с. 130-131].

Так, ст. 1153 Цивільного кодексу Російської Федерації [79] також передбачає фактичний спосіб прийняття спадщини: «Визнається, поки не доведено інше, що спадкоємець прийняв спадщину, якщо він вчинив дії, які свідчать про фактичне прийняття спадщини, а саме, якщо спадкоємець:

- вступив у володіння або управління спадковим майном;
- вжив заходів для збереження спадкового майна, захисту його від посягань або позовів третіх осіб;
- провів за свій рахунок оплату за утримання спадкового майна;
- оплатив за свій рахунок борги спадкодавця або отримав від третіх осіб належні спадкодавцю грошові кошти».

Аналогічні норми містяться у цивільних кодексах інших пострадянських країн, наприклад, таких як Білорусія, Казахстан тощо.

Звертаючись до цивільних кодексів Європи, зокрема Федеративної Республіки Німеччина, Франції, Республіки Польща, найбільш близьким за змістом правових понять інституту прийняття спадщини є Цивільний кодекс Франції. Відповідно до ст. 778 Цивільного кодексу Франції [81] прийняття спадщини може бути «дійсним» або «мовчазним», тобто за замовчуванням; має місце дійсне прийняття, якщо особа бере на себе титул або якості спадкоємця у засвідченому чи приватному акті; прийняття вважається мовчазним, якщо

спадкоємець вчиняє дії необхідні або такі, що передбачають його намір прийняти спадщину, і такі, які він вправі вчинити лише в якості спадкоємця.

Як ми бачимо, вищезазначені положення хоча й сформульовані дещо по-іншому, проте за змістом відповідають положенням ЦК УРСР 1963 року та передбачають можливість вибору особою способу волевиявлення.

Із зазначеного вище випливає, що фактичне прийняття спадщини — альтернативний спосіб прийняття спадщини, який полягає у діях та/або сукупності дій спадкоємця, які свідчать про його волевиявлення прийняти спадщину, вчинених протягом строку, встановленого законодавством для прийняття спадщини, яким законодавець у контексті спадкових правовідносин надає певного юридичного значення [119, с. 24].

Цивільний кодекс України не передбачає фактичний спосіб прийняття спадщини у розумінні ЦК УРСР, і на нашу думку, було б помилковим стверджувати, що йому на зміну прийшло положення ч. 3 ст. 1268 ЦК України, оскільки від нього відрізняється за своєю правовою природою, змістом дій спадкоємця та способом реалізації.

Привертає увагу той факт, що у проаналізованих кодексах містяться дві статті «Прийняття спадщини» та «Способи прийняття спадщини». У Цивільному кодексі України після статті «Прийняття спадщини» розміщена стаття «Подання заяви про прийняття спадщини», що, на нашу думку, свідчить про встановлення у ЦК України єдиного способу свідомого волевиявлення прийняти спадщину, а саме - подання заяви про прийняття спадщини у встановлений законом шестимісячний строк.

І.А. Покровський підкреслював, що цивільне право з моменту його виникнення і за своєю суттю було правом окремого індивіда, сферою його свободи та самовизначення [126, с. 309]. Наявність презумпції прийняття спадщини є важливою гарантією здійснення прав та законних інтересів визначених законом категорій осіб, проте, як зазначає С.Я. Фурса, передбачена правова концепція не враховує основного принципу цивільного права, що кожний юридично вагомий крок особа має здійснювати свідомо та виявляти свою волю

при цьому. Тобто у випадку наявності презумпції принцип свідомого волевиявлення упускається [87, с. 427].

При створенні правозастосовчої практики ми повинні виходити саме з мети закріплення тієї чи іншої норми законодавцем. Так, мета використання презумпцій полягає у досягненні формальної визначеності права, більшої стабільності суспільних відносин і регулюванні суддівського розсуду, так як в одних випадках презумпція може повністю виключати будь-який розсуд, а в інших – обмежити його в установлених межах [127, с. 95].

Презумпціям як елементу системи права властиві основні функції права, а саме: регулятивна і охоронна. Як зазначає О.А. Кузнецова, презумпції направлені на подолання прогалин у законодавстві, вони «заощаджують» правове регулювання, спрощують і зменшують нормативно-правовий масив, служать способом подолання стану невизначеності у правовому просторі [128, с. 64]. Охоронна функція презумпцій передбачає те, що вони є способом нормативно організаційного впливу на суспільні відносини з метою їх охорони та упорядкування [129, с. 425-426].

Метою презумпцій, передбачених ч.ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України, на нашу думку, є забезпечити охорону прав та законних інтересів окремих категорій спадкоємців, у випадку, якщо вони не здійснили з тих чи інших причин протягом встановленого законом строку волевиявлення щодо спадкового майна. Така позиція обґрунтовується наступним.

Особливість охоронних правовідносин, зазначає Д.Н. Кархалєв, полягає у тому, що вони виникають не за згодою сторін, а поза їх волею, тобто за відсутності волевиявлення щодо їх виникнення. Підставою для їх виникнення є юридичні факти (дії, події, стани), вказані у законі. Момент виникнення охоронних правовідносин пов'язується, перш за все, зі створенням загрози порушення права, наприклад, у правовідносинах з визнання права. Попереджувальний аспект охорони в цивільному праві полягає в тому, що охорона існує як спосіб передбачення можливого порушення прав та законних інтересів визначених законом суб'єктів у регулятивному правовідношенні.

Охорона у цьому випадку втілюється у створенні необхідних умов для здійснення цивільних прав, у встановленні прав та обов'язків. Між регулятивними нормами та охоронними є органічний зв'язок, який полягає у тому, що охоронне правовідношення не може виникнути без регулятивного. Однак, незважаючи на те, що виникнення охоронного правовідношення можливе лише за наявності регулятивного, подальша його реалізація абсолютно не залежить від нього, але може припинятись або реалізовуватись одночасно з ним [130, с. 144].

У проекції на досліджувані нами правовідносини, регулятивними є правовідносини, які виникають у зв'язку з відкриттям спадщини. Можливість здійснити своє волевиявлення по відношенню до спадщини триває протягом встановленого законодавством шестимісячного строку для прийняття спадщини. До закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини, той факт, що особа вважається такою, що прийняла спадщину, не надає їй жодних переваг.

Отже, на нашу думку, закріплення автоматичного прийняття спадщини особами, які постійно на час відкриття спадщини проживали зі спадкодавцем не є фактичним способом прийняття спадщини. Норма ч. 3 ст. 1268 ЦК України є за своєю правовою природою охоронною нормою та передбачає презумпцію прийняття спадщини. Ми вважаємо, що факт спільного проживання не є достатньою підставою для встановлення презумпції прийняття спадщини, адже не зрозуміло що перешкоджає спадкоємцям, які проживали із спадкодавцем, подати заяву про прийняття спадщини та в чому полягає вірогідність порушення їх прав та законних інтересів у порівнянні із спадкоємцями, які не проживали разом із спадкодавцем. На противагу цьому положенню цілком обґрунтованим є положення ч. 1 ст. 1279 ЦК України, яка надає спадкоємцям, які протягом не менш як одного року до часу відкриття спадщини проживали разом із спадкодавцем однією сім'єю, переважне право перед іншими спадкоємцями на виділ їм у натурі предметів звичайної домашньої обстановки та вжитку в розмірі частки у спадщині, яка їм належить.

Незважаючи на те, що не викликає сумнівів обґрунтованість встановлення презумпції, передбаченої ч. 4 ст. 1268 ЦК України, щодо малолітніх,

неповнолітніх, неповнолітніх осіб та осіб, обмежено дієздатних, у правозастосовчій практиці виникають проблеми у порядку здійснення ними права на спадкування. Зазначене яскраво ілюструють випадки із судової практики.

До прикладу, 20 березня 2012 р. Суворовський районний суд міста Одеси, розглянув справу за позовом про визначення додаткового строку для прийняття спадщини. За матеріалами справи нотаріус відмовив у видачі свідоцтва про право на спадщину опікуну малолітньої особи, у зв'язку із пропуском строку для прийняття спадщини. Суд визначив додатковий строк для подачі заяви до нотаріальної контори про прийняття спадщини [131].

10 квітня 2013 року Великопетиський районний суд Херсонської області розглянув справу за позовом про встановлення факту прийняття спадщини. Позивач просила суд встановити факт прийняття неповнолітньою ОСОБОЮ_3 1/2 частки спадщини, яка залишилася після смерті ОСОБИ_5 та ОСОБИ_7, яка складається з квартири. Суд відповідно до ст.ст. 1268, 1276 ЦК України встановив факт прийняття ОСОБОЮ_3 1/2 частки спадщини, яка залишилася після смерті ОСОБИ_5 та ОСОБИ_7 [132].

02 лютого 2012 р. Ямпільський районний суд Вінницької області розглянув справу за позовом про визначення додаткового строку, достатнього для подання заяви про прийняття спадщини.

Позивач, діючий в інтересах недієздатної ОСОБИ_3, звернувся в суд з даним позовом. Єдиним спадкоємцем першої черги за законом є недієздатна донька покійної - ОСОБА_3. Однак оформити дану спадщину належним чином позивач, діючий в інтересах недієздатної ОСОБА_3, не може, так як через юридичну необізнаність пропустив строк для подання заяви про прийняття спадщини до державної нотаріальної контори, тому вимушений звернутися в суд з даним позовом. Виходячи із наведеного, суд приходить до висновку про обґрунтованість позовних вимог і має підстави для задоволення позову в повному обсязі [133].

Описані вище випадки із судової практики демонструють відсутність єдиного підходу до розуміння сутності та мети встановлення презумпції прийняття спадщини. Із наведених вище випадків судової практики ми бачимо, що нотаріуси

неправомірно відмовляють особам, на яких поширюється дія презумпції ч. 4 ст. 1268 ЦК України, у оформленні спадкових прав. У свою чергу суди не повинні приймати до провадження та задовольняти позови такої категорії спадкоємців про надання додаткового строку для прийняття спадщини чи про встановлення факту прийняття спадщини. Таким чином відбувається свого роду опосередковане порушення прав та законних інтересів таких спадкоємців, адже замість того, щоб оформити свої права на спадщину в органах нотаріату, вони звертаються до суду та несуть додаткові часові та фінансові витрати.

2.3. Відмова від спадщини.

Відповідно до ч. 1 ст. 1273 ЦК України спадкоємець за заповітом або за законом може відмовитися від прийняття спадщини протягом шестимісячного строку, встановленого ст. 1270 ЦК України для прийняття спадщини.

Перш за все, вважаємо за необхідне звернути увагу на саме формулювання даної правомочності у ЦК України, оскільки останнє суттєво впливає на розуміння її правової природи та наслідків здійснення. Так, у ст.ст. 1273 – 1275 ЦК України законодавець передбачає право на відмову від прийняття спадщини та її правові наслідки. Формулювання «право на відмову від прийняття спадщини» за змістом передбачає відмову лише від однієї правомочності права на спадкування - прийняття спадщини, що по суті є неправильним, оскільки відмовляючись від прийняття спадщини особа фактично відмовляється від самого спадкування (переходу прав та обов'язків), якщо до кінця встановленого законом строку не змінить свого волевиявлення. У науковій літературі ми зустрічаємо розуміння права на відмову від прийняття спадщини як одностороннього правочину, за допомогою якого спадкоємець, який закликаний до правонаступництва після померлої особи, відмовляється від майна, яке б йому належало. Проте особа, яка відмовляється від спадщини не передає

належне їй майно, а уступає саме право на спадкування як сукупність правомочностей. Такої ж позиції дотримувався В.І. Серебровський, визначаючи односторонній правочин відмови від спадщини уступкою спадкоємцем належного йому права [134, с. 51]. Таким чином відбувається перехід самого права на спадкування, оскільки спадкоємець, до якого переходить право на прийняття спадщини або на користь якого здійснюється відмова, наділяється всіма правомочностями, якими був наділений спадкоємець, який здійснює відмову.

Так, якщо виникнення в особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття (ч. 2 ст. 1270 ЦК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 1268 ЦК України спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 кодексу, він не заявив про відмову від неї (а не від її прийняття).

Спадкоємець має право відмовитися від частки у спадщині спадкоємця, який відмовився від спадщини на його користь. Якщо заповідач підпризначив спадкоємця, особа, на ім'я якої складений заповіт, може відмовитися від спадщини лише на користь особи, яка є підпризначеним спадкоємцем (ч. 3, 4 ст. 1274 ЦК України).

Спадкування, відповідно до ст. 1216 ЦК України, передбачає правонаступництво прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Таким чином, відмовляючись від спадкування особа відмовляється від прав та обов'язків, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинились внаслідок його смерті, тобто від самого правонаступництва, яке й є підставою виникнення цілого комплексу правомочностей права на спадкування, а не від однієї із його правомочностей.

Таким чином, з метою удосконалення законодавчої техніки, видається доречним внести зміни до ЦК України, замінивши «право на відмову від прийняття спадщини» на «право на відмову від спадщини», шляхом викладення у новій редакції відповідних положень ст. 1273, 1274, 1275, 1277.

Відмова від прийняття спадщини є безумовною і беззастережною (ч. 5 ст. 1273 ЦК України).

На відмову від спадщини, так як і на її прийняття, поширюється принцип універсальності спадкового правонаступництва.

К.Б. Ярошенко зазначає, що прийняття частини спадщини (йдеться про те, що у заяві вказана лише частина майна, що входить до спадкової маси) і відмова від частини спадщини, тягнуть за собою різні правові наслідки. Спадкоємець, який подав заяву про прийняття частини спадщини, вважається таким, що спадщину прийняв, а заява у якій вказано про відмову від частини спадщини, не тягне за собою, на думку автора, жодних правових наслідків [135, с. 184]. Очевидно автор займає таку позицію, виходячи із міркувань спадкоємця щодо складу спадкової маси і схиляється до того, що, якщо спадкоємцю невідомо про все майно на момент відмови, то не можна надавати належного правового значення його волевиявленню на відмову від спадщини. Така позиція є безумовно цікавою, проте її застосування на практиці мало б наслідком зловживання з боку недобросовісних спадкоємців та викликає чимало запитань з точки зору процедури визнання такої заяви недійсною. Відповідно ж до вимог законодавства України, нотаріус, приймаючи заяву про відмову від прийняття спадщини, роз'яснює спадкоємцю правові наслідки такої відмови, зокрема те, що відмовляючись від прийняття спадщини він відмовляється від всього спадкового майна, де б воно не знаходилося і з чого не складалось (п. 4.2. Методичних рекомендацій).

Спадкоємець може як прийняти спадщину, так і відмовитись від її прийняття одночасно за різними юридичними підставами, зокрема, за законом, за заповітом, у порядку спадкової трансмісії тощо, що впливає із положення ч. 5 ст. 1275 ЦК України: відмова спадкоємця за заповітом від прийняття

спадщини не позбавляє його права на спадкування за законом. Це у жодному випадку не є порушенням принципу універсальності спадкового правонаступництва, оскільки останній застосовується окремо в межах кожної з підстав.

На основі аналізу положень ст.ст. 1273, 1274 ЦК України можемо виділити два види відмови від прийняття спадщини: відмова від прийняття спадщини на користь іншої особи (так звана, направлена, адресна [136, с. 244] чи каліфікована [137, с. 447] відмова) або ж відмова без жодних вказівок щодо переходу права на спадщину до іншої особи (безадресна, абсолютна чи безумовна [84, с. 243; 138, с. 136] відмова). На нашу думку, не зовсім правильним буде назвати таку відмову безумовною, оскільки встановлення особи на користь якої відмовляється спадкоємець не є умовою відмови, а лише способом розпорядження своєю правомочністю, що має наслідком перерозподіл спадкової маси. Окремі науковці також вважають, що найменування відмови від спадщини, які зустрічаються у літературі як от «безумовна», «беззастережна», «абсолютна» не можна назвати доречними. Це обґрунтовується тим, що відмова, здійснена на користь визначених законом осіб або ж просто без вказівки щодо таких, свідчить про небажання конкретної особи бути спадкоємцем і повинна у будь – якому випадку не містити умов чи застережень. Крім цього, будь – який вид відмови від спадщини має наслідком для особи, яка відмовляється, абсолютну втрату права на спадкування після закінчення встановленого законом строку. У зв'язку із цим, на думку вчених, більш правильним видається говорити про абсолютно відмову від спадщини (що, як зазначають автори, також не позбавлено певної метафоричності, проте все ж таки більше відображає її суть) [139, с. 342].

Відмова на користь інших спадкоємців змінює коло закликаних до спадкування осіб. У даному випадку необхідно звернути увагу на те, що на законодавчому рівні визначено осіб на чию користь може бути здійснена така відмова (ст. 1274 ЦК України). Встановлення меж здійснення права на відмову від спадщини обґрунтовується у науковій літературі тим, що призначення

спадкоємців і розподіл між ними спадкового майна відноситься цілком до компетенції спадкодавця, а тому право спадкоємця замінити себе іншою особою не повинно носити необмеженого характеру. Такий підхід у найбільшій мірі може забезпечити здійснення волі спадкодавця [140, с. 143].

Якщо спадкоємець, який має право спадкувати за заповітом, відмовився від свого права і не вказав у заяві на користь кого він відмовився, то його частка у спадковому майні розподіляється у рівних частинах між іншими спадкоємцями за заповітом. Таким чином, спадкоємець за заповітом має право відмовитися від свого права спадкувати за останнім, але лише на користь осіб, які зазначені у цьому заповіті, або просто відмовитися від спадкування за заповітом. В обох випадках, спадщина розподіляється тільки між спадкоємцями за заповітом, оскільки такий порядок впливає з пріоритету волі спадкодавця, що склав заповіт. У випадку ж якщо інших спадкоємців за заповітом немає, спадкування здійснюватимуть спадкоємці за законом.

Спадкоємець за законом, при виборі осіб на користь яких він бажає відмовитись від прийняття спадщини, не обмежений черговістю спадкування та має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого зі спадкоємців за законом, незалежно від черги (ч. 2 ст. 1274 ЦК України).

У юридичній літературі також тривають дискусії щодо обґрунтованості наданої законодавцем можливості відмовитись від спадщини на користь спадкоємця будь – якої черги. Одні вважають, що відмова можлива лише на користь спадкоємців, які закликані до спадкування [141, с. 94], інші ж виходять з того, що при адресній відмові можна відмовитись як на користь осіб, закликаних до спадкування, так і не закликаних [142, с. 103; 143, с. 227,231], треті стверджують, що відмовитись можна на користь спадкоємців закликаних до спадкування, або тих осіб, які в результаті такої відмови стають спадкоємцями [136, с. 246; 144, с. 131; 145, с. 125].

Нам імпонує позиція законодавця України щодо можливості відмови від спадщини на користь спадкоємця за законом незалежно від черги, що обґрунтовується наступним. Так, у ч. 2 ст. 1274 ЦК України зазначається, що

спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги.

Черги спадкоємців, передбачені ЦК України, встановлені законодавцем за ступенем кровного споріднення, проте зазвичай це не завжди свідчить про близькі родинні відносини із спадкодавцем. Так, наприклад, діти спадкодавця можливо радше відмовились би від спадщини на користь осіб, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини, які належать до четвертої черги черги спадкоємців (ст. 1264 ЦК України), аніж на користь рідної тітки чи дядька, які належать до третьої черги (ст. 1263 ЦК України). Ми вважаємо, що у даному випадку можливість відмовлятися на користь спадкоємців незалежно від черги обґрунтовується принципом сімейної близькості чи особистого відношення, тобто тим, що оскільки спадкодавець не підпризначив спадкоємця, спадкоємцю, який має право прийняти спадщину, надано право на власний розсуд відмовитися від спадщини в межах встановлених законом черг на користь інших осіб, з якими спадкодавець перебував у сімейних чи близьких родинних відносинах.

ЦК України не передбачає переліку осіб, на користь яких відмова від спадщини не може бути здійснена. Аналізуючи положення ЦК України ми можемо визначити, що не допускається відмова на користь іншої особи від спадщини, яка заповідана одній особі, від обов'язкової частки, а також, якщо має місце підпризначення спадкоємця. Цілком логічною також видається неможливість відмови від прийняття спадщини на користь осіб, які усунені від права на спадкування.

Г.С. Лиманський піддає критиці заборону відмови на користь інших осіб від обов'язкової частки у спадщині. Автор обґрунтовує свою позицію тим, що оскільки суб'єктивне право на спадкування є майновим та виникає в обов'язкових спадкоємців у силу обставин встановлених законом, після його виникнення воно вже не є пов'язане безпосередньо з особою такого спадкоємця [146, с. 94].

Ми ж поділяємо точку зору тих науковців, які стверджують, що у даному випадку необхідно звертатись до мети встановлення права на обов'язкову частку у спадщині, а саме надання утримання категоріям осіб, які на думку законодавця цього потребують, а якщо такі особи від свого права відмовляються, то воно просто не здійснюється. С.С. Шевчук також зазначає, що спадкоємець має право відмовитись від обов'язкової частки у спадщині, проте він не має права здійснювати адресної відмови. Це пояснюється метою закріплення права на обов'язкову частку, яка покликана забезпечити найбільш незахищеним категоріям громадян умови для існування та тим, що право на обов'язкову частку є законодавчо закріпленим обмеженням волі спадкодавця всупереч принципу свободи заповіту, якому надано пріоритет над нормами закону [147, с. 171].

Спадкоємець має право відмовитися від частки у спадщині спадкоємця, який відмовився від спадщини на його користь (ч. 3 ст. 1274 ЦК України).

У науковій літературі розглядається також питання чи може особа, яка набула право на спадкування у результаті відмови здійсненої на її користь здійснити відмову на користь іншого спадкоємця. Однозначної відповіді на це запитання науковці не дають: з однієї сторони, законодавець пов'язує право на адресну відмову із спадкоємцем, який спадкує на загальних підставах, і відповідно спадкоємець, на користь якого здійснена відмова вважатись таким не може; з іншої сторони, якщо право на спадкування, яке виникло в порядку відмови, розглядати у його звичайному значенні, воно передбачає у собі правомочність здійснення адресної відмови, а отже ми повинні відповісти позитивно на поставлене запитання [139, с. 342]. На нашу думку, якщо особа на користь якої здійснена відмова не належить до черги спадкоємців, які спадкують або ж вона відмовилась від спадщини, то з моменту коли на її користь здійснена відмова вона має право здійснити право на спадкування і має весь обсяг прав спадкоємця. Але якщо відмова від спадщини здійснена на користь особи, яка вже прийняла спадщину (спадкоємця), то така особа вже не може зробити розпорядження стосовно власне частки у спадщині від якої

відмовились на її користь, оскільки це буде суперечити принципу універсальності спадкового правонаступництва.

Цікавим також є запитання щодо можливості спадкоємця за законом відмовитись від спадщини на користь спадкоємця за заповітом. А.Е. Казанцева стверджує, що на це питання необхідно відповісти негативно. Автор обґрунтовує свою позицію тим, що заповіт, який стосується лише частини майна і залишення іншої частини майна незаповіданою – це воля заповідача і неважливо якими міркуваннями він керувався. Можна сказати, що залишення частини майна неохопленим заповітом також є розпорядженням заповідача, який враховував, що ця частина майна перейде до спадкоємців за законом. Таким чином, відмова спадкоємця за законом на користь спадкоємця за заповітом суперечить волі заповідача і тому спадкоємці за законом можуть відмовитись на користь інших спадкоємців за законом, до яких законодавством віднесено досить широке коло осіб. Лише в тому випадку, якщо є єдиний спадкоємець за законом, автор допускає можливість здійснення ним відмови на користь спадкоємця за заповітом, оскільки перехід майна в категорію відумерлої спадщини тим більше не відповідає волі заповідача [136, с. 247]. На нашу думку, відмова спадкоємця за законом на користь спадкоємця за заповітом не може бути здійснена, оскільки таке майно не є неохоплене заповітом, а отже може спадкуватися лише на підставі закону. В іншому випадку мала б місце зміна підстави спадкування, що не передбачено положеннями ст. 1274 ЦК України.

З точки зору нотаріальної процедури, відмова від спадщини є формальним актом, для якого законом встановлений певний порядок його здійснення. Законом встановлено єдиний спосіб відмови від спадщини шляхом вчинення одностороннього правочину – подання письмової заяви. Відмова від спадщини здійснюється за такими ж процедурними правилами як і прийняття.

У науковій літературі проводиться класифікація відмови від спадщини на «первинну» відмову, тобто таку якій не передувало прийняття спадщини, та

«вторинну» - відмову здійснену після прийняття спадщини, але в межах встановленого законом шестимісячного строку [136, с. 242].

У Порядку вчинення нотаріальних дій передбачено, що спадкова справа заводиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини на підставі поданої (або такої, що надійшла поштою) першою заяви (повідомлення, телеграми) про прийняття спадщини, про відмову від прийняття спадщини, про відмову від спадщини, заяви про відкликання заяви про прийняття спадщини або про відмову від спадщини, заяви про видачу свідоцтва про право на спадщину тощо (п. 2.1. Порядку вчинення нотаріальних дій). Незважаючи на те, що у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України наведено два види заяв, які очевидно мають за мету відмову від спадщини, не розмежовано в чому їх відмінності. Ми могли б припустити, що заява про відмову від прийняття спадщини подається у випадку, якщо попередньо вже відбулося прийняття спадщини шляхом подання відповідної заяви або ж на підставі презумпцій, передбачених ч. 3,4 ст. 1268 ЦК України. Таким чином особа заявляє про відмову від правочину прийняття спадщини, який вже був вчинений. Заява про відмову від спадщини, на нашу думку, доцільна у випадку коли особа не має наміру спадкувати і це її «первинна» відмова.

За ЦК УРСР спадкоємцем, що відмовився від спадщини, вважався такий, який не вчинив жодної з дій, передбачених ст. 549: фактично вступив в управління чи володіння майном або ж подав заяву про прийняття спадщини. Автори коментаря ЦК України зазначають, що за ЦК України спадкоємець вважається таким, що відмовився від прийняття спадщини, якщо він не подав заяву про прийняття спадщини, крім спадкоємців, які проживали разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини (ч. 3 ст. 1268 ЦК України) та спадкоємців, передбачених ч. 4 ст. 1269 ЦК України [91, с. 1043].

Ми не поділяємо зазначену точку зору та вважаємо, що відмова від прийняття спадщини може реалізовуватись лише через волевиявлення особи, тобто такою, що відмовилась від спадщини є особа, яка подала відповідну заяву. Якщо особа не звернеться до нотаріуса у встановлений ЦК України строк це не

буде свідчити про відмову від здійснення права на спадкування. Відповідно до ч. 1 ст. 1272 ЦК України, якщо спадкоємець протягом строку, встановленого законом, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її. Неприйняття спадщини можна охарактеризувати як фактичний стан спадкоємця, який характеризує суб'єктивне відношення спадкоємця до набуття спадщини, при якому спадкоємець явно та визначено не здійснив волевиявлення щодо спадщини: не вчинив дій, які виражають намір прийняти спадщину, проте не вчинив і дій, які свідчать про відмову від її прийняття. Для прийняття і відмови від прийняття спадщини законом встановлено строк, після завершення якого стає очевидним факт неприйняття спадщини [148, с. 150]. Проте у випадку, якщо особа спадщину не прийняла не можна стверджувати, що вона втратила право на спадкування, оскільки вона має право за згодою інших спадкоємців, які прийняли спадщину чи на підставі рішення суду про встановлення додаткового строку для прийняття спадщини, подати заяву про прийняття спадщини. Натомість спадкоємець, який заявив про відмову від спадщини і протягом установленого строку не відкликав свою заяву, втрачає право на спадкування. Таким чином ми не погоджуємось з позицією окремих авторів, що відмова від спадщини тягне за собою ті ж правові наслідки, що й неприйняття спадщини [140, с. 144].

Іншу точку зору відстоює Т.Є. Харитонova, виділяючи два способи відмови від спадщини: а) фактична відмова, тобто неприйняття спадщини впродовж 6 місяців; б) подача заяви до нотаріального органу про відмову від спадщини [149, с. 717]. На думку І.П. Орлова, зміст ч. 1 ст. 1272 ЦК дозволяє виділити такий спосіб відмови від прийняття спадщини, як невчинення дій щодо її прийняття [95, с. 273].

Нормою ч. 3 ст. 1268 ЦК України встановлено, що спадкоємець вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку встановленого для прийняття спадщини не подасть заяву про відмову від спадщини. У даному випадку особа здійснює право на спадкування у силу наявності юридичного факту – стану, а саме проживання разом із спадкодавцем на час відкриття

спадщини. Незважаючи на те, що дане положення має за мету забезпечити охорону прав та законних інтересів окремої категорії спадкоємців, нотаріальна та судова практика демонструють, що у зв'язку із відсутністю у даній нормі вимоги щодо наявності формально вираженого свідомого волевиявлення на прийняття спадщини, дія зазначеної презумпції є підставою для численних звернень до суду, зокрема з метою її спростування, та як наслідок затягування в ефективній реалізації прав та законних інтересів інших спадкоємців. При цьому часто суди за такими позовами помилково приймають рішення про визнання осіб такими, що відмовились від спадщини, що по суті є неправильним, оскільки такі особи дій, передбачених ЦК України, спрямованих на відмову від спадщини не вчиняли.

Особа, яка подала заяву про прийняття спадщини або про відмову від неї, може відкликати її протягом строку встановленого для її прийняття (ч. 5 ст. 1269 ЦК України). У разі відкликання заяви про прийняття спадщини, спадкоємець набуває право відмовитись від прийняття спадщини або ж знову вступити у спадкові правовідносини шляхом подання відповідної заяви. У випадку відкликання заяви про відмову від спадщини, спадкоємець відновлює своє право на спадкування (ч. 2 п. 25 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування»). Крім цього, спадкоємець за заповітом чи за законом, який має право на спадкування, може змінити зміст заяви про відмову від прийняття спадщини з тим, щоб доповнити її вказівкою на чию користь відмова від прийняття здійснена, а в разі, коли заява вже містила вказівку, на користь кого зроблено відмову від частки у спадщині, замінити іншим спадкоємцем. Такі зміни (шляхом подачі відповідних заяв) можуть бути здійснені протягом шести місяців з часу відкриття спадщини. При цьому вимоги, встановлені ст. 1274 ЦК України, не можуть бути порушені (абз. 3 п. 4.3. Методичних рекомендацій). Спадкоємець не обмежений у кількості та підставах зміни свого волевиявлення. У той же ж час законодавцем не вказано чи повинні бути процесуально пов'язані наступне прийняття спадщини з відкликанням заяви про відмову від спадщини. Зрозуміло, що якщо особа

відкликає заяву про відмову від спадщини, вона змінює своє волевиявлення та, відповідно може прийняти спадщину або не приймати її. Проте на практиці виникають питання чи повинна заява про відкликання заяви про відмову від спадщини передувати наступній заяві про прийняття спадщини.

Наприклад, 09 грудня 2011 року Київський районний суд м. Полтави розглянув цивільну справу про встановлення факту відмови від спадщини.

30 квітня 2010 року Особа_4 (позивач) подала заяву про прийняття спадщини, після смерті батька (Особа_5), який помер 13 грудня 2009 року. До закінчення шестимісячного строку з дня відкриття спадщини, а саме 25 травня 2010 року, нотаріусом Краснодарського нотаріального округу Російської Федерації за реєстровим №3641 засвідчено справжність підпису на заяві позивача про відмову від прийняття спадщини після Особи_5. Як вбачається з листа Другої Полтавської державної нотаріальної контори від 20.09.2011 року за №2181/02-14 вказана заява до нотконтори надійшла поштою 07.06.2010 року, тобто до закінчення встановленого законом шестимісячного строку з дня відкриття спадщини. Зважаючи на наявність двох заяв, нотаріус повідомив Особу_4, Особу_2, Особу_3 про неможливість видачі свідоцтва про право на спадщину.

Враховуючи, що заява про відмову від спадщини подана пізніше заяви про прийняття спадщини, суд вважає, що дана обставина фактично свідчить про відкликання заяви про прийняття спадщини. Суд також вважає встановленим факт відмови Особою_4 від прийняття спадщини після Особи_5, згідно заяви від 25 травня 2010 року, засвідченої нотаріусом Краснодарського нотаріального округу Російської Федерації. Тому заява Особи_4 є обґрунтованою та підлягає до задоволення [150].

У прикладі із судової практики нотаріус, посилаючись на те, що позивачем перед подачею заяви про відмову від спадщини не було відкликано первісну заяву про прийняття спадщини, відмовив у видачі свідоцтв на спадкове майно її матері та сестрі. Оскільки позивач змінила волевиявлення та не мала намір приймати спадщину після батька, про що нею протягом встановленого законом

строку було подано відповідну заяву, вона просила суд встановити факт її відмови від спадщини. Суд задовольнив позов, зазначивши, що заява про відмову від спадщини, яка подана пізніше заяви про прийняття спадщини, фактично свідчить про відкликання заяви про прийняття спадщини.

Так, справді подання наступної заяви про прийняття чи відмову від спадщини є достатнім правовим підтвердженням юридичного факту зміни волевиявлення спадкоємця, але не може свідчити про відкликання заяви про прийняття спадщини. Відкликання заяви про прийняття спадщини чи відмови від спадщини здійснюється формальним способом у встановленому чинним законодавством порядку, а саме шляхом подання особисто спадкоємцем нотаріусу відповідної заяви.

Ми вважаємо, що відмова нотаріуса у видачі свідоцтв про право на спадщину у зв'язку із неподанням заяви про відкликання заяви про прийняття спадщини була цілком правомірною, оскільки у даному випадку у зв'язку із відсутністю чітко регламентованої нотаріальної процедури не був дотриманий нотаріальний процес.

Під нотаріальною процедурою, зазначає С.Я. Фурса, слід розуміти сукупність визначених законом норм, які регулюють послідовність, можливі варіанти поведінки суб'єктів у нотаріальних правовідносинах, загальні і конкретні умови вчинення нотаріальних дій (проваджень), а також права та обов'язки суб'єктів нотаріального процесу при вчиненні тих чи інших дій. Щодо нотаріального процесу, то на даній стадії дослідження під ним слід розуміти сукупність реальних дій суб'єктів нотаріальних процесуальних правовідносин. З точки зору складових нотаріального процесу нотаріальне провадження - це сукупність окремих процесуальних дій, які вчинюються нотаріусом або іншою уповноваженою на вчинення нотаріальних дій особою у визначеній законом послідовності на кожній стадії (етапі) нотаріального процесу [99, с. 597].

С.Я. Фурса влучно звертає увагу, що якщо процедура - це статична норма, а процесуальна діяльність - її динамічний критерій, то останній має постійно перевіряти нотаріальну процедуру на відповідність її потребам окремих осіб і

суспільства. Водночас нотаріуси, вчиняючи нотаріальні дії, мають постійно «перевіряти» процедуру на її «дієздатність» у конкретних умовах та позитивно впливати на її вдосконалення відповідно до потреб охорони і захисту інтересів всіх суб'єктів, зокрема й державних [99, с. 597].

Так, приймаючи від спадкоємців заяву про прийняття спадщини або про відмову від її прийняття, нотаріус зобов'язаний роз'яснити спадкоємцям їх право на відкликання такої заяви протягом строку, встановленого статтею 1270 ЦК України (п.п. 3.10. Порядку вчинення нотаріальних дій).

На нашу думку, законодавець передбачив можливість відкликати як заяву про прийняття спадщини, так і заяву про відмову від спадщини з метою забезпечення вільної реалізації спадкоємцями протягом встановленого законом строку права на спадкування, у тому числі правомочності щодо неприйняття спадщини. Проте право на відкликання вищезазначених заяв, у тому числі, має і важливе процесуальне значення зважаючи на необхідність дотримання цілісності та довершеності нотаріального процесу. Доцільність подання заяви про відкликання первинної заяви перед подачею наступної полягає у необхідності забезпечення безспірності нотаріального провадження і нотаріальної дії як його результату.

Вважаємо, що підтвердженням відкликання заяви про прийняття спадщини чи відмову від прийняття спадщини може бути лише подана встановленим законом способом заява про відкликання відповідних заяв. При цьому неможливим видається поєднання в одному документі такої заяви разом із заявою про прийняття чи відмовою від прийняття спадщини, якщо особа має намір подати таку. Це, у першу чергу, можна пояснити тим, що заяви про прийняття спадщини чи відмову від спадщини можна відкликати, а заяву про відкликання зазначених заяв, логічно, що ні. Щодо осіб, які відповідно до ч. 3 - 4 ст. 1268 ЦК України вважаються такими, що спадщину прийняли, якщо протягом встановленого законом шестимісячного строку не подали заяву про відмову від спадщини, якщо такі особи які подали зазначену заяву, а потім відкликали її, для наступного прийняття ними спадщини повинні подати заяву

про прийняття спадщини. Це обґрунтовується тим, що, на нашу думку, дія зазначеної вище презумпції поданням заяви про відмову від спадщини припиняється, а відкликанням заяви про відкликання заяви про відмову від спадщини не відновлюється. Роз'яснення описаних вище правових наслідків доречним було б відображати у змісті самих заяв. Це б слугувало підтвердженням правильного розуміння спадкоємцями своїх прав та можливості їх реалізації та слугувало б доказом безспірності волевиявлення особи. Таким чином вважаємо за доцільне передбачити у Порядку вчинення нотаріальних дій чітко регламентовану процедуру відкликання заяв про прийняття чи про відмову від спадщини, зокрема викласти у новій редакції наступні положення Порядку вчинення нотаріальних дій:

- п.п. 3.2. п. 3 гл. 10 розділу II:

«3.2. Для того, щоб не допустити пропуску шестимісячного строку для прийняття спадщини, нотаріус роз'яснює спадкоємцям право подачі заяви про прийняття спадщини чи про відмову від її прийняття, а також право на відкликання зазначених заяв.»

- п.п. 3.3. гл. 10 розділу II:

«3.3. Заяви про прийняття спадщини або відмову від її прийняття, а також про їх відкликання подаються спадкоємцем особисто нотаріусу за місцем відкриття спадщини у письмовій формі.

Спадкоємець, який подав заяву про прийняття спадщини або відмову від спадщини, але змінив волевиявлення та має намір відмовитись від спадщини або прийняти її, повинен відкликати подану заяву.

Відкликання зазначеної заяви здійснюється шляхом подання окремої заяви про відкликання заяви про прийняття спадщини чи відмови від спадщини.

Приймаючи від спадкоємців заяву про відкликання заяви про прийняття спадщини або про відмову від спадщини, нотаріус зобов'язаний роз'яснити спадкоємцям, що вони вважаються такими, що спадщину не прийняли, а також їх право прийняти спадщину чи відмовитись від спадщини до закінчення шестимісячного строку встановленого для прийняття спадщини.»

- п.п.3.10. гл. 10 розділу II доповнити абзацом другим:

«Відкликання заяви про прийняття чи відмову від спадщини не зобов'язує спадкоємця щодо вчинення наступних дій з прийняття чи відмови від спадщини.»

Аналогічно заяві про прийняття спадщини, відмова від прийняття спадщини як односторонній правочин може бути визнана недійсною з підстав передбачених ЦК України для односторонніх правочинів.

Відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною у випадках, якщо вона була здійснена (ч. 5 ст. 1274 ЦК України):

- дієздатною фізичною особою у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (ст. 225 ЦК України);
- особою, яка помилилася щодо обставин, які мають істотне значення (ст. 229 ЦК України);
- якщо одна із сторін правочину навмисно ввела другу сторону в оману щодо обставин, які мають істотне значення (ст. 230 ЦК України);
- особою проти її справжньої волі внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного тиску з боку другої сторони або з боку іншої особи (ст. 231 ЦК України);
- особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, може бути визнаний судом недійсним незалежно від того, хто був ініціатором такого правочину (ст. 233 ЦК України).

Для прикладу, 23 червня 2009 року Баштанський районний суд Миколаївської області розглянув справу за позовом про визнання відмови від прийняття спадщини недійсною.

Позивачка звернулась до суду з позовом у якому зазначила, що після смерті її чоловіка ОСОБА_4, відкрилась спадщина на житловий будинок, що належав померлому на праві власності. Спадкоємцями першої черги за законом після померлого є вона та діти спадкодавця: ОСОБА_3 та ОСОБА_2. На день смерті спадкодавця вона та ОСОБА_2 проживали разом зі спадкодавцем та є такими, що фактично прийняли спадщину. ОСОБА_3 проживала та була зареєстрована

за іншою адресою. У січні 2009 року позивач подала до нотаріальної контори заяву про відмову від прийняття спадщини на користь своєї дочки ОСОБИ_3. За твердженням позивача при подачі заяви про відмову від прийняття спадщини на користь ОСОБИ_3 бажала, щоб спадкове майно, яке залишилось після смерті ОСОБИ_4 отримали діти померлого ОСОБА_3 та ОСОБА_2 в рівних частках. Після спливу шести місяців з дня смерті спадкодавця, зі слів ОСОБА_2 та ОСОБА_3 їй стало відомо, що в зв'язку з поданням нею заяви про відмову від прийняття спадщини на користь ОСОБИ_3, частка останньої в спадковому майні збільшилась, та становить $\frac{2}{3}$ частини спадкового майна, а ОСОБА_2 $\frac{1}{3}$, вважає, що помилялась щодо істотних обставин вчинюваної дії та просила визнати її відмову від прийняття спадщини на користь ОСОБИ_3 недійсною.

При розгляді справи, судом не встановлено передбачених законом підстав для визнання відмови від прийняття спадщини недійсною. Та обставина, що після відмови позивача від прийняття спадщини на користь ОСОБИ_3, її частка є більшою ніж частка ОСОБИ_2, не є підставою для визнання відмови від прийняття спадщини позивача недійсною, оскільки саме на отримання частки у спадщини, що належала позивачу, відповідачем ОСОБОЮ_3, було направлене волевиявлення ОСОБИ_1, що відображено в заяві про відмову від прийняття спадщини. Вчинення ОСОБОЮ_3 дій пов'язаних з прийняттям спадщини, як спадкоємця за законом, не може бути визнана істотною помилкою позивача щодо природи правочину, та не є підставою для визнання відмови від прийняття спадщини ОСОБИ_1 недійсною, оскільки відмова від прийняття спадщини є безумовною та беззастережною, та може бути відкликана лише протягом строку встановленого для прийняття спадщини. Зміна думки ОСОБОЮ_1, щодо розподілу частки спадщини, від прийняття якої вона відмовилась, або виявлення бажання щодо прийняття спадщини, після закінчення строку, протягом якого спадщина може бути прийнята, а відмова від прийняття спадщини відкликана, немає юридичного значення.

За таких обставин, передбачених законом підстав для визнання відмови від спадщини ОСОБИ_1 немає [151].

В описаному випадку із судової практики позивач просить визнати недійсною заяву про відмову від спадщини, оскільки вона помилялась щодо правових наслідків правочину – збільшення частки спадкового майна одного із спадкоємців. У даному випадку суд прийняв правильне рішення, відмовивши у задоволенні позовних вимог, адже істотною такою помилку не можна визнати. Вчинений нею правочин не містив жодної з ознак його недійсності, адже був вчинений особою, яка мала на це право, зміст поданої заяви відображав волевиявлення особи у формі та порядку встановленому законодавством.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.

1. Прийняття спадщини як і відмова від спадщини – це індивідуальний акт спадкоємця, обумовлений його волевиявленням щодо спадщини, який здійснюється шляхом вчинення передбачених законом дій, спрямованих на виникнення конкретного юридичного наслідку (прийняття спадщини чи відмови від неї), а саме одностороннього правочину. Такий односторонній правочин здійснюється шляхом подання нотаріусу відповідної заяви (ч. 1 ст. 1269, ч. 1 ст. 1273 ЦК України).

2. Заява про прийняття спадщини у широкому розумінні це акт прийняття спадщини - правочин спадкоємця, який за своїм змістом спрямований на легітимізацію (визнання) такого в якості уповноваженої щодо спадщини особи, а у вузькому розумінні - документ, тобто форма вираження акту прийняття спадщини, який повинен бути складений у порядку та відповідно до вимог передбачених чинним законодавством і є невід'ємною частиною нотаріальної процедури здійснення права на спадкування, необхідним інструментом у встановленні складу спадкових правовідносин.

4. Подання заяви про прийняття спадщини як спосіб прийняття спадщини:

1) характеризується встановленням свідомого волевиявлення спадкоємця, має місце юридичний факт — дія (подання нотаріусу відповідної заяви), яка відображає відношення особи до спадкового правонаступництва;

2) створює безспірність волі та волевиявлення особи. Законодавством передбачений чіткий порядок нотаріального провадження (вимоги щодо

порядку прийняття такої заяви нотаріусу та її наступного «руху» в нотаріальному процесі);

3) надає особі можливість використати всю повноту правомочностей, які входять до складу права на спадкування (право подати заяву про прийняття спадщини, право відкликати таку заяву, відмовитись від прийняття спадщини, звернутись до нотаріуса з проханням повідомити спадкоємців тощо).

5. Пропонуємо закріпити на законодавчому рівні вимогу щодо нотаріального посвідчення правочину прийняття та відмови від спадщини (їх відкликання), що буде відповідати правовій природі спадкових правовідносин та сутності здійснення права на спадкування, на противагу засвідченню справжності підпису на таких заявах. Адже саме прийняття та відмова від спадщини є тими правочинами, через які особа засвідчує своє волевиявлення щодо вступу у спадкові правовідносини.

6. Вважаємо, що правова природа акту прийняття спадщини полягає у здійсненні свідомого волевиявлення особи прийняти спадщину та не узгоджується з презумпцією прийняття спадщини на підставі факту реєстрації місця проживання разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини. Закріплення презумпції прийняття спадщини особами, які постійно на час відкриття спадщини проживали зі спадкодавцем не є фактичним способом прийняття спадщини, оскільки останній передбачає вчинення протягом строку, встановленого законодавством для прийняття спадщини спадкоємцем дій, які свідчать про його волевиявлення прийняти спадщину та яким законодавець у контексті спадкових правовідносин надає певного юридичного значення.

7. Презумпція, встановлена ч. 4 ст. 1268 ЦК України, є охоронною нормою, метою якої є визнання права на спадщину конкретних категорій спадкоємців (малолітніх, неповнолітніх, обмежено дієздатних, недієздатних осіб). Пропонуємо відобразити передбачене ч.ч. 3, 4 ст. 1269 ЦК України право на подання такими особами заяви про прийняття спадщини у Законі України «Про нотаріат» та Порядку вчинення нотаріальних дій, що дозволить уникнути неоднакового застосування на практиці положення ч. 4 ст. 1268 ЦК України, що має наслідком безпідставні відмови у прийнятті заяв про прийняття спадщини від таких категорій осіб.

8. Пропонуємо використовувати у нотаріальній практиці два види заяв про прийняття спадщини:

- заява, яка подається протягом строку, встановленого для прийняття спадщини;

- заява, яка подається особою, на яку поширюється дія презумпцій, передбачених ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України, у якій вона стверджує, що спадщину приймає або ж прийняла, якщо строк для прийняття спадщини закінчився.

9. Вважаємо, що відмова від спадщини може реалізуватись лише через активну поведінку, тобто такою, що відмовилась від спадщини є особа, яка подала відповідну заяву. Пасивна поведінка суб'єкта, на якого не поширюється дія вищезазначених презумпцій, буде свідчити не про відмову від здійснення права на спадкування, а про його нездійснення.

10. Відповідно до ч. 1 ст. 1272 ЦК України, якщо спадкоємець протягом строку, встановленого законом, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її. Неприйняття спадщини можна охарактеризувати як фактичний стан спадкоємця при якому спадкоємець не вчинив дій, які виражають намір прийняти спадщину, проте не вчинив і дій, які свідчать про відмову від її прийняття. У випадку, якщо особа спадщину не прийняла, вона має право за письмовою згодою інших спадкоємців, які прийняли спадщину чи на підставі рішення суду про встановлення додаткового строку для прийняття спадщини, подати заяву про прийняття спадщини. Натомість спадкоємець, який заявив про відмову від спадщини і протягом встановленого строку не відкликав свою заяву, втрачає право на спадкування.

11. Прийняття спадщини є однією з правомочностей права на спадкування. Використане законодавцем формулювання «право на відмову від прийняття спадщини» (ст.ст. 1273-1275 ЦК України) за змістом передбачає відмову лише від права на прийняття спадщини, що по суті є не зовсім вдалим, оскільки відмовляючись від прийняття спадщини особа фактично відмовляється від самого спадкування (переходу прав та обов'язків), якщо до кінця встановленого законом строку не змінить свого волевиявлення. Особа, яка відмовляється від спадщини не передає належне їй майно, а уступає саме право на спадкування як сукупність правомочностей. Таким чином відбувається перехід самого права на спадкування, оскільки спадкоємець, до якого переходить право на прийняття спадщини або на користь якого здійснюється відмова, наділяється всіма правомочностями, якими був наділений спадкоємець, який здійснює відмову. З метою удосконалення законодавчої техніки, видається доречним внести зміни до ЦК України, замінивши «право на відмову від прийняття спадщини» на

«право на відмову від спадщини», шляхом викладення у новій редакції відповідних положень ст. 1273, 1274, 1275, 1277.

12. ЦК України не передбачає переліку осіб, на користь яких відмова від спадщини не може бути здійснена. Аналізуючи положення ЦК України ми можемо визначити, що не допускається відмова на користь іншої особи від спадщини, яка заповідана одній особі; від обов'язкової частки; якщо має місце підпризначення спадкоємця, а також на користь осіб, які усунені від права на спадкування.

13. На нашу думку, відкликання заяви про прийняття спадщини чи відмову від спадщини важливий етапом нотаріального провадження та є необхідним у випадку зміни волевиявлення спадкоємцем і повинно передувати наступному прийняттю спадщини чи відмові від спадщини. Таким чином буде забезпечена безспірність нотаріального провадження і нотаріальної дії як його результату. Вважаємо за доцільне передбачити у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України чітко регламентовану процедуру відкликання заяв про прийняття спадщини чи про відмову від спадщини.

РОЗДІЛ 3.

ПРАВОВІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ

3. 1. Встановлення додаткових строків для прийняття та відмови від спадщини.

Для спадкових правовідносин категорія часу має істотне значення, оскільки виникнення, реалізація та припинення спадкових правовідносин обумовлено настанням у певний час визначених у нормах законодавства юридичних фактів. Цивільний кодекс України оперує категорією часу за допомогою понять «термін» та «строк».

Відповідно до ч. 1 ст. 1270 ЦК України для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців. Спадкоємець за заповітом або за законом може відмовитися від прийняття спадщини протягом строку, встановленого ст. 1270 ЦК України (ч. 1 ст. 1273 ЦК України).

Аналізуючи поняття «строк» і «термін», можна відзначити, що строк є складним поняттям, яке містить у собі початковий і кінцевий термін. В Узагальненні судової практики розгляду цивільних справ про спадкування у 2010 - 2011 роках, звертається увага на те, що юридичний зміст понять «строк» та «термін» не є тотожними, вони не є синонімами та не можуть використовуватись як взаємозамінні [15]. Строком є певний період у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення (ч. 1 ст. 251 ЦК України). Терміни доцільно розглядати як складову частину строків, які «обслуговують» строки шляхом встановлення їх граничних меж (момент початку перебігу того чи іншого строку та його закінчення) [152, с. 158]. За допомогою «термінів» починають обчислюватися чи припиняється обчислення строків, у межах яких здійснюється реалізація та захист учасниками цивільних правовідносин своїх прав та обов'язків. Взаємозв'язок строків та термінів є безспірним, оскільки правильне визначення початку перебігу строку дає можливість як правильного обчислення того чи

іншого строку, так і встановлення конкретного часу виникнення, зміни чи припинення цивільних прав та обов'язків [152, с. 328], що обумовлює ті чи інші юридичні наслідки. Неправильне визначення строку може привести до його штучного скорочення або продовження. Від того, наскільки правильно буде визначений момент початку перебігу строку, залежить і його правильне обчислення [153, с. 21-26].

У науковій літературі існує чимало думок стосовно правової природи строку для прийняття спадщини. Одні автори визнають його присікальним [143, с. 94; 155, с. 235; 154], інші – строком здійснення суб'єктивного права [142, с. 91; 145, с. 115-116]. Так, на думку, О.О. Городилової, установлений шестимісячний строк для прийняття спадщини є припиняючим, тобто таким, закінчення якого, на відміну від закінчення строку позовної давності, спричиняє припинення самого права, а не тільки права на його захист [156, с. 290].

Узагальнюючи позиції науковців та з огляду на прийняту класифікацію строків, строк для прийняття спадщини за правовим наслідком є правоприпиняючим (припиняє право на прийняття спадщини), за підставою виникнення - таким, що встановлений законом, імперативним (не може бути зміненим), за характером визначеності - абсолютно визначеним, за функціональним призначенням - строком здійснення цивільного права або присікальним (строком здійснення права на прийняття спадщини). Останнє пояснюється тим, що цей строк входить до змісту права на прийняття спадщини як внутрішньо властива межа його існування [157, с. 204-205], що пов'язується з законодавчим закріпленням існування права на прийняття спадщини лише в межах перебігу такого строку [158, с. 73].

За правилами ЦК України, перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок (ч. 1 ст. 253 ЦК України). Подією, з якою пов'язується початок перебігу строку є час відкриття спадщини - день смерті спадкодавця або ж день з якого він оголошується померлим (ч. 2 ст. 1220 ЦК України). В останньому випадку закон відступає від загального порядку розрахунку строків прийняття спадщини,

визнаючи днем відкриття спадщини день ймовірної смерті особи, але беручи за основу відліку строку день набрання чинності рішенням суду. Це пов'язується з тим, що у випадку розрахунку такого строку з моменту ймовірної смерті особи він міг закінчитись ще до моменту звернення до суду для визнання особи померлою. Закінчення строку для прийняття спадщини буде мати місце відповідного числа шостого місяця. Цей строк не може зупинятися, перериватися на підставах, характерних для строків позовної давності (гл. 19 ЦК України) [12, с. 200]. Наявність спору в суді також не зупиняє перебіг строку, у такому випадку нотаріус не видає свідоцтва про право на спадщину допоки спір не буде вирішено.

Шестимісячний строк для прийняття спадщини є загальним, але передбачені й спеціальні строки. Вони встановлюються для прийняття спадщини особами, у яких право на спадкування виникає не з моменту відкриття спадщини, а в силу виникнення встановлених законом юридичних фактів. Положення ч. 2 ст. 1270 ЦК України, ст. 1276 ЦК України передбачають коло осіб щодо яких застосовуються спеціальні строки для прийняття спадщини:

1) особи, виникнення права на спадкування у яких залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями;

Виходячи з положень чинного законодавства можемо віднести до них спадкоємців другої - п'ятої черг за законом у випадку спадкування за законом, спадкоємців першої - п'ятої черг у випадку спадкування за заповітом та відсутності підпризначеного спадкоємця, підпризначених спадкоємців за заповітом. Строк для прийняття спадщини для таких спадкоємців встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття, якщо ж строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців.

2) спадкоємці, що спадкують в порядку спадкової трансмісії;

До спадкоємців цієї групи можемо віднести спадкоємців як за законом, так і за заповітом, які наділяються правом на спадкування в порядку спадкової трансмісії. Якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому частки

спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки у спадщині, переходить до його спадкоємців (ч. 1 ст. 1276 ЦК України). Таким чином, перебіг строку в даному випадку пов'язується з підставою до застосування спадкової трансмісії - днем смерті (оголошення померлим) спадкоємця. Право на прийняття спадщини у цьому випадку здійснюється на загальних підставах протягом строку, що залишився. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців.

Загальний та спеціальний строки зазначені вище розраховуються відповідно до чинного законодавства та не потребують участі суду у їх встановленні чи розрахунку.

Як зазначає Л.В. Козловська, суб'єктивне право на спадкування має характер права, обмеженого в часі, а отже строк на прийняття спадщини є за своєю правовою природою строком здійснення права. Отож пропущення такого строку означає, що суб'єктивне спадкове право не було здійснене у встановлені строки [86, с. 49].

Так, згідно із ч. 1 ст. 1272 ЦК України, якщо спадкоємець протягом строку, встановленого ст. 1270 цього кодексу, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її. Вимоги цієї статті поширюються на спадкоємців як за заповітом, так і за законом. Отже, першим юридичним наслідком, який виникає у зв'язку із пропущенням строку для прийняття спадщини є презумпція неприйняття спадщини. Презумпція неприйняття спадщини сконструйована за направленістю волі спадкоємця: якщо останній не вчинив дій, які б свідчили про намір прийняти спадщину, вважається, що спадкоємець не бажає отримувати спадкове майно.

О.П. Печений, аналізуючи Узагальнення практики видачі свідоцтв про право на спадщину за наслідками комплексних та цільових перевірок роботи державних нотаріальних контор від 25.09.2006 р. [159, с. 148-153], зазначає, що у нотаріальній практиці сформувався такий підхід: якщо спадкоємець не висловив бажання прийняти спадщину, то доцільно отримати від нього заяву про те, що йому відомо про відкриття спадщини, строк для її прийняття він пропустив і

звертатися до суду за визначенням додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини він не буде [160]. На думку автора, запропонований підхід є хибним і суперечить закону. Адже згідно із законом (ч. 1 ст. 1272 ЦК України) ця особа є такою, що не прийняла спадщину, подання будь-якої заяви з її боку не вимагається. Крім того, при прийнятті до спадкової справи такої заяви нотаріус фактично посвідчує відмову особи від спадщини, чого він не вправі робити після впливу встановлених законом строків [160]. Вказівка, що заявник не буде звертатися до суду для надання додаткового строку взагалі є неправомірною, оскільки містить ознаки відмови від права на звернення до суду, що суперечить ст. 55 Конституції України. До того ж навіть якщо особа й підписала таку заяву, її наявність не буде перешкодою до її звернення до суду з позовом про визначення додаткового строку для прийняття спадщини відповідно до ч. 3 ст. 1272 ЦК України [160].

Презумпція неприйняття спадщини може бути спростована у встановленому законом порядку. Так, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини може отримати право подати заяву про прийняття спадщини в позасудовому або ж у судовому порядку.

За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини (ч. 2 ст. 1272 ЦК України).

Одну із основних переваг прийняття спадщини за згодою спадкоємців, які спадщину прийняли, влучно визначив О.П. Печений. Так, за наявності згоди усіх спадкоємців причини пропущення строку для прийняття спадщини юридичного значення не мають. Проте цей спосіб реалізації спадкових прав, незважаючи на видимі переваги, має обмежену сферу дії, продовжує думку автор. Зокрема, не може йтися про його застосування, коли строк пропущений єдиним спадкоємцем або коли це допустили всі спадкоємці. Спільна згода спадкоємців не приймається нотаріусом і тоді, коли один із двох спадкоємців пропустив установлений строк для прийняття спадщини, а інший, хоча й подав заяву нотаріусу вчасно, але не має

можливості надати докази, що були б підставою для закликання до спадкування, або ж такі докази викликають сумніви. У такому разі нотаріус роз'яснює спадкоємцям можливість отримання додаткового строку на прийняття спадщини в судовому порядку [170].

Письмова згода спадкоємців має бути одержана від усіх спадкоємців, які прийняли спадщину, незалежно від їх кількості та способу прийняття спадщини (п. 3.18. гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій). Отже, до кола спадкоємців, згода яких вимагається, включаються як спадкоємці, які своєчасно подали заяви про прийняття спадщини, так і спадкоємці, які вважаються такими, що прийняли спадщину відповідно до положень ч.ч. 3 - 4 ст. 1268 ЦК України. Відмова одного з них не дає підстав для поновлення права на прийняття спадщини в позасудовому порядку.

Згода спадкоємців на прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк, може мати для них суттєві наслідки. Наприклад, якщо такий спадкоємець належав до попередньої черги, то вони всі будуть усунені від спадкування, тобто позбавляються статусу спадкоємця, а також у будь - якому випадку матиме місце перерозподіл спадщини. У законодавстві немає вимог щодо змісту такої заяви, проте беручи до уваги вищезазначене, доцільною видається вказівка на необхідність роз'яснення нотаріусом спадкоємцям, які надають згоду на прийняття спадщини спадкоємцю, який пропустив строк, змісту статей 1270 (Строки для прийняття спадщини), 1272 (Наслідки пропущення строку для прийняття спадщини), 1280 (Перерозподіл спадщини) ЦК України.

Зважаючи на те, що така заява є правочином, який змінює зміст спадкових правовідносин, зокрема в частині учасників та поділу спадкової маси, доцільним видається також передбачити необхідність її нотаріального посвідчення. Оскільки законодавством не передбачена можливість відкликати свою згоду, а також обов'язковою умовою є згода всіх спадкоємців, то видається можливим також подання такої згоди від декількох або всіх спадкоємців в одній заяві.

За аналогією до заяви про прийняття спадщини та відмови від спадкування, на нашу думку, така заява повинна подаватись особисто, а також не повинна

містити жодних умов та застережень. У випадку ж коли спадкоємцями є малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа дієздатність якої обмежена, на такі дії її законного представника має бути дозвіл органів опіки та піклування.

У ч. 2 п. 3.18. гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій передбачено, що такі заяви спадкоємців мають бути подані нотаріусу до видачі свідоцтва про право на спадщину. Таке положення чинного законодавства очевидно обумовлюється необхідністю встановлення хоча б умовних часових рамок для вирішення такого питання у позасудовому порядку. Оскільки якщо для звернення до суду за захистом своїх прав встановлено строки позовної давності, то для позасудового врегулювання встановлених строків немає. Відсутність часових меж для реалізації права передбаченого ч. 2 ст. 1272 ЦК України, вносило б дисбаланс у цивільні правовідносини у зв'язку із можливим розпорядженням спадкоємцями спадковою масою та, відповідно, складнощами у її перерозподілі.

За наявності згоди всіх спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємцеві, який пропустив строк, необхідно подати до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяву про її прийняття (п. 3.20. гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій).

Статтею 1272 ЦК України передбачено встановлення судом додаткового строку для прийняття спадщини спадкоємцем який пропустив строк для прийняття спадщини (ч. 3), проте не передбачено такої можливості у ч. 2 згаданої статті, де мова йде про згоду інших спадкоємців на прийняття спадщини. Необхідність встановлення строку для реалізації права на прийняття спадщини є беззаперечною, проте яким чином строк повинен визначатися у даному випадку. Викликає сумнів доцільність закріплення можливості самим спадкоємцем визначати такий строк, а тим паче нотаріусу, а отже такий строк повинен бути визначений законодавцем. Зважаючи на те, що отримання згоди всіх спадкоємців на прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк, передбачає вчинення ним активних дій, шляхом звернення до спадкоємців, презюмуємо, що він має таку ж можливість звернутися до нотаріуса за місцем відкриття спадщини.

Враховуючи добру волю спадкоємців на надання такої згоди та той факт, що це спричиняє для них додаткові незручності, оскільки затримує видачу свідоцтва про право на спадщину, а важелів впливу на спадкоємця вони вже не матимуть після надання такої згоди, адже згода відкликана не може бути, пропонуємо встановити додатковий строк в три місяці. Інший строк може бути встановлений за домовленістю між спадкоємцями, які прийняли спадщину та спадкоємцем, який отримав згоду на прийняття спадщини. У разі ж відсутності згоди хоча б одного з спадкоємців застосовується трьохмісячний строк. У випадку ж пропущення зазначеного строку або неможливості прийняти спадщину у встановлений місячний строк з поважних причин спадкоємець має право звернутися до суду для встановлення йому додаткового строку для прийняття спадщини.

У разі відсутності згоди спадкоємців, спадкоємець, який пропустив строк на прийняття спадщини з поважних причин, має право звернутися до суду із позовом про визначення йому додаткового строку, достатнього для подання заяви про прийняття спадщини.

Так, за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини (ч. 3 ст. 1272 ЦК України). У даному положенні законодавець закріплює ще один різновид строку для прийняття спадщини - додатковий. В.П. Маковій зазначає, що з приводу цього строку наявна неоднозначність міркувань дослідників цивільного права і судової практики. Має місце визначення такого строку як поновленого, додаткового або продовженого [143, с. 94; 26; 158, с. 73].

В.П. Маковій зазначає, що поняття поновленого (продовженого) строку для прийняття спадщини в рамках вітчизняного законодавства є атавізмом, що був регламентований ст. 550 ЦК УРСР 1963 року, де суд мав повноваження на продовження цього строку. Автор звертає увагу, що у російському законодавстві така дефініція має місце у зв'язку з тим, що суд одночасно з поновленням строку також визнає спадкоємця таким, що не прийняв спадщину, тобто має місце не матеріальна, а процесуальна сутність цього строку [158, с. 73].

Правильність визначення такого строку для прийняття спадщини як додаткового підтверджується положеннями Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» та позицією Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (Лист від 16.05.2013 р. № 24-753/0/4-13 «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування» [161]), відповідно до яких, справа за позовом про надання додаткового строку для прийняття спадщини відкривається за умови:

1) відсутності згоди спадкоємців, які прийняли спадщину (ч. 2 ст. 1272 ЦК України);

2) пропуску шестимісячного строку подання заяви про прийняття спадщини при відсутності інших спадкоємців, які прийняли спадщину і могли б дати письмову згоду на подання заяви нотаріусу.

Під поняттям додатковий строк, пояснює В.П. Маковій, розуміється темпоральна величина, що підпорядковується іншим правилам. Додатковий строк за своєю природою є судовим строком (встановлюється за рішенням суду), початок перебігу пов'язується з днем набрання чинності рішенням суду, а також є відносно визначеним, оскільки суд при його встановленні враховує достатність часових меж для подання відповідної заяви спадкоємцем [158, с. 74]. Так, на думку автора, такий строк є різновидом розумного строку в спадковому праві та повинен бути найкоротшим і достатнім для здійснення права на спадкування. Ми погоджуємось з позицією В.П. Маковія щодо доцільності обмежити його загальним строком прийняття спадщини в шість місяців, що відповідає його правовій природі [158, с. 74].

Подібна позиція відображена у п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування», відповідно до абз. 7 п. 24 якої, додатковий строк, достатній для подання заяви про прийняття спадщини, не може перевищувати шестимісячного строку, встановленого ст. 1270 ЦК України для прийняття спадщини.

Строк, який має бути достатнім, встановлюється судом із урахуванням обставин справи (місце проживання спадкоємця, тощо). Наявність поважних

причин позивач повинен довести належними та допустимими засобами доказування.

Необхідно відзначити, що з приводу визначення поважності причин пропущення строку для прийняття спадщини ніяких спеціальних норм немає. О.О. Городилова, ураховуючи специфіку обчислення цього строку (на відміну від строку позовної давності він обчислюється не з моменту, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого права, а з точної дати – дня відкриття спадщини), вважає справедливим та юридично обгрунтованим віднести до поважних причин непоінформованість спадкоємця та його неможливість бути обізнаним про відкриття спадщини (про смерть спадкодавця), або, навпаки, обізнаність, але неможливість, у встановленому законом порядку, висловити свою волю (тяжка хвороба, безпорадний стан, неписьменність тощо) [156, с. 291-292].

Поважними причинами пропущення строку для прийняття спадщини судова практика визнає тривалу хворобу спадкоємця (справа №442/7460/16-ц [162], справа № 463/4531/16-ц [163]), перебування спадкоємця довгий час за межами України, відбування покарання в місцях позбавлення волі, перебування на строковій військовій службі в Збройних силах України. У деяких випадках суди визнавали поважними причинами пропущення строку для подання заяви про прийняття спадщини юридичну необізнаність позивача щодо строку та порядку прийняття спадщини (справа № 449/1030/16-ц [164], справа № 456/2986/16-ц [165]), необізнаність про наявність спадкового майна (справа № 456/3010/16-ц [166], справа № 466/10353/16-ц [167]) чи заповіту (справа № 454/3045/16-ц [168]), відсутність документів (заповіту, правовстановлюючих, свідоцтва про смерть або таких, що підтверджують родинні зв'язки тощо) (справа №442/7215/16-ц [169]), похилий вік, невизначеність між спадкоємцями хто буде приймати спадщину, несприятливі погодні умови, тяжкий моральний та психологічний стан пов'язаний із смертю близької людини (справа № 438/1065/16-ц [170]) тощо. Встановлено випадки, коли в рішеннях суду зазначається лише, що причина пропущення строку для подання заяви про прийняття спадщини є поважною та не вказується у чому саме суть причини. Разом з тим як свідчить практика, одні і ті ж обставини

визнаються судами як поважними, так і не поважними причинами, адже в деяких випадках встановлення поважності причин пропущення строків на прийняття спадщини є оціночним, наприклад, з огляду на посилення спадкоємця на його тяжкий моральний стан тощо. Відповідно до ст. 212 ЦПК України суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів [15].

Верховний Суд України у Постанові Пленуму «Про судову практику у справах про спадкування» вказав, що поважними є причини, пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на вчинення цих дій. У правовій позиції Верховного Суду України в справі № 6-85цс12 [171] вказується, що правила про надання додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини можуть бути застосовані, якщо:

- 1) у спадкоємця були перешкоди для подання такої заяви;
- 2) ці обставини визнані судом поважними. Якщо ж у спадкоємця перешкод не було, а він не скористався правом на прийняття спадщини через відсутність інформації про спадкову масу, то положення ч. 3 ст. 1272 ЦК України не застосовуються [172, с. 126].

Схожа позиція Верховного Суду України в справі № 6-1486цс15 з однією лише відмінністю, що полягає у вказівці на "відсутність інформації про смерть спадкодавця" [173].

Виникає запитання щодо причин існування неоднакової практики застосування підстав встановлення додаткового строку для прийняття спадщини. Аналізуючи судові рішення ми можемо дійти висновку, що існує певна закономірність в оцінці поважності причин пропущення строку для прийняття спадщини. Так, у тих справах де є єдиний спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, основна частина позовів є задоволені незважаючи на умовну поважність причин, тобто наявність таких причин, які не можна визначити як об'єктивні, непереборні та істотні труднощі для спадкоємця. Проте очевидно, що у даному випадку суд керується тим, що права та законні інтереси інших

спадкоємців не порушені та у випадку відмови у задоволенні позову спадщина як відумерла перейде до територіальної громади. У позовах, де відповідачем виступають спадкоємці, які спадщину прийняли суд більш всебічно підходить до оцінки поважності підстав пропущення строку, враховуючи права та законні інтереси спадкоємців, які спадщину прийняли.

У судовій практиці мають місце випадки коли суди замість або поряд із визначенням додаткового строку на прийняття спадщини визнають право власності на майно в порядку спадкування.

Наприклад, 30 листопада 2016 року Сокальський районний суд Львівської області розглянув справу про визнання права власності.

За фабулою справи 19.07.2008р. помер дідو позивача. До дня смерті діда позивач проживала разом із ним. У серпні 2016 року їй стало відомо, що після його смерті залишився грошовий вклад. Позивач просить суд визнати за нею право власності на нього.

Дослідивши докази по справі в їх сукупності, суд дійшов до висновку, що позов підлягає до задоволення з таких підстав.

У відповідності до ст.1268 ЦК України спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом шести місяців з дня відкриття спадщини він не заявив про відмову від неї. Згідно ч.ч.1, 2 ст.1228 ЦК України вкладник має право розпорядитися правом на вклад у банку (фінансовій установі) на випадок своєї смерті, склавши заповіт або зробивши відповідне розпорядження банку (фінансовій установі). Право на вклад входить до складу спадщини незалежно від способу розпорядження ним.

Як встановлено в ході розгляду справи спадкоємці першої черги до майна померлого не прийняли спадщину. Разом з тим, відповідно до ст.1268 ЦК України, позивач як спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини має право на спадкування грошових вкладів.

Таким чином, суд дійшов до висновку, що за позивачем слід визнати право власності на зазначені грошові вклади [174].

У даному випадку не було жодних підстав для судового розгляду загалом. Позивач, зважаючи на те, що вона прийняла спадщину на підставі ч. 3 ст. 1268 ЦК України, повинна була звернутись до нотаріуса для оформлення своїх спадкових прав.

Л.В. Козловська зазначає, що особливістю спорів про визначення додаткового строку для прийняття спадщини є те, що задоволення позовних вимог про визначення додаткового строку для прийняття спадщини не може вважатись вирішенням спору про право із присудженням спадкового майна. Мотивувальна частина відповідного судового рішення, яка не має обов'язкового значення, містить вказівку на правовий статус особи, яка звертається з вимогою. Якщо виходити із природи суб'єктивного права спадкування, зміст якого полягає у повноваженні прийняти спадщину або відмовитись від спадщини, то на час ухвалення судового рішення таке право не може вважатись здійсненим, тому присудження частки в спадковому майні буде передчасним. Тобто неможливе заявлення вимог про визначення додаткового строку для прийняття спадщини та одночасне заявлення вимог про виділення частки в спадщині, поділ спадкового майна тощо [86, с. 50].

На відміну від практики застосування норм ЦК УРСР, де рішення суду про продовження строку на прийняття спадщини відповідно до заявлених позовних вимог мало містити також присудження спадкового майна, ч. 3 ст. 1272 ЦК України визначено, що за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання заяви про прийняття спадщини. Тому помилковим є визначення судом додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини та одночасне визнання тим же рішенням суду права спадкоємця на спадкове майно, що не відповідає ч. 3 ст. 1272 ЦК України [86, с. 50].

Не може мати місце пропущення строку для прийняття спадщини у випадках фактичного прийняття спадщини (ст. 549 ЦК 1963 р.) та за наявності підстав застосування презумпцій прийняття спадщини (ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України),

оскільки такі особи вважаються такими що спадщину прийняли, якщо у встановлений строк не заявили про відмову від неї.

Цивільний кодекс України встановлює, що відмовитись від спадщини можна протягом строку встановленого для прийняття спадщини. Інший за тривалістю строк не міг би бути встановлений законом, оскільки як ми зазначали раніше - прийняти спадщину і відмовитись від неї – складові єдиного права на спадкування. Проте, якщо у випадку пропущення строку для прийняття спадщини він може бути продовжений (ч. 2 ст. 1270 ЦК України) чи визначений судом (ч. 3 ст. 1273 ЦК України), то у цілях відмови від спадщини продовження чи визначення такого строку законодавством не передбачено. Ми вважаємо, що положення про можливість визначення додаткового строку на подання заяви про відмову від спадщини повинно знайти відповідне відображення у ЦК України.

Так, відмова від спадщини за законодавством України може бути реалізована лише шляхом вчинення активних дій, а саме подання відповідної заяви нотаріусу. Прийняття нотаріусом такої заяви є заключним юридичним фактом, який входить до юридичного складу необхідного для того, щоб відмова від спадщини відбулась.

Розглянемо випадок із судової практики.

17 серпня 2010 року Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська розглянув справу за позовом про визначення додаткового строку для подання заяви про відмову від спадщини.

На момент відкриття спадщини позивачка проживала разом із спадкодавцем. Позивачка у позовній заяві та у судовому засіданні посилається, на те, що вона не має наміру приймати спадщину, а хоче відмовитися від своєї частки у спадщині на користь брата. У встановлений законом шестимісячний строк позивачка до державної нотаріальної контори із заявою про відмову від спадщини не звернулася. 30 листопада 2009 року позивачка склала заяву про відмову від спадщини, справжність підпису на якій була нотаріально засвідчена. Як вбачається з листа Шостої Дніпропетровської державної нотаріальної контори, цю заяву позивачка надіслала поштою до нотаріальної контори 23.12.2009 року (згідно печатки на конверті), а нотаріальна контора отримала заяву 11.01.2010

року. Позивачка не надала суду доказів того, що дана заява була направлена нею поштою 07.12.2009 року.

Відповідно до ч. 3 ст. 1268 ЦК України спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст.1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї.

Згідно ст. 1272 ЦК України, за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подачі ним заяви про прийняття спадщини.

У зв'язку з тим, що позивачка фактично прийняла спадщину, заяву до нотаріальної контори про відмову від спадщини вона своєчасно не подала, а законом не передбачено продовження строку для подачі заяви про відмову від спадщини, суд вважає можливим відмовити у задоволенні позовних вимог [175].

У наведеному випадку із судової практики нотаріус отримав заяву про відмову від прийняття спадщини по закінченню встановленого законодавством строку, відповідно, оскільки законом не передбачено продовження строку для подачі заяви про відмову від спадщини, суд вважав можливим відмовити у задоволенні позовних вимог.

Так, 04 квітня 2008 р. Барвінківський районний суд Харківської області розглянув цивільну справу за позовом про визначення додаткового строку для подання заяви про відмову від спадщини.

З матеріалів справи вбачається, що померла ОСОБА_4, яка постійно проживала разом з батьками: ОСОБА_1 та ОСОБА_2. Спадкоємцями майна померлого є його батьки - позивачі по справі, а також його діти: син ОСОБА_5, та донька ОСОБА_6.

Відповідно до постанови державного нотаріуса Барвінківської державної нотаріальної контори від 21.12.2007 року, позивачам відмовлено у прийнятті заяви про відмову від спадщини за законом, так як вони вступили в права спадкоємців фактично та пропустили встановлений законом шестимісячний строк для відмови від спадщини.

У судовому засіданні позивачі пояснили, що пропустили строк для подання заяви про відмову від спадщини з поважних причин, так як після смерті сина не мали наміру приймати спадщину, а тому вважали, що їм не потрібно звертатись у нотаріальну контору з заявами про відмову від спадщини. Про те, що вони вважаються такими, що прийняли спадщину, вони дізналися після спливу шестимісячного строку з дня відкриття спадщини.

Враховуючи, що питання про визначення додаткового строку на подання заяви про відмову від спадщини не врегульоване діючим цивільно-процесуальним законодавством, суд, відповідно до ч. 1 ст. 8 ЦК України, вважає за необхідне застосувати до спірних правовідносин ст. 1272 ЦК України, якою передбачено, що за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважних причин, суд може визначити йому строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Аналізуючи наведені вище докази в їх сукупності і взаємозв'язку, суд приходить до висновку, що позивачами встановлений термін для подання заяви про відмову від спадщини пропущений з поважних причин, а тому позовні вимоги підлягають задоволенню [186].

Такі випадки із судової практики, на нашу думку, є підставою для перегляду порядку правового регулювання правовідносин із відмови від спадщини. Суд в обох випадках керувався законом ухвалюючи рішення, проте, вважаємо, що в кожному з них права спадкоємців були порушені, оскільки вони в силу певних обставин не змогли у встановлений законом строк здійснити своє право відмовитись від спадщини, а встановлення додаткового строку для його здійснення законом не передбачено.

О.О. Терехова зазначає, що оскільки прийняття спадщини є цілком добровільним актом, презумпція її прийняття може бути спростована будь-якою дією або бездіяльністю особи, закликаної до спадкування, яка свідчить про її небажання прийняти спадщину. Тож якими б не були причини пропуску строку для відмови від спадщини, відсутність наміру прийняти спадщину в особи, яка

створила ілюзію фактичного її прийняття, є достатньою підставою для рішення суду визнати спадкоємця таким, що відмовився від спадщини [177, с. 18].

На нашу думку, порядок здійснення «вторинної» відмови залежить вже від того, яким чином було здійснено прийняття спадщини. Так, якщо прийняття спадщини здійснювалось формальним способом, тобто шляхом подання відповідної заяви, то таким же ж чином повинна бути здійснена і відмова. Якщо ж прийняття спадщини відбулось у силу застосування до неї презумпцій вставлених ЦК України, проте спадкоємець не усвідомлював, що своїми діями прийняв спадщину, то доцільно передбачити право спадкоємця спростувати таку презумпцію в позасудовому порядку.

О.О. Терехова вдало підкреслює, що вплив і тривалість строку для реалізації права на відмову від спадщини підлягає всім правилам, передбаченим законодавцем для строку прийняття спадщини. Незважаючи на те, що в ЦК України немає згадки про можливість продовження або відновлення цього строку, він все ж таки може бути продовжений, керуючись аналогією закону. Крім того, ст. 1272 ЦК України передбачає як судовий, так і нотаріальний порядок продовження строку для прийняття спадщини, отже, аналогічні процедури можуть бути застосовані і до строку для відмови від спадщини [177, с. 18]. Наділивши відмову від прийняття спадщини властивістю зворотності, законодавець усунув штучне розходження в правовому регулюванні таких односторонніх правочинів як прийняття спадщини та відмова від прийняття спадщини (ч. 5 ст. 1269 ЦК України) [177, с. 15].

Л.К. Буркацький звертає увагу на прогалини в законодавстві щодо строку давності звернення позивача до суду та визначення судом додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини [12, с. 210].

Відповідно до ст. 257 ЦК України загальна позовна давність встановлена тривалістю у три роки. Спадкове право встановлює лише строк для прийняття спадщини, який не є терміном тривалості позовної давності. У цьому випадку, на думку Л.К. Буркацького, слід керуватися загальним положенням ЦК України, за яким кожна особа має право звернутися до суду з вимогою про захист свого

цивільного права та інтересів в межах строків позовної давності, якщо інше не встановлено законом (гл. 19 ЦК України) [12, с. 210].

Отже, за загальним правилом заінтересований спадкоємець - позивач може звернутися до суду про визначення додаткового строку для прийняття спадщини протягом трьох років. Перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалась або могла довідатись про порушення свого права. Крім цього, необхідно врахувати право сторін за домовленістю збільшити тривалість позовної давності (ч. 1 ст. 259 ЦК України).

В Узагальненні судової практики розгляду цивільних справ про спадкування у 2010-2011 р., належним відповідачем у справах про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини є спадкоємці, які прийняли спадщину, або територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини[15]. І.О. Журба з цього приводу зазначає, що позовне провадження зумовлює необхідність встановлення відповідача у справі, на якого можуть бути покладені судові витрати, хоча він не вчиняв будь-якого правопорушення. Зрозуміло, що в такій справі відповідачами повинні бути спадкоємці, які прийняли спадщину і не визнали право позивача-спадкоємця на прийняття спадщини, оскільки він пропустив строк для прийняття спадщини. [178, с. 201-202]. Однак визнавати поважність причин пропущення строку на прийняття спадщини не є їх обов'язком, а має розцінюватися як їх право. Водночас саме позивач-спадкоємець має довести суду та іншим спадкоємцям поважність причин пропущення такого строку, тому не доцільно спадкоємців, які прийняли спадщину, визнавати відповідачами у справі. Більше того, у судовому рішенні, згідно з ч. 3 ст. 1272 ЦК України, має надаватися додатковий строк для прийняття спадщини, тобто з таким рішенням позивач-спадкоємець має звертатися до нотаріуса за видачею свідоцтва про право на спадщину [178, с. 201-202]. Отже, у рішенні суду не констатується наявність права на спадкування, а лише встановлюється факт можливості подати заяву про прийняття спадщини, тобто в такій ситуації можна констатувати обґрунтованість звернення до суду в порядку окремого провадження. На думку автора, в такій ситуації спадкоємці вправі

заперечувати проти притягнення їх до участі у справі як відповідачів, оскільки вони належно скористалися своїм правом на прийняття спадщини, коли вони не винні в тому, що один із спадкоємців пропустив строк для прийняття спадщини. Тому автор вважає, що відповідні положення цивільного процесуального кодексу України можуть застосовуватися лише для тих правовідносин, коли мало місце правопорушення з боку відповідача, а не доведення позивачем власного права (ст. 16 ЦК) [178, с. 201-202].

О.П. Печений звертає увагу на те, що вимоги спадкоємця про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини не можуть поєднуватися із вимогами про визнання свідоцтва недійсним, так як відповідно до змісту абз. 4 п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» у такий спосіб вирішується питання про визнання за спадкоємцем права на спадщину, що є неприпустимим одночасно із визначенням спадкоємцеві додаткового строку для подання заяви для прийняття спадщини. Прийняття спадщини таким спадкоємцем може слугувати підставою для внесення змін до свідоцтва про право на спадщину в порядку визначеному ст. 1300 ЦК України, а не для визнання свідоцтва недійсним. У зв'язку із цим слід визнати помилковим формулювання про визнання недійсним і скасування свідоцтва про право на спадщину чи визнання його неправомірним у резолютивній частині судового рішення [179, с. 27-28].

Рішення суду у даному випадку буде підставою для внесення змін до свідоцтв про право на спадщину, внесення змін відбувається шляхом видачі нотаріусом нових свідоцтв та внесення змін до записів у відповідні реєстри [180, с. 46].

Слід звернути увагу також на роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, відповідно до якого повторне визначення судом додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини одним і тим же спадкоємцем законодавством не передбачено (абз. 5 п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування»). Якщо рішенням суду спадкоємцю раніше було визначено додатковий строк для прийняття спадщини і він цим не скористався та не прийняв спадщину, то в подальшому

даний спадкоємець не може знову ставити питання про визначення йому додаткового строку для прийняття спадщини.

3.2. Охорона спадкового майна.

Під охороною спадкового майна розуміють сукупність заходів із забезпечення збереженості майна, мета яких – запобігання псуванню, пошкодженню чи втраті спадкового майна [181, с. 272]. Охорону спадкового майна слід розглядати як комплекс організаційно-правових, інформативних та інших, зазвичай термінових заходів, спрямованих на виявлення спадкового майна, проведення його опису, запобігання його втрати, порушення його цілісності, кількісного зменшення та зниження показників якості, що мають вживатися нотаріусом або посадовою особою органу місцевого самоврядування в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця [182, с. 272]. Таким чином охорона спадкового майна є комплексом юридичних і технічних заходів, які вживають зацікавлені особи або за їх вказівкою призначена особа з метою забезпечення схоронності майна та його успадкування у встановленому законом порядку [183, с. 134].

Охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця з метою збереження його до прийняття спадщини спадкоємцями або набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою (ч. 1 ст. 1283 ЦК України).

Охорона спадкового майна передбачає вчинення цілого ряду дій, зокрема опис і оцінка виявленого майна, передача його на відповідальне зберігання спадкоємцям або третім особам, оповіщення відповідних організацій та осіб, які забезпечують належний правовий режим спадщини (органи внутрішніх справ, товариство охорони пам'яток історії та культури тощо), про наявність у складі спадщини такого майна, перевірка та контроль належного виконання обов'язків із схоронності спадкового майна відповідальними особами [184, с. 161-162]. В.Т.

Коробейнікова зазначає, що охорона спадкового майна - комплексний інститут, який включає до свого складу такі підінститути: опис спадкового майна, доручення щодо охорони спадкового майна, договір зберігання та договір довірчого управління спадковим майном, охорону обмежено оборотоздатних речей тощо [185, с. 11].

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна передбачає такі етапи:

- 1) прийняття заяви про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна;
- 2) здійснення підготовчих дій (витребування та отримання всіх необхідних документів, вирішення питання щодо залучення свідків, необхідності залучення експерта чи оцінювача тощо);
- 3) опис спадкового майна;
- 4) охорона та зберігання описаного спадкового майна [101].

Відповідно до чинного законодавства підставою для вжиття заходів щодо охорони спадкового майна є звернення спадкоємців, рішення суду про оголошення фізичної особи померлою або повідомлення підприємств, установ, організацій, громадян (ст. 60 Закону України «Про нотаріат», ч. 2 ст. 1283 ЦК України). Заходи щодо охорони спадкового майна можуть бути вжиті і за ініціативою самого нотаріуса, що пояснюється сутністю нотаріальної діяльності яка покликана гарантувати дотримання і захист майнових прав громадян [186, с. 112]. Проте у даному випадку варто звернути увагу, що це є правом нотаріуса, а не обов'язком. Перед вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна нотаріус вчиняє низку дій, які забезпечують повну охорону цього майна, а саме:

- визначає місце відкриття спадщини, наявність спадкового майна, його склад та місцезнаходження;

- перевіряє наявність спадкової справи за даними Спадкового реєстру. Якщо спадкова справа не заведена, нотаріус реєструє заяву про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна також і в Книзі обліку і реєстрації спадкових справ, заводить спадкову справу і реєструє її у Спадковому реєстрі;

- з'ясовує, чи були вжиті попередні заходи щодо збереження спадкового майна. Якщо такі заходи були вжиті - то ким, коли і як (чи було приміщення опечатано, де знаходяться ключі від цього приміщення тощо);

- повідомляє про це тих спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відоме. Нотаріус може також зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення у пресі;

Д.В. Козир звертає увагу на відсутність законодавчо передбаченого порядку публічного оголошення або повідомлення у пресі, а саме, за які кошти нотаріус буде публікувати такі повідомлення, оскільки ч. 4 ст. 1283 ЦК України передбачає відшкодування витрат лише на охорону спадкового майна, а не витрат пов'язаних з розшуком спадкоємців [89, с. 252].

- повідомляє про проведення опису майна спадкодавця житлово-експлуатаційні органи, а в разі необхідності - органи внутрішніх справ та інших заінтересованих осіб (кредитора);

- повідомляє відповідний орган місцевого самоврядування, якщо є підстави вважати, що спадщина може бути визнана відумерлою;

- вживає заходів для залучення до участі в проведенні опису майна свідків.

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється нотаріусом після отримання документів, що підтверджують факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, але не пізніше наступного дня з дати надходження таких документів.

Основним інструментом для охорони спадкового майна є опис спадкового майна, який проводиться якнайшвидше після вжиття необхідних заходів щодо забезпечення охорони і збереження спадкового майна.

Опис спадкового майна проводиться за участю заінтересованих осіб (за бажанням) і не менше ніж двох свідків. Присутність виконавця заповіту, якщо такий призначений, при здійсненні опису спадкового майна є обов'язковою.

У літературі звертається увага на те, що зі змісту норм, які регулюють конкретні заходи щодо охорони спадкового майна (зокрема, опис), можна зробити висновок, що останні здійснюються щодо конкретних майнових об'єктів - речей

[187, с. 8-9]. Однак опис не означає, що майно, яке переходить до спадкоємців обмежується перерахованими в акті опису предметами. Опис лише офіційно підтверджує (за умови відсутності спору), що такі предмети входять до складу спадщини [186, с. 113]. А оскільки, як небезпідставно зауважує В.А. Белов, спадкова маса - це не сукупність одних тільки речей і навіть одних тільки прав власності, це комплекс усіх суб'єктивних прав, що належали спадкодавцеві і допускають спадкове правонаступництво [188, с. 1047], на нотаріуса покладається обов'язок з'ясувати всі необхідні відомості, зокрема щодо наявності заповіту, спадкового майна, його складу та місцезнаходження, які допоможуть у визначенні об'єкта спадкування [186, с. 114].

Акт, складений нотаріусом в ході опису виконує доказову функцію - фіксує факт володіння спадкодавцем річчю, виходячи з факту її виявлення в майні спадкодавця на момент відкриття спадщини [186, с. 113]. Р. Ієрінг зазначав, що зазвичай більшість осіб є одночасно власниками тих речей, якими вони володіють, відповідно реальне (наявне) володіння створює презумпцію власності на річ для її володільця [189, с. 38]. До акта опису включається все майно, яке є в будинку (квартирі) померлого (п.п. 3.6. п. 3 Глави 9 Порядку вчинення нотаріальних дій). На практиці таке правило породжує чимало проблем, адже часто спадкодавець не проживав один, і тому, відповідно у приміщенні може бути чимало речей, які йому не належали. Чинним законодавством не передбачена можливість не включати майно до опису у зв'язку із тим, що воно спадкодавцю не належало, оскільки це буде відхиленням від встановленого у законодавстві порядку. Так, заяви сусідів та інших осіб про належність їм окремих речей заносяться до акта опису, а заінтересованим особам роз'яснюється порядок звернення до суду з позовом про виключення цього майна з акта опису. К.Ю. Іванова у даному контексті згадує устав цивільного судочинства 1864 р., який передбачав, що, якщо треті особи, присутні при складанні опису, переконали судового пристава в безсумнівній належності їм речей, які з тих чи інших причин потрапили до складу майна померлого, дані речі не повинні включатися до опису. Автор вважає, що такий підхід цілком виправданий і міг би бути сприйнятий вітчизняним

законодавцем [186, с. 113]. На нашу думку, доцільно було б передбачити окремий список як додаток до акта опису майна у якому були б перелічені речі, які знаходились у приміщенні, але, виходячи із засад розумності, за умови відсутності заперечень з боку заінтересованих осіб і спору, не належали спадкодавцеві, наприклад, музичний інструмент, якщо особа, яка проживала разом з спадкодавцем є музикантом, очевидно належить їй.

Пропонуємо доповнити ч. 3 ст. 1268 ЦК України таким реченням:

«Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, і не заявив про відмову від спадщини протягом строку встановленого статтею 1270 ЦК України, але не мав наміру приймати спадщину, має право по закінченню строку, встановленого для прийняття спадщини, подати заяву про те, що спадщину він не приймав.»

У кінці акта опису зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, рік народження охоронця, якому передано на зберігання майно. Усі примірники підписуються нотаріусом, заінтересованими особами, свідками та охоронцем, якому передано на зберігання спадкове майно. Один примірник акта опису видається охоронцю спадкового майна.

Щодо охоронця спадкового майна, то такий суб'єкт права призначається із числа осіб, визначених законом. Нотаріус може призначити охоронцем осіб з числа спадкоємців, опікунів над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми або місцеперебування яких невідоме, або інших осіб, визначених спадкоємцями (ч.1 ст.61 Закону України «Про нотаріат», п.4 розділу 9 Порядку вчинення нотаріальних дій). З наведеного випливає, що прерогатива передання на зберігання майна належить спадкоємцям, які мають право прийняти на зберігання майно або ж відмовитися від такого права із зазначенням осіб, які можуть виконувати такі функції. Якщо в момент відкриття спадщини призначається або є призначений виконавець заповіту, то саме він здійснює охорону, в тому числі, зберігання усього спадкового майна, як заповіданого, так і незаповіданого. За бажанням спадкоємців за законом нотаріус може призначити окремо охоронця майна, що спадкується за законом. Нотаріус попереджає охоронця та інших осіб,

яким передано на зберігання спадкове майно, про кримінальну відповідальність у разі розтрата або його приховування, а також про матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду.

Окремо заслуговує уваги питання щодо проведення опису вмісту індивідуального банківського сейфу. Відносини між банком і спадкодавцем підпадають під дію банківської таємниці, а отже і нотаріальні дії щодо опису вмісту банківського сейфа мають узгоджуватися із законодавством у цій сфері. Власне, такі питання регулюються на рівні внутрішніх інструкцій кожного банку окремо. Так, якщо в одному банку передбачена процедура за якої спадкоємці повинні надати банку свідоцтво про право на спадщину і тоді, за участю комісії із представників банку, відкривають індивідуальний сейф і передають вміст спадкоємцям, то в іншому, передбачена необхідність проведення опису нотаріусом та оцінка вмісту індивідуального сейфу до оформлення свідоцтва про право на спадщину, треті ж вимагають рішення суду.

Цікавими є наступні випадки із судової практики.

07 березня 2014 року Галицький районний суд міста Львова розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до Залізничного безбалансового відділення Філії «Відділення ПАТ Промінвестбанк в м. Львів», з участю третьої особи - про визнання права власності в порядку спадкування за законом.

Позивач просила визнати за нею в порядку спадкування за законом право власності на вміст індивідуального сейфу № 104 депозитного сховища після смерті чоловіка ОСОБА_3. Судом вказано, що до спадкоємця переходить вся сукупність прав та обов'язків спадкодавця, які не припинились внаслідок його смерті. Відповідно до ст. 328 ЦК України право власності вважається набутих правомірно, якщо інше прямо не впливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом.

Таким чином, оцінюючи докази в їх сукупності, суд приходить до висновку, що позов ОСОБА_1 слід задовольнити та визнати за нею право власності на вміст індивідуального сейфу депозитного сховища в порядку спадкування після смерті її чоловіка ОСОБА_3 [190].

Аналогічні рішення приймали Жовтневий районний суд міста Маріуполя Донецької області [191], Галицький районний суд м. Львова [192].

З іншої сторони є позови за якими відповідачами виступають нотаріуси, де предметом позову є вжиття заходів щодо охорони спадкового майна (вмісту банківського сейфу) або ж видача свідоцтва про право на спадщину.

Київський районний суд м. Донецька задовольнив позовні вимоги спадкоємця до приватного нотаріуса Донецького міського нотаріального округу про зобов'язання вчинити нотаріальну дію.

Під час розгляду зазначеної справи суд встановив, що спадкодавець — дружина позивача, померла 29 грудня 2011 року. Між померлою та ПАТ КБ «Приватбанк» укладені відповідні договори на користування індивідуальними сейфами.

Згідно з постановою про відмову у вчиненні нотаріальної дії від 04.11.2013 за № 822/02, приватний нотаріус Донецького міського нотаріального округу відмовив позивачу у видачі свідоцтва про право на спадщину за законом на належне йому спадкове майно, а саме право вимоги виконання зобов'язань за договорами користування сейфовими осередками № 38 та № 45.

У свою чергу ПАТ КБ «ПриватБанк» (лист від 04.11.2013) зазначив, що зможе надати доступ до індивідуального сейфа лише після видачі спадкоємцям свідоцтва про право на спадщину, що включає в себе надання права на оренду індивідуального сейфа.

Суд зобов'язав нотаріуса видати свідоцтво про право на спадщину за законом на належну йому частку спадкового майна, яке складається з права вимоги виконання зобов'язання за договорами оренди індивідуальних сейфів у складі належної позивачу частки спадкового майна, що залишилось після смерті дружини. Рішення суду мотивовано тим, що відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про нотаріат» нотаріус зобов'язаний сприяти громадянам, підприємствам, установам та організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути

використана їм на шкоду. Що ж стосується заперечень нотаріуса стосовно перевірки складу спадкового майна, суд вирішив, що в цьому випадку спадкується право вимоги виконання зобов'язань за договорами оренди банківських сейфів, а тому можна не зважати на приписи законодавства щодо перевірки нотаріусом складу майна [193].

Цікавою також є така справа.

Комунарський районний суд м. Запоріжжя розглянув справу за позовною заявою ПАТ «ПУМБ» до ОСОБА_4 в інтересах неповнолітньої дочки ОСОБА_2, ОСОБА_5, яка діє також в інтересах неповнолітніх дітей ОСОБА_6, ОСОБА_7, про стягнення витрат на охорону спадкового майна.

Позовні вимоги мотивовані тим, що 28 жовтня 2011 р. між позивачем та ОСОБА_8 укладено договір оренди індивідуального сейфа. 03 грудня 2014 р., у зв'язку із зверненням до банку ОСОБА_2 з повідомленням про смерть ОСОБА_8, вказаний сейф було примусово відкрито, що завдало збитків банку на суму 2 060 грн. З наведених підстав позивач, посилаючись на положення ст. 1283 ЦК України, просить суд стягнути з відповідачів на користь банку витрати на збереження спадкового майна, пропорційно їх часткам у спадковому майні після смерті ОСОБА_8, в сумі 2 060 грн., а також витрати на сплату судового збору в сумі 1 378 грн.

Відповідач ОСОБА_2 позов не визнала, в судовому засіданні пояснила, що 15 листопада 2013 р. вона звернулась до банку із заявою, в якій повідомила про смерть чоловіка та запропонувала створити комісію для відкриття сейфу. Листом від 21 листопада 2013 р. банк повідомив, що відкриття сейфу можливе лише в присутності нотаріуса або на підставі рішення суду. Майже через рік банк за власною ініціативою, без участі нотаріуса, за відсутності рішення суду відкрив сейф.

Посилання позивача на положення ст. 1283 ЦК України суд вважає безпідставним з огляду на те, що банки не належать до переліку осіб, які здійснюють охорону спадкового майна; із заявою про вжиття заходів щодо охорони спадкової маси спадкоємці до банку не звертались. Крім того, в судовому

засіданні встановлено, що заявлені позивачем витрати в сумі 2 060 грн. по суті є збитками, пов'язаними з оплатою робіт з примусового відкриття сейфу. З наведених підстав суд відмовляє позивачеві у стягненні з відповідачів витрат на охорону спадкового майна [194].

Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. за № 2121-III [195] у ст. 62 передбачає, що у випадку смерті власника рахунку (вкладу) довідка може бути надана особі, яка зазначена власником рахунку (вкладу) в заповідальному розпорядженні банку, а також державним нотаріальним конторам або приватним нотаріусам, іноземним консульським установам по справах спадщини за рахунками (вкладами) померлих власників рахунків (вкладів). Однак закон не містить аналогічних положень про надання інформації у випадку спадкування вмісту банківського сейфа. Таким чином, як зазначає І. Мачульський, можна дійти невтішного висновку про те, що банки, відмовляючи спадкоємцям у доступі до індивідуального сейфа, орендованого спадкодавцем, діють правомірно. Більше того, особи, винні в порушенні порядку розкриття та використання банківської таємниці, несуть відповідальність згідно із законами України [196].

Спадкоємці потрапляють до замкнутого кола: нотаріус не може видати свідоцтво про право на спадщину, бо не може перевірити вміст сейфа, а банки, зі свого боку, відмовляються надавати доступ до сейфа, без свідоцтва про право на спадщину [196].

І. Мачульський вважає, що враховуючи викладене вище, можна дійти висновку, що наразі не існує законодавчо визначеного способу реалізації спадкоємцями свого права на спадкування вмісту індивідуального банківського сейфа. Спадкоємець з самого початку, тобто з моменту відкриття спадщини, є її власником. Що стосується вмісту банківського сейфа, то, як вже зазначалося, майно, яке там зазвичай перебуває (а це гроші, цінні папери, коштовності тощо), входить до складу спадщини. Як зазначено у ст. 1268 ЦК України, незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини, тобто одразу після смерті спадкодавця. Таким чином, суть спору між банком і

спадкоємцем полягає у тому, що банк не визнає останнього спадкоємцем клієнта банку, з яким було укладено договір оренди банківського сейфа, чим порушує його права як нового власника майна. Відповідно до ст. 16 ЦК України одним зі способів захисту цивільних прав та інтересів судом, зокрема, є визнання права. З огляду на характер правовідносин сторін, підсумовує І. Мачульський, звернення до суду із вимогою про визнання права власності у даному випадку є найбільш прийнятним для спадкоємця [196].

На нашу думку, необхідно передбачити позасудовий порядок реалізації прав спадкоємців на отримання вмісту банківського сейфу. Ми вважаємо, що вжиття заходів щодо охорони спадкового майна в індивідуальних сейфах не відповідає суті цієї нотаріальної дії. Так, метою цієї нотаріальної дії є захистити майно від псування, розкрадання тощо. У даному випадку такої загрози немає, йдеться про необхідність встановлення осіб, які мають право доступу до сейфу як спадкоємці, встановлення складу та оцінки майна, яке там знаходиться з метою дотримання прав та законних інтересів спадкоємців. Наприклад, якщо спадкування здійснюється за заповітом і є спадкоємці, які мають право на обов'язкову частку, то у даному випадку встановлення вартості майна, яке знаходиться в банківському сейфі має істотне значення для визначення обов'язкової частки такого спадкоємця. Зважаючи на зазначене вище доцільним видається розглянути дві можливі процедури, які повинні були б співвідноситись з внутрішніми інструкціями банку та законодавством про банківську діяльність. Перша - це надання нотаріусом відповідного запиту у банк про необхідність встановлення складу майна, яке знаходиться в банківському сейфі, у зв'язку із смертю його власника. У такому випадку опис проводився б за участі комісії банку, за необхідності також експертів для проведення оцінки майна та спадкоємців, які б отримували в результаті акт опису. На підставі такого акта нотаріус міг би видавати свідоцтво про право на спадщину. Або ж, опис може бути проведений нотаріусом за участю спадкоємців та представника банку, експертів. У такому випадку нотаріус складає акт опису, але не в контексті охорони спадкового майна, а як окрема дія - спрямована на встановлення складу спадкового майна і вже у випадку

необхідності вживає заходи щодо охорони майна, яке знаходилося в банківському сейфі.

Наступним етапом після виявлення й опису спадкового майна в послідовній діяльності нотаріуса є передання майна на зберігання охоронцю майна, який призначається безпосередньо нотаріусом. Спадщина може бути різнорідною за складом не лише юридично, а й натурально-фактично (земельна ділянка, підприємство, домашня худоба, швидкопсувна продукція, зброя тощо), що зумовлює вжиття відповідних скоординованих заходів, із вказівкою конкретних осіб, відповідальних за їх здійснення, виокремлення необхідних для цього фінансових та інших ресурсів [89, с. 253].

Особливість відносин, що виникають із зберігання, полягає в суб'єктному складі, оскільки укладення договору зберігання із зберігачами (охоронцями) здійснюється із метою збереження майна для передання спадкоємцям. Нотаріус або виконавець заповіту передає на зберігання спадкове майно визначеним законом особам або особам, із якими досягнуто домовленості про зберігання, залежно від виду спадкового майна на підставі договору зберігання. Щодо цього Є.І. Фурса зазначає, що фактично правових відносин між спадкоємцями й охоронцями спадкового майна або юридичними особами, що прийняли на зберігання окремі речі зі спадкового майна, які потребують спеціального зберігання, не існує. Нотаріус вступає у правовідносини із цими суб'єктами в інтересах спадкоємців та осіб, які ініціювали вжиття відповідних заходів щодо охорони спадкового майна [83, с. 160-161]. Із загальних положень про договір на користь третьої особи випливає, що третя особа може бути встановлена або не встановлена в договорі. Тому, укладаючи договір зберігання, нотаріус не зобов'язаний зазначати всіх спадкоємців, які виявили чи можуть виявити намір прийняти спадщину [197, с. 43-49].

Наведена особливість у відносинах зберігання спадкового майна дозволяє кваліфікувати договір зберігання як договір на користь третьої особи [185, с. 13]. Відповідно до ст. 636 ЦК України договір на користь третьої особи є договором, у якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи,

яка встановлена або не встановлена в договорі. О.Я. Кузьмич зазначає, що в основі змісту категорії «на користь третьої особи» лежить усвідомлена потреба однієї зі сторін договору (тобто сторони, яка уклала договір) у задоволенні благ третьої особи, що й обумовлює виконання договору на користь третьої особи, яка не є стороною договору [198, с. 21].

Відповідно до ч.1 ст. 937 ЦК України договір зберігання укладається в письмовій формі у випадках, визначених ст. 208 цього кодексу. Письмова форма договору вважається дотриманою, якщо прийняття речі на зберігання посвідчене розпискою, квитанцією або іншим документом, підписаним зберігачем [197, с. 43-49].

Якщо під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна з'ясується, що у складі спадщини є майно, що потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних та юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус, у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту, на підставі заяви заінтересованої особи укладає договір на управління спадщиною з цією особою. Т.С. Коробейнікова зазначає, що для вирішення питання про необхідність укладення договору управління спадковим майном нотаріусу треба: 1) встановити, що збереження майна неможливе без управління ним; 2) переконатися в тому, що для збереження майна доцільно укласти саме такий договір, а не договір зберігання; 3) упевнитися в тому, що до оформлення спадкових прав дії, необхідні для збереження спадщини, не можуть бути вчинені спадкоємцями самотійно [185, с. 13]. Як правило, це майно, яке має високу цінність та потребує спеціальних знань та/або не може бути на тривалий час залишено у невизначеному стані, оскільки знаходиться в активному цивільному обігу. Це може бути частка у статутному капіталі товариства, цінні папери, земельні ділянки, підприємства як єдиного майнового комплексу, майнові права інтелектуальної власності тощо [199, с. 157].

К.Г. Некіт аналізуючи законодавчі положення щодо договору управління спадщиною робить висновок про те, що на сьогоднішній день законодавець розглядає договір управління спадщиною як самотійний різновид договору, до

якого не застосовуються норми про договір управління майном. На користь такого висновку слугує той факт, що засновником управління згідно зі ст. 1032 ЦК України є власник майна, тоді як за договором управління спадщиною установником управління виступає нотаріус або відповідний орган місцевого самоврядування, які не згадуються у ст. 1032 ЦК України у якості вірогідних установників управління майном [201, с. 158].

Відповідно до ст. 1285 ЦК України та п. 9 Порядку вчинення нотаріальних дій, договір на управління спадщиною може бути укладений нотаріусом, а у населених пунктах, де немає нотаріуса – відповідним органом місцевого самоврядування (установник управління) зі спадкоємцями або виконавцем заповіту, а у разі їх відсутності – з будь-якою заінтересованою особою (управитель) на підставі її заяви. Крім того, як зазначається у Листі Міністерства юстиції України «Щодо практики укладання договорів на управління спадщиною» № 31 – 32/1694 від 04.10.2005 р. [200], вимоги до особи, яка буде призначена управителем по договору на управління спадщиною законодавцем не конкретизовані, тому слід вважати, що управителем таким майном може бути призначена будь-яка фізична особа, яка має повну цивільну дієздатність, а також юридична особа, що не відповідає положенням ст. 1033 ЦК України.

Так само, як і управитель за договором управління майном, управитель за договором управління спадщиною за виконання своїх повноважень має право на плату (ч. 3 ст. 1285 ЦК України). Винагорода управителю за здійснення його обов'язків встановлюється в договорі та може бути виражена або у вигляді відсотку від вартості спадкового майна, або в конкретній сумі. Виплата винагороди управителю здійснюється спадкоємцями пропорційно до частки успадкованого кожним із них майна. При виплаті винагороди управителю вираховується фактично одержана управителем вигода від використання цього майна (ст. 62 Закону України «Про нотаріат»).

Так, відповідно до ч. 2 ст. 1285 ЦК України та згідно з роз'ясненням, що міститься у Листі Міністерства юстиції України «Щодо практики укладання договорів на управління спадщиною» № 31- 32/1694 від 04.10.2005 р., договір на

управління спадщиною діє до появи спадкоємців або до прийняття спадщини, а у випадку визнання спадщини відумерлою – до спливу одного року з часу відкриття спадщини. Пунктом 10 Порядку вчинення нотаріальних дій встановлено, що у разі надходження до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяви про прийняття спадщини нотаріус повідомляє особу, з якою укладений договір на управління спадщиною, про припинення дії договору. У разі відсутності спадкоємців за законом і за заповітом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття спадщини ніким із спадкоємців, а також відмови від її прийняття укладений договір на управління спадщиною діє до ухвалення судом рішення про визнання спадщини відумерлою.

Відповідно до ч. 3 ст. 1283 ЦК України, охорона спадкового майна триває до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини, або набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою.

У ст. 65 Закону України «Про нотаріат» зазначено, що охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини всіма спадкоємцями, а якщо її не прийнято - до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини.

На нашу думку, положення закону створює обмеження у застосуванні положень ЦК України та суперечить інтересам спадкоємців, оскільки прийняття спадщини навіть всіма спадкоємцями не завжди означає необхідність припинення заходів щодо охорони спадкового майна. Не завжди спадкоємці перебувають у довірливих відносинах, а тому небезпека порушення прав спадкоємців існує не лише з боку третіх осіб, а й з боку інших спадкоємців. Нотаріуси інколи тлумачать положення закону на власний розсуд і відмовляють спадкоємцям у вчиненні такої нотаріальної дії.

О.Є Кухарєв зазначає, що на практиці часто мають місце безпідставні відмови нотаріуса у вжитті заходів щодо охорони спадкового майна [202, с. 111]. Наприклад, нотаріус відмовив Д. у вчиненні заходів щодо охорони спадкового майна, яке залишилось після смерті його батька, оскільки разом з ним проживав А. - брат заявника, який вступив у право володіння спадщиною. У цій ситуації

нотаріус визнав недоцільними заходи щодо охорони спадкового майна. Проте у ситуації наведеній як приклад немає підстав для відмови у вчиненні такої нотаріальної дії, оскільки між спадкоємцями могли скластися неприязні відносини і Д. міг побоюватися зникнення або пошкодження майна, що входить до складу спадкової маси [203, с. 25]. В.О. Гончаренко зазначає, що нотаріуси пропонують спадкоємцям подати заяви про прийняття спадщини, а після того як спадкоємцями це буде зроблено, відмовляють у вжитті заходів щодо охорони спадкового майна на тій підставі що охорона спадкового майна триває до прийняття спадкоємцями спадщини [204, с. 212]. Таким чином спадкоємець вводиться в оману у зв'язку із неправильним тлумаченням положень чинного законодавства.

На практиці трапляються випадки, коли спадкоємці чинять перешкоди у вжитті заходів щодо охорони спадкового майна. Якщо ж вжити заходів щодо охорони спадкового майна неможливо (спадкоємці або інші особи, які проживали зі спадкодавцем, заперечують проти опису, не пред'являють майно для опису, майно вивезене тощо), нотаріус складає акт і повідомляє про це заінтересованих осіб, а в необхідних випадках - фінансовий орган або прокурора.

Описані вище приклади ілюструються випадками із судової практики.

08.11.2013 року Миколаївський районний суд Львівської області розглянув справу за позовом до Новороздільської державної нотаріальної контори, ОСОБИ_3 про зобов'язання вчинити дії по охороні спадкового майна та не чинити перешкод щодо охорони спадкового майна. Із матеріалів справи вбачається, що спадкоємці звернулися до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини, а також із заявою про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. Нотаріус відмовив їм у вжитті заходів щодо охорони спадкового майна, мотивуючи це тим, що спадкоємці не подали правовстановлюючих документів на майно, за якими можна було б встановити наявність, склад, місцезнаходження майна. Крім того, перешкоди щодо охорони спадкового майна вчинялися і відповідачкою ОСОБА_3, яка подала заяву про заперечення щодо опису спадкового майна, без згоди інших спадкоємців самостійно управляє та розпоряджається спадковим майном, внаслідок чого зменшується об'єм спадкової маси.

Судом у цій справі вказано, що відповідно до п.п. 2.1. п. 2 Гл. 9 Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій, перед вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна нотаріус вчиняє низку дій, які забезпечують повну охорону цього майна. Згідно п.п. 2.3. п. 2 Гл. 9 Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється нотаріусом після отримання документів, що підтверджують факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, але не пізніше наступного дня з дати надходження таких документів.

Суд задовольнив позов у зв'язку із тим, що представник Новороздільської державної нотаріальної контори не подав суду жодних документів, які б свідчили про вчинення ним дій щодо визначення наявності спадкового майна, його складу та місцезнаходження, а також інших прийнятих ним нотаріальних актів з приводу вжиття заходів щодо охорони спадкового майна [205].

У цій справі відповідачами була подана апеляційна скарга.

12 березня 2014 року колегія суддів судової палати в цивільних справах Апеляційного суду Львівської області зазначила, що свідоцтво про смерть спадкодавця та довідка з місця його реєстрації (постійного проживання) дали можливість нотаріусу пересвідчитись у факті смерті спадкодавця, а також визначити місце відкриття спадщини, що є необхідним для вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. За висновком суду, дії Новороздільської державної нотаріальної контори є протиправними та суперечать вимогам п.2.2, 3.6, 3.7, 8 Глави 9 Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій. Встановивши, що місцем знаходження рухомого майна спадкодавця може бути місце його реєстрації та місце проживання його дружини, перед вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, нотаріусу слід було вчинити серед інших дій, які забезпечують повну охорону цього майна, і опис такого.

Якщо вжиття заходів щодо охорони спадкового майна неможливе (спадкоємці або інші особи, які проживали зі спадкодавцем, заперечують проти опису, майно вивезене, тощо), нотаріус складає акт і повідомляє про це заінтересованих осіб, а в необхідних випадках - фінансовий орган або прокурора.

Такі дії Новороздільською державною нотаріальною конторою вчинені не були. Таким чином, суд першої інстанції прийшов до вірного висновку, що відмова Новороздільської державної нотаріальної охорони у вжитті заходів щодо охорони спадного майна за заявами позивачів після смерті їх батька ОСОБА_10 є протиправною і таку слід зобов'язати до вчинення таких дій [206].

Типовими є справи за позовом про зобов'язання вжити заходи з охорони спадкового майна на тій підставі, що нотаріус надав постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії, у зв'язку з тим, що спадкоємець, який зареєстрований у вказаній квартирі, не дає згоду на вчинення такої нотаріальної дії [207]. Судами у таких справах наголошувалось, що у ст. 49 Закону України «Про нотаріат» перелічені випадки, коли нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, а також міститься заборона безпідставно відмовляти у вчиненні нотаріальної дії. Відповідно до ст. 50 цього Закону відмова у вчиненні нотаріальної дії може бути оскаржена до суду. Винесення постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії вжиття заходів щодо охорони спадкового майна не передбачено, за таких обставин нотаріус складає акт і повідомляє про це заінтересованих осіб, а в необхідних випадках - фінансовий орган або прокурора.

Або ж, нотаріуси відмовляють у вжитті заходів щодо охорони спадкового майна на тій підставі, що один із спадкоємців заперечує проти проведення таких заходів і скеровують спадкоємців звернутися до суду. Зокрема, з пояснення нотаріуса у справі від 24 листопада 2008 року, розглянутої Ленінським районним судом м. Кіровограда про зобов'язання нотаріуса вжити заходи щодо охорони спадкового майна, впливає, що на прохання матері та сестри спадкодавця призначити охоронця спадкового майна, нотаріус, враховуючи спірність ситуації між спадкоємцями, запропонував звернутись їм до суду. Суд у цій справі вказав, що наявність будь-яких спорів між спадкоємцями, не є підставою для відмови нотаріусом у вжитті таких заходів [208].

Таким чином, вчиняючи нотаріальну дію, яка полягає у вжитті заходів щодо охорони спадкового майна, нотаріус тим самим перешкоджає будь-якому зазіханню чи порушенню меж здійснення спадкових прав спадкоємцями, які

прийняли спадщину. Охороняючи майно, нотаріус сприяє реальному здійсненню прав на нього спадкоємцями спадкодавця [209, с. 140].

Так, прикладом цього можуть слугувати дії нотаріуса Львівського міського нотаріального округу по спадковій справі № -/2016, де нотаріус за заявою одного із спадкоємців вжив заходи щодо охорони спадкового майна для того щоб усунути будь - які суперечності між спадкоємцями та іншими зацікавленими особами. Так, одним із спадкоємців було встановлено, що зникли деякі речі (правовстановлюючі документи та особисті папери) із дому померлого, що стало підставою для звернення до нотаріуса для вжиття заходів щодо охорони спадкового майна. Нотаріусу для того, щоб провести опис спадкового майна довелося залучити представників органів внутрішніх справ, з тим, щоб припинити неправомірні дії з боку осіб, які вважали себе потенційними спадкоємцями, однак такими не були. Після вжиття заходів щодо охорони спадкового майна стало можливим укладення договору на управління спадщиною. Таким чином нотаріус забезпечив захист та охорону прав та законних інтересів спадкоємців.

Заходи щодо охорони спадкового майна припиняє нотаріус, який їх вживав. Якщо місце відкриття спадщини і місце вжиття заходів щодо охорони спадкового майна різні, про припинення охорони спадкового майна попередньо повідомляється нотаріус за місцем відкриття спадщини. Про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців та виконавця заповіту.

Витрати на охорону спадкового майна відшкодовуються спадкоємцями відповідно до їхньої частки у спадщині, а у разі визнання спадщини відумерлою - органом місцевого самоврядування, який від імені територіальної громади здійснює право власності щодо спадщини, яку визнано відумерлою.

Є.О. Харитонов вказує, що видатки, пов'язані з описом та охороною спадкового майна, покладаються на спадкоємців, що спадкують, відповідно до їхньої частки в спадщині [210, с. 793]. Гелич А.О. зазначає, що нотаріус та орган місцевого самоврядування права на винагороду позбавлені, адже виконують свої повноваження в силу прямої вказівки закону. Виконавець заповіту, який

здійснював охорону спадкового майна, не вправі претендувати на окрему плату за охорону майна, адже він отримує плату за виконання заповіту в цілому [211, с. 25]. Не дивлячись на те, що спадкоємці не названі в якості осіб, які мають право на винагороду за зберігання спадщини, є правомірною наявність вимоги про відшкодування витрат пов'язаних із здійсненням такої діяльності, а також теоретично можна допустити про можливість виплати винагороди такому спадкоємцю, адже він здійснює дії не лише у власних інтересах, а й в інтересах інших спадкоємців, кредиторів, відказоодержувачів [211, с. 26].

Цікавими є такі приклади із судової практики.

04.11.2014 року Заводський районний суд міста Миколаєва розглянув справу про стягнення витрат на утримання спадкового майна та моральної шкоди.

Позовні вимоги обґрунтовані тим, що 13.12.1995 року помер ОСОБА_6 чоловік позивача. Після його смерті відкрилася спадщина на частку квартири. 18 квітня 2000 року ОСОБА_5 отримала свідоцтво на 1/3 частку спадкового майна, оскільки з заявами про прийняття спадщини до нотаріуса звернулися також і відповідачі - дочки спадкодавця. Після смерті чоловіка позивач залишилася проживати у зазначеній квартирі та утримувати її за власний рахунок. У період з 1995 року по 2014 рік нею були проведені ремонтні роботи на загальну суму 20846,00 грн., а також витрачено 6364,53 грн. на оплату комунальних послуг. Відповідачі, як спадкоємці, ніяких витрат по утриманню спадкового майна не несуть. На підставі викладено, посилаючись на ст.1283 ЦК України, враховуючи частку відповідачів у спадщині, позивач просила суд стягнути солідарно з ОСОБА_3 та ОСОБА_4 на її користь витрати на утримання спадкового майна в розмірі 11215,03 грн., 3000 грн. моральної шкоди, якої вона зазнала внаслідок тривалих переживань з приводу спадкового майна та сварок, 2400 грн. вартості експертного дослідження та судові витрати.

Відповідачі в судовому засіданні проти позову заперечували.

Суд зазначив, що виходячи з положень чинного законодавства, право на відшкодування витрат за зберігання спадкового майна мають, по-перше, особи, яким нотаріусом (органом місцевого самоврядування) було передано під охорону

спадкове майно, а по-друге, якщо вони не є спадкоємцями. З огляду на викладене, враховуючи, що ОСОБА_5 вповноваженою на це особою не було передано під охорону спадкове майно, суд не вбачає підстав для задоволення позовних вимог з правових підстав, зазначених у позовній заяві [212].

05 червня 2014 року Галицький районний суд м. Львова розглянув справу про стягнення витрат на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця та витрат на охорону спадкового майна.

Позивач звернувся в суд з позовом до ОСОБА_3 про стягнення витрат на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця та витрат на охорону спадкового майна. В обґрунтування заявленого позову посилався на те, що померла її бабця ОСОБА_5 після смерті якої відкрилася спадщина. Об'єктом спадкового майна є квартира, яка за заповітом померлої ОСОБА_5 належить у рівних частках їй та відповідачу. Оскільки за життя ОСОБА_5 її доглядом та утриманням спадкового майна, похованням позивач займалася самостійно, відповідач жодної допомоги їй не надавав, просить суд стягнути з нього витрати пов'язані з доглядом та похованням спадкодавця ОСОБА_5, які складаються з 1500 грн. витрати на догляд за спадкодавцем; 1700, 50 грн. утримання спадкодавця; 485 грн. похованні та 4 100 грн. придбання та встановлення пам'ятника; 120,75 грн. збереження спадкового майна, що дорівнює 7 956, 25 грн. 27.05.2014 року позивач подала уточнення до позовної заяви в якому просить суд стягнути з відповідача на її користь 8056,25 грн. витрати здійснені у зв'язку із доглядом та похованням.

Згідно ст.1232 ЦК України спадкоємці зобов'язані відшкодувати розумні витрати, які були зроблені одним із них або іншою особою на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця. Витрати на утримання, догляд, лікування спадкодавця можуть бути стягнені не більш як за три роки до його смерті.

Позивачем доведено та документально підтверджено розмір понесених нею витрат на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця та витрат на охорону спадкового майна. Таким чином, оцінюючи докази у їх сукупності, суд вважає, що позов слід задовольнити [213].

Як ми бачимо суди неоднаково застосовують законодавство в таких справах. На нашу думку, у другій справі суд не мав задовольняти вимогу про відшкодування витрат саме на охорону спадкового майна, оскільки останньої не було вжито. Вважаємо, що необхідно виходити з того, що вжиття заходів щодо охорони спадкового майна не можна розглядати як будь - які дії, що стосуються утримання майна та/чи догляду за ним, або ж навіть ті, що спрямовані на його охорону чи захист, але застосовані не уповноваженим на це суб'єктом. Чинне законодавство встановлює певний алгоритм дій необхідних для вжиття заходів до охорони спадкового майна, вимоги до їх форм та визначає суб'єктів, які уповноважені їх здійснювати.

Нотаріальний процес підготовки до вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, на думку М.М. Дякович, є яскравим прикладом того, що захист прав нотаріусом при вчиненні цих дій спрямований на усунення будь-яких перешкод на шляху здійснення суб'єктами спадкового правовідношення своїх прав та припинення будь-яких правопорушень з боку інших осіб і відновлення становища, яке існувало до порушення. У спадкових відносинах – це можливість спадкоємців реалізувати своє суб'єктивне право щодо здійснення спадкових прав та інтересів [97, с. 374]. Вжиття заходів по охороні спадкового майна, на думку Н.І. Остапюка, можна порівняти із застосуванням заходів превентивного характеру в рамках самозахисту цивільних прав. Дії нотаріуса щодо охорони спадкового майна можуть носити як превентивний характер, так і власне захисний [203, с. 25-30]. Беручи до уваги вищезазначене, вжиття заходів до охорони спадкового майна можна віднести до особливого способу захисту прав і визначити його як вчинення нотаріусом передбачених законом дій юридичного та фактичного порядку в цілях охорони прав громадян на майно, яке переходить в порядку спадкування.

3.3. Поділ (виділ) та перерозподіл спадщини.

Законодавець передбачав у межах здійснення права на спадкування право спадкоємців на поділ (виділ) та перерозподіл спадщини. Так, якщо зазвичай спільна власність виникає за взаємною згодою співвласників, то у випадку спадкування це відбувається без відповідного наміру в силу положень закону чи заповіту.

Поділ спадщини може мати місце за наявності кількох спадкоємців як при спадкуванні за законом, так і при спадкуванні за заповітом, якщо сам заповідач у заповіті не розподілив між спадкоємцями своє майно. У випадку, коли заповідано конкретне майно, вже на підставі самого заповіту кожен спадкоємець стає власником конкретної речі (речового права), і цей порядок не підлягає зміні в договірному порядку. Коли ми говоримо про поділ спадщини, то мова йде про перехід від ідеальної частки в праві до реальної частки в майні. Ідеальна частка - частка в праві на майно, визначає розмір того, що належить суб'єкту в певному об'єкті ідеально, без «прив'язки» до конкретної частини речі. У свою чергу реальна частка – це те, що можна одержати при поділі майна в натурі. У контексті зазначеного варто звернути увагу, що слід відмежовувати договори про зміну розміру часток у спадщині від договорів про поділ (розподіл) спадщини, оскільки сутність цих договорів є різною. Якщо в першому випадку йдеться про зміну розміру ідеальних часток у спадщині, то в другому — про поділ майна між спадкоємцями в натурі. До відносин, що виникають при поділі спадщини в натурі, застосовуються норми, що регулюють спільну власність (гл. 26 ЦК України).

Статтею 1278 ЦК України передбачено право кожного із спадкоємців вимагати виділу своєї частки в натурі. Коли воля на такий виділ є у всіх спадкоємців і відсутній спір між ними, виникають правовідносини щодо поділу спадщини.

Поняття «поділ майна» переважним чином застосовується у речовому праві, тобто коли йдеться про поділ речей. Розподілити в натурі борги спадкодавця або належні йому права неможливо. Предметом договору є спадкове майно, а не

спадщина безпосередньо. Спадкове майно – це окрема річ, сукупність речей, а також права та обов’язки, що залишилися після смерті особи.

Договір про поділ спадщини є способом уникнення правового режиму спільної часткової власності між спадкоємцями. Вищий спеціалізований суд України визначає юридичну природу договору про поділ спадщини, зазначаючи, що на відносини щодо поділу спадщини, поряд із загальними нормами ст. ст. 1278, 1279 ЦК України, поширюються загальні норми про право спільної власності, зокрема, ст. 365 ЦК України, яка визначає підстави та порядок припинення права на частку в спільному майні [214].

Є.О Рябоконь, здійснюючи правовий аналіз Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування» від 16.05.2013 р. зазначає, що таке роз’яснення по суті узагальнює нотаріальну та судову практику у справах про поділ спадщини. Безперечно, правовідносини, які складаються між кількома спадкоємцями, які прийняли спадщину, не можна ототожнювати з відносинами спільної часткової власності, адже до складу спадщини входить не тільки право власності, але й інші речові права, права вимоги (зобов’язальні права), права інтелектуальної власності, інші майнові права та обов’язки. Тобто, за своїм обсягом спадщина, яка складається з часток спадкоємців, є значно ширшим поняттям, ніж річ, яка перебуває на праві спільної часткової власності. Однак в умовах явної недостатності законодавчого регулювання питань про поділ спадщини, суб’єкти правозастосування змушені звертатися до більш деталізованого регулювання зовнішньо схожого на поділ спадщини інституту поділу майна, що є у спільній частковій власності [215].

Отже, спадкоємці є співвласниками, а питання спільної часткової власності регулюються ст.ст. 364-367 ЦК України (порядок поділу майна, виділу в натурі). Закон України «Про державну реєстрацію прав власності на нерухоме майно та їх обтяжень» [216] передбачає, що нотаріус проводить державну реєстрацію прав власності на нерухоме майно за спадкоємцем (який вже стає на цей момент власником) під час вчинення нотаріальної дії. Якщо на підставі свідоцтва про

право на спадщину за спадкоємцем буде одразу зареєстроване право власності - то про поділ спадщини мова не йтиме, оскільки з'явиться новий суб'єкт – власник майна і як наслідок застосовується інший порядок розпорядження майном.

Тому, після завершення шестимісячного строку, коли визначене коло спадкоємців і є волевиявлення щодо поділу майна з спадкової маси до видачі свідоцтва про право на спадщину, спадкоємці мають право укласти договір про поділ спадщини. Це підтверджується тим, що норма права, яка регулює право спадкоємців на виділ своєї частки в натурі, розміщена в главі 87 «Здійснення права на спадкування». Норми ж права, що регулюють оформлення права на спадкування, знаходяться у главі 89 і визначають порядок оформлення спадкових прав. Після видачі такого свідоцтва нотаріус реєструє право власності на те майно, яке забажав отримати у власність кожен спадкоємець.

При вирішенні питання про поділ спадщини необхідно мати на увазі, що окремі категорії спадкоємців мають переважне право на виділ їм спадкового майна в натурі (ст. 1279 ЦК України). Так, спадкоємці, які разом зі спадкодавцем були співвласниками майна, мають переважне право перед іншими спадкоємцями на виділ їм у натурі цього майна, у межах їхньої частки в спадщині.

Поділ майна передбачає припинення права спільної власності на спадкове майно та виникнення на його основі права власності кожного із колишніх співвласників на розподілене майно. У залежності від того, що саме є предметом спадщини, встановлені відмінні порядки її розподілу.

Відповідно до ч. 2 ст. 1267 УК України, якщо спадщина складається з рухомих речей (за винятком транспортних засобів), то її розподіл відбувається за спрощеним порядком. Спадкоємці за законом, усно домовившись між собою, визначають розміри власних часток у спадковому майні.

Згідно з ч. 3 ст. 1267 ЦК України, якщо спадщина складається з нерухомості або транспортних засобів, то розподіл здійснюється на підставі нотаріально посвідченого договору, який вони укладають між собою та визначають у ньому розміри власних часток у спадковому майні.

Примірник такого договору додається до спадкової справи і з урахуванням його положень нотаріус видає свідоцтво про право на спадщину. До примірників свідоцтв цей договір не долучається, тобто частиною правовстановлюючого документу він не є. Крім того, якщо після видачі свідоцтва на майно, що було поділено договором, виявиться ще інше майно, це спадкоємці можуть отримати свідоцтво про право на спадщину на цю спадщину у рівних частках, або ж укласти ще один договір про поділ спадкового майна.

При укладенні такого договору може виявитися, що майно, отримане кожним спадкоємцем не є рівноцінним. Спадкоємці мають право визначити у договорі грошову компенсацію, проте компенсація не може замінювати отримання майна у спадщину. Це вже буде відчуженням, а не поділом спадщини.

У контексті зазначеного цікавими є наступні приклади із судової практики.

18 листопада 2010 року Смілянський міськрайонний суд Черкаської області розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про поділ спадкового майна.

З матеріалів справи вбачається, що помер дід позивачки та батько відповідачки ОСОБА_3, який мав у власності будинковолодіння та грошові вклади. Все своє майно заповів в рівних частках учасникам спору, які проживали з ним до дня смерті.

Позивачка просить визнати за нею в порядку спадкування за заповітом право власності на все спадкове майно, так як вона продовжує проживати у спадковому будинку, іншого житла не має, сплатила відповідачці грошову компенсацію за її частку в спадковому майні, а оформити спадщину в нотаріальній конторі не може, так як мати своєчасно не подала заяву про відмову від спадщини. Відповідачка в судові засідання не з'явилася, але надала заяву про отримання грошової компенсації за її частку в спадщині та визнання позову і просили справу розглядати без її участі.

Дослідивши матеріали справи, суд вирішив, що позов підлягає задоволенню. Відповідно до ст. ст. 1233, 1235, 1268-1270 ЦК України позивачка є спадкоємцем за заповітом, яка спадщину прийняла належним чином, постійно проживаючи зі спадкодавцем до дня її відкриття, а тому вона набула право на частину спадкового

майна. Сторони дійшли згоди з приводу її поділу та позивачка до звернення до суду сплатила матері грошову компенсацію за її частку в спадковому майні, що підтверджується її заявами до суду, в зв'язку з чим вона на нього не претендує, а тому за ОСОБА_1 необхідно визнати право власності на все спадкове майно. Оскільки відповідачка своєчасно не подала в нотконтору заяву про відмову від спадщини, оформити своє право на неї позивачка може лише в судовому порядку [217].

У наведеному випадку із судової практики сторони прийняли спадщину у силу застосування презумпції, передбаченої ч. 3 ст. 1268 ЦК України. Очевидно, що причиною позову є відсутність можливості визначення додаткового строку для відмови від спадщини. Укладаючи договір про поділ спадщини сторони могли б передбачити, що нерухоме майно переходить до позивача, а грошові вклади і відповідна компенсація до відповідача. В іншому випадку, тобто якщо все майно переходить до одного спадкоємця, а компенсація до іншого, то ми вже говоримо не про поділ спадкового майна, а про відступлення права.

Знову ж таки, 26 лютого 2010 року Смілянський міськрайонний суд Черкаської області розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання права на спадкове майно.

19 травня 2008 року померла мати сторін ОСОБА_3, що мала у власності земельний пай. Спадщину сторони прийняли, проживаючи зі спадкодавцем до дня відкриття спадщини.

Позивач просить визнати за нею право власності на спадкове майно, фактично провівши його поділ, оскільки вона сплатила відповідачу грошову компенсацію за належну йому частку в ньому, так як спадщину вони прийняли обоє. Відповідач позов визнав повністю, пояснивши, що до розгляду справи по суті він отримав від сестри в якості грошової компенсації за його частку в спадковому майні 5000 грн., а тому на земельний пай не претендує.

Заслухавши сторони, дослідивши матеріали справи, суд вважає, що позов підлягає задоволенню [218].

У фабулі справи інформація щодо звернення до нотаріуса для оформлення права на спадщину відсутня, а тому презюмуємо, що сторони звернулися до нотаріуса і, пояснивши бажаний порядок оформлення спадщини, отримали пораду звернутися до суду. Адже аналогічно як і у попередній справі, відмовитися один із спадкоємців на користь іншого не може по закінченню строку для прийняття спадщини, а договір про поділ спадщини, де предметом виступає у чистому вигляді спадкове майно і грошова компенсація, знову ж таки не може бути укладений.

Проте не всі такі справи вирішуються однаково.

30 квітня 2013 р. Вознесенський міськрайонний суд Миколаївської області розглянув справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3 про поділ спадкового майна.

Обґрунтовуючи свої позовні вимоги позивач зазначив, що 11 травня 2005 року померла його та відповідача мати ОСОБА_4. Після її смерті залишилося спадкове майно, а саме житловий будинок. Свої спадкові права позивач оформив та отримав свідоцтво про право на спадщину за законом на S частину житлового будинку. Відповідач в свою чергу подав заяву до нотаріальної контори про прийняття спадщини після смерті матері, але не оформив свої спадкові права та не отримав свідоцтва про право на спадщину.

Посилаючись на те, що відповідач не проживає у вказаному будинку та тягар по його утриманню повністю лежить на позивачеві, останній просив провести поділ спадкового майна і визнати за ним право власності на будинок, стягнути з нього на користь відповідача грошову компенсацію за S частину житлового будинку. Відповідач ОСОБА_3 в судовому засіданні позовні вимоги визнав у повному обсязі.

Суд у цій справі зазначив, що згідно ч.5 ст. 1268 ЦК України незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини. Відсутність свідоцтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину. Однак, спадкоємець, який прийняв спадщину, у складі якої є нерухоме майно, зобов'язаний звернутися до нотаріуса за видачею йому свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно. Пояснюється це насамперед тим, що

відповідно до ст. 1299 ЦК України право власності на таке майно виникає у спадкоємця тільки з моменту державної реєстрації цього майна. Зміна власника майна, що підлягає обов'язковій державній реєстрації, неможлива без перереєстрації права власності.

У заявленому позові позивач просить визнати за ним право власності на весь житловий будинок, що в свою чергу приведе до припинення права власності відповідача на його частку в спадковому майні. Однак, судом не встановлені обставини, передбачені ч.1 та ч.2 ст. 365 ЦК України, необхідні для припинення права відповідача на частку у спільному майні у будинку, так само як не встановлено і належність відповідачу на праві власності вказаного нерухомого майна.

На підставі вищевказаного, суд вважає за необхідне відмовити позивачу в задоволенні позову у повному обсязі, оскільки на даний час відсутні підстави для припинення права на частку у спільному майні та визнання за позивачем права власності на житловий будинок [219].

Прийняття спадщини або відмова від неї за загальними правилом здійснюється протягом шестимісячного строку, а тому до закінчення вказаного строку договір про поділ спадщини не може бути посвідчений в силу того, що невідомі спадкоємці, які, в свою чергу, мають бути сторонами договору.

На практиці такий договір посвідчується безпосередньо перед видачею свідоцтва про право на спадщину, що, як правило, унеможливорює виникнення непорозумінь у випадку можливої зміни як спадкоємця (спадкова трансмісія та інші), так і зміни розміру часток спадщини і перерозподілу спадкового майна (залучення особи до спадкування, що пропустила строк для прийняття спадщини). Якщо ж якась із зазначених обставин виникла після посвідчення договору, але до видачі свідоцтва про право на спадщину, договір підлягає розірванню сторонами, що його укладали відповідно до вимог статті 654 ЦК України. У даному випадку можливе нове посвідчення договору вже з новими спадкоємцями.

Якщо спадкоємці не досягли згоди щодо поділу спадщини, то його розподіл може відбуватися в судовому порядку.

Так, 26 грудня 2012 року Дрогобицький міськрайонний суд Львівської області розглянув справу за позовом про припинення права на частку в спільному майні.

Позивач зазначив, що 31.07.2009 року померла його дружина, яка є бабцею відповідачки. Після смерті дружини він разом з відповідачкою оформив спадщину, яка складається з квартири та автомобіля. Йому на праві спільної часткової власності належить $\frac{1}{2}$ ідеальна частка в квартирі та $\frac{5}{8}$ ідеальних часток автомобіля марки. Оскільки добровільно розділити спадкове майно вони не змогли, відтак змушений звернутися до суду для вирішення питання про порядок користування майном, яке залишилося після смерті дружини та просить припинити право власності ОСОБА_3 на $\frac{3}{8}$ ідеальні частини автомобіля з виплатою в її користь 5430 грн., вартості її частки та визнання за ним права власності на весь автомобіль, стягнути з відповідачки в його користь матеріальну компенсацію в ринкових цінах за $\frac{1}{2}$ ідеальну частку квартири з припиненням за ним права власності $\frac{1}{2}$ ідеальну частку квартири та стягнути судові витрати.

Позивач пояснив, що у квартирі, яка належить їм на праві спільної часткової власності проживає відповідачка, яка поміняла замки на вхідних дверях, у квартиру не пускає. Його доля в квартирі є меншою, розділити в натурі неможливо, тому згідний на матеріальну компенсацію. Щодо автомобіля, то його теж не можна розділити, купили його вони разом з дружиною під час спільного проживання. Частка відповідачки в автомобілі є меншою, а тому згідний виплатити їй матеріальну компенсацію за її частку. Відповідачка позовні вимоги не визнала та пояснила, що матеріальної можливості надати компенсацію позивачу на $\frac{1}{2}$ ідеальну частину квартири вона не має, крім того позивач має можливість володіти і користуватися оспорюваною квартирою, в нього є ключі від дверей, жодних перешкод у володінні чи користуванні вона йому не чинить, а тому просить в задоволенні позову відмовити.

Вислухавши пояснення сторін, перевіrivши матеріали справи, суд вважає, що позов підлягає до задоволення, виходячи з наступного.

Відповідно до ст. 365 ЦК України право особи на частку у спільному майні за вимогою інших співвласників може бути припинене за рішенням суду, якщо ця частка є незначною і не може бути виділена в натурі; річ є неподільною; спільне володіння і користування майном є неможливим; таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї.

Згідно із ст. 361 ч.1 ЦК України співвласник має право самостійно розпоряджатись своєю часткою у праві спільної часткової власності. Майно, що є у спільній частковій власності, може бути поділено між співвласниками. У разі поділу спільного майна між співвласниками право спільної часткової власності на нього припиняється відповідно до ст. 367 ЦК України.

Відповідно до ст. 364 ч.1, 2 ЦК України, співвласник має право на виділ у натурі частки із майна, що є у спільній частковій власності. Якщо виділ у натурі частки із спільного майна не допускається згідно із законом або є неможливим, співвласник, який бажає виділу, має право на одержання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки. Компенсація співвласникові може бути лише за його згодою.

Аналізуючи наведене, матеріали цивільної справи в сукупності з поясненнями сторін у судовому засіданні, котрим неодноразово пропонувалось добровільно у позасудовому порядку вирішити спір, суд приходить до висновку про необхідність задоволення позову та припинити право позивача на $\frac{1}{8}$ ідеальну частку в спільному майні, а саме у квартирі та визнати право власності на всю квартиру за відповідачкою та припинити право відповідачки на $\frac{3}{8}$ ідеальних частки в спільному майні, а саме в автомобілі та визнати право власності на весь автомобіль за позивачем, оскільки таке вирішення спору є справедливим і законним, - відповідає вимогам статті 365 ЦК України [220].

Законодавець як у ст. 1280 ЦК України, так і в інших нормах книги 6 ЦК України, не дає визначення перерозподілу спадщини, хоча в цьому вочевидь є потреба, стверджує О.П. Печений. Перерозподіл спадщини, на думку автора, є повторним розподілом спадщини між спадкоємцями у випадку, коли після первісного її розподілу в натурі спадщина буде прийнята іншими спадкоємцями за

письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, чи на підставі рішення суду про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини (ч.ч. 2, 3 ст. 1272 ЦК України) або в інших випадках, коли певні обставини є підставою для перерозподілу спадщини [180, с. 40-41].

Перерозподіл стосується спадщини, яка вже розподілена між спадкоємцями в натурі, тобто коли спадкові відносини припинилися. Тому специфіка такої конструкції, як перерозподіл спадщини, у сфері спадкових правовідносин полягає у тому, що вона створює ефект «повернення» до спадкових правовідносин, які на момент перерозподілу припинені. Отже, перерозподіл спадщини, будучи певним юридичним явищем у сфері спадкового права, може специфічно впливати на правовідносини, об'єктом яких виступає спадщина. Перерозподіл спадщини має відбуватися за одночасної наявності таких умов:

- 1) сплив строк для прийняття спадщини;
- 2) відбувся первісний розподіл спадщини [180, с. 40-41].

Первісним розподілом спадщини, на думку О.П. Печеного, є видача нотаріусом відповідним спадкоємцям свідоцтв про право на спадщину, а щодо об'єктів, права на які підлягають державній реєстрації, - проведення державної реєстрації. Отже, моментом здійснення первісного розподілу спадщини, у складі якої є нерухоме майно, слід визнати момент внесення нотаріусом як спеціальним суб'єктом, на якого покладені функції державного реєстратора, запису до Держреєстру [180, с. 40-41].

Мова може йти про перерозподіл лише після того як спадкоємці, які прийняли спадщину оформили свої спадкові права та, відповідно, отримали свідоцтва про право на спадщину. До таких спадкоємців, спадкоємцем, який прийняв спадщину після закінчення строку для прийняття спадщини, адресується вимога про перерозподіл [180, с. 41]. Також очевидно, що вимога про перерозподіл може йти у випадку, якщо спадкоємці свідоцтв про право на спадщину ще не отримали проте уклали договір про поділ спадкового майна. у такому випадку сторони можуть внести зміни до вищезазначеного договору шляхом укладення відповідного договору про внесення змін.

У ст. 1280 ЦК сформульовано лише одну підставу для перерозподілу спадщини — прийняття її іншими спадкоємцями. Однак аналіз судової практики свідчить, що ст. 1280 ЦК України слід застосовувати з розширювальним тлумаченням, не обмежуючись однією наведеною підставою. Так, Верховним Судом України зроблено цілком обґрунтований висновок, що спадщина підлягає перерозподілу не тільки у випадку, коли після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці в порядку, передбаченому частинами 2, 3 ст. 1272 ЦК, а й тоді, коли виявиться спадкоємець, який вважається таким, що прийняв спадщину в силу частин 3, 4 ст. 1268 ЦК України [221].

До прикладу, 13 листопада 2015 року Криворізький районний суд Дніпропетровської області задовольнив позов про перерозподіл спадкового майна та визнання права власності на земельну ділянку в порядку спадкування за законом.

В обґрунтування заявлених вимог позивач вказував на те, що 09.03.2010 року помер її батько, після смерті якого відкрилась спадщина на все належне йому майно, в тому числі й на спірну земельну ділянку.

13.01.2012 року державним нотаріусом Криворізької районної державної нотаріальної контори було видано свідоцтво про право на спадщину за законом на спірну земельну ділянку спадкоємцю ОСОБА_5, його сину ОСОБА_3, на користь якого від спадщини відмовились два інших спадкоємця за законом, мати та батько спадкодавця.

Оскільки на момент смерті батька позивач була неповнолітньою, тому на підставі ч. 4 ст. 1268 ЦК України вважається такою, що прийняла спадщину.

При зверненні позивача до державного нотаріуса Шостої Криворізької державної нотаріальної контори із заявою про перерозподіл спадщини та видачі свідоцтва про право на спадщину, їй було відмовлено, у зв'язку з тим, що на підставі свідоцтва про право на спадщину за законом пройшла реєстрація права власності на спадкову земельну ділянку за спадкоємцем ОСОБА_3, а внесення

запису про скасування державної реєстрації прав можливе лише на підставі рішення суду [222].

У літературі вказується, що правила про перерозподіл спадщини допустимо застосовувати до випадків визнання заповіту повністю або частково недійсним, визнання недійсною відмови від прийняття спадщини (ст. 1274 ЦК України), визнання недійсною угоди про зміну розміру часток у спадщині (ст. 1267 ЦК України) [223, с. 745].

На думку О.П. Печеного, наведені випадки не вичерпують усього спектру застосування конструкції перерозподілу спадщини, сюди слід віднести й деякі інші випадки, зокрема визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину (ст. 1301 ЦК України), визнання недійсними договорів про зміну черговості одержання права на спадкування (ч. 1 ст. 1259 ЦК України), про поділ спадщини між спадкоємцями, про виділ частки спадкоємця в натурі (ч. 2 ст. 1278 ЦК України), оскільки інших наслідків недійсності наведених правочинів та документів про право на спадщину ЦК України не встановлює [180, с. 44].

Необхідно звернути увагу на те, що відповідно до ст. 1273 ЦК України спадкоємець за заповітом або за законом може відмовитися від прийняття спадщини протягом строку, встановленого ст. 1270 ЦК України. Після закінчення строку частка у спадщині не може бути збільшена з тих підстав, що хто-небудь зі спадкоємців відмовляється від спадщини на користь інших спадкоємців. У таких випадках особа, яка прийняла спадщину, має право розпорядитись усім або частиною майна, отриманого в порядку спадкування, шляхом відчуження її іншому спадкоємцеві за договором купівлі - продажу, дарування, міни тощо. Визначення додаткового строку для подачі заяви про відмову від спадщини чинним законодавством не передбачено [15].

Цікавим є наступний випадок із судової практики.

19 лютого 2009 року Михайлівський районний суд Запорізької області розглянув справу за позовом про перерозподіл спадкового майна та визнання права власності на спадщину.

В судовому засіданні позивач пояснив, що помер його батько ОСОБА_3. Після його смерті залишилось спадкове майно: житловий будинок, земельна ділянка, грошові вклади. Крім нього спадкоємцями за законом є син померлого ОСОБА_4, дружина спадкодавця ОСОБА_2. До шести місяців з дня смерті батька вони як спадкоємці першої черги, звернулися до Тимошівської сільської ради та оформили належні заяви щодо спадщини. Так, ОСОБА_2 написала заяву про прийняття спадщини, син ОСОБА_4 та він написали заяви про відмову від прийняття спадщини. Після шести місяців, дружина ОСОБА_2 оформила спадщину та отримала свідоцтва про право на спадщину. Крім зазначеного майна ОСОБА_3 був ще й автомобіль, яким позивач користувався на підставі довіреності. Через деякий час йому стало відомо, що ця довіреність недійсна у зв'язку зі смертю власника та що Тимошівською сільською радою на його ім'я батьком було складено заповіт на автомобіль. Звернувшись до нотаріальної контори про прийняття спадщини за заповітом після смерті батька йому було відмовлено у зв'язку з тим, що до шести місяців з дня смерті спадкодавця до нотаріальної контори ним було подано заяву про відмову від прийняття спадщини. Просить суд визнати за ним право власності на автомобіль.

Суд вислухавши сторони по справі та дослідивши докази, вважає що позов не обґрунтований та задоволенню не підлягає. Так, згідно ст. 1273 ЦК України відмова від прийняття спадщини є безумовною та беззастережною, тобто відмова від спадщини має місце щодо всього спадкового майна, спадкоємець не вправі прийняти одну частину спадщини. А від іншої частини відмовитись. Крім того, позивач у встановлений законом шестимісячний строк не скористався правом відкликання своєї відмови від прийняття спадщини, на що мав право та не відновив свого права на спадкування [224].

У даному випадку суд обґрунтовано відмовив позивачеві на заявлені позовні вимоги. Позивачу для того щоб перерозподілити спадщину потрібно було звертатися до суду для визнання недійсною відмови від права на спадщину та визначення додаткового строку для прийняття спадщини за заповітом на тій підставі, що він не знав про складений заповіт та юридичної необізнаності щодо

правового режиму автомобіля. Таке судове рішення стало б підставою для проведення перерозподілу спадкового майна.

Норми спадкового права не визначають форм реалізації спадкоємцями права на участь в перерозподілі спадщини. На думку О.П. Печеного, перерозподіл може здійснюватись добровільно, тобто за взаємною згодою спадкоємців шляхом звернення до нотаріуса для внесення змін до свідоцтва про право на спадщину (ч. 1 ст. 1300 ЦК України), або в судовому порядку [180, с. 44].

Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України не передбачає порядку внесення змін до свідоцтва про право на спадщину. У ч. 1 ст. 1300 ЦК України зазначено, що нотаріус за місцем відкриття спадщини може внести зміни до свідоцтва про право на спадщину за згодою всіх спадкоємців, які прийняли спадщину. Очевидно, що така згода повинна бути оформлена у письмовому вигляді та може бути складена як кожним спадкоємцем окремо так і спільною заявою, оскільки можливості відкликати таку заяву немає. Відповідно до ч. 3 ст. 1300 ЦК України, у випадках, встановлених ч. 1 цієї статті нотаріус видає спадкоємцям нові свідоцтва про право на спадщину. У п. 227 Інструкції [225], яка станом на сьогодні втратила чинність, встановлювався обов'язок спадкоємців у такому випадку повернути нотаріусу одержані ними свідоцтва. Нотаріус, враховуючи добровільне побажання спадкоємців, міг внести зміни до свідоцтва про право на спадщину шляхом видачі спадкоємцям нових свідоцтв про право на спадщину. Незважаючи на те, що у чинному Порядку таке положення не відображено, положення закріплене в Інструкції відображає чинний порядок. У Порядку ведення нотаріального діловодства закріплена форма свідоцтва про право на спадщину за законом на майно, яке видається у разі внесення змін до свідоцтва про право на спадщину одночасно всім спадкоємцям. У новому свідоцтві про право на спадщину описується попереднє свідоцтво, а також вказується підстава видачі нового свідоцтва.

Позивачем у справах про перерозподіл спадщини є спадкоємець, який прийняв спадщину після спливу строку для її прийняття або має право на її перерозподіл на інших підставах. Спадкоємець, який не прийняв спадщину, не має

права вимагати її перерозподілу. Відповідно, якщо суд установить, що позивач не прийняв спадщину, він постановляє рішення про відмову в задоволенні позовних вимог [180, с. 44].

Відповідачами у справах про перерозподіл спадщини є спадкоємці, які спадщину прийняли, залучати ж до участі у справі інших спадкоємців (тих хто відмовився, не приймав чи був усунений) як відповідачів немає підстав [180, с. 44].

Особи, які не належать до кола спадкоємців, наприклад, кредитори спадкодавця, не є суб'єктами перерозподілу спадщини, а тому не можуть пред'являти відповідних позовів. Суд, установивши, що позивач не належить до кола спадкоємців, ухвалює рішення про відмову в позові.

Проте в одному позові не можуть бути знову ж таки поєднані вимоги про визначення додаткового строку і про перерозподіл спадщини, оскільки спадкоємець ще спадщини не прийняв, а тому права на перерозподіл ще не виникло [180, с. 44].

О.П. Печений звертає увагу на те, що вимоги спадкоємця про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини не можуть поєднуватися із вимогами про визнання свідоцтва недійсним, так як відповідно до змісту абз. 4 п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» у такий спосіб вирішується питання про визнання за спадкоємцем права на спадщину, що є неприпустимим одночасно із визначенням спадкоємцеві додаткового строку для подання заяви для прийняття спадщини. Прийняття спадщини таким спадкоємцем може слугувати підставою для внесення змін до свідоцтва про право на спадщину в порядку визначеному ст. 1300 ЦК України, а не для визнання свідоцтва недійсним. У зв'язку із цим слід визнати помилковим формулювання про визнання недійсним і скасування свідоцтва про право на спадщину чи визнання його неправомірним у резулятивній частині судового рішення [180, с. 27-28].

Рішення суду у даному випадку буде підставою для внесення змін до свідоцтв про право на спадщину, внесення змін відбувається шляхом видачі нотаріусом нових свідоцтв та внесення змін до записів у відповідні реєстри.

Зі ст. 1280 ЦК випливає, що спадкоємець під час перерозподілу спадщини має право вимагати:

- передання в натурі частини майна, яке збереглося;
- сплати грошової компенсації.

Перелік способів перерозподілу спадщини є вичерпними і не може бути розширений. Підстав оспорювати правочини за якими спадкоємці розпорядилися отриманим спадковим майном не вбачається. Спосіб розпорядження майном, його оплатний чи безоплатний характер значення не мають. Отже, немає підстав говорити про такий спосіб перерозподілу як визнання недійсним правочинів щодо спадкового майна [180, с. 46].

27 січня 2014 року Кіровський районний суд м. Кіровограда розглянув справу за позовом про визнання частково недійсним свідоцтва про право на спадщину, визнання права власності на S частину квартири в порядку спадкування за заповітом, визнання частково недійсним договору купівлі-продажу та витребування майна S частини квартири з чужого незаконного володіння.

Позивач зазначала, що померла її тітка - ОСОБА_5. Після її смерті відкрилась спадщина у вигляді квартири, яку вона за життя заповіла в рівних частках: S - ОСОБА_2 та S - ОСОБА_1.

ОСОБА_2 у встановлений законом строк спадщину прийняла та оформила свідоцтво про право на спадщину. Позивач прийняла спадщину на підставі рішення Кіровського районного суду м. Кіровограда від 30.04.2013 р., яким було визначено їй додатковий строк для прийняття спадщини строком два місяці з моменту набрання судовим рішенням законної сили. Нотаріусом їй було відмовлено у видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом на S частку спірної квартири, з тих підстав, що права на спадкове майно вже оформлені. На даний час право власності на вказану квартиру зареєстровано на ОСОБА_3, на

підставі договору купівлі-продажу від 21.06.2012 р. за № 842. Таким чином, вказаний договір купівлі-продажу спірної квартири укладений між ОСОБА_2 та ОСОБА_3 потрібно визнати частково недійсним, з тих підстав, що продавець при його вчиненні порушив її права на S частину квартири. Оскільки спірне майно вибуло з її володіння поза її волею, підлягає витребуванню з чужого незаконного володіння.

Суд відмовив у задоволенні позову з наступних міркувань.

ОСОБА_1 звернулася з позовом про визнання договору купівлі-продажу квартири недійсним з підстав невідповідності його вимогам закону. Однак, на момент продажу в установленому законом порядку квартири її власником на законних підставах був ОСОБА_2. Квартира була продана у 2012 році, на момент відчуження нерухомого майна ОСОБА_2 вважався її власником, оскільки рішення Кіровського районного суду м. Кіровограда про визначення додаткового строку ОСОБА_1 для подання заяви на прийняття спадщини винесено лише 30.04.2013 р. Таким чином, у суду відсутні правові підстави для визнання договору купівлі-продажу частково недійсним.

Відповідно до ч. 5 ст. 12 ЦК України добросовісність набувача презюмується (п.10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11. 2009 року № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними»).

Судом не встановлено, що ОСОБА_3 знав чи міг знати про наявність перешкод до вчинення правочину. Рішення Кіровського районного суду м. Кіровограда про визначення додаткового строку ОСОБА_1 для подання заяви на прийняття спадщини не є підставою для витребування спірної квартири. Оспорений договір купівлі-продажу чинний. ОСОБА_3 є добросовісним набувачем і підстави для задоволення позовної вимоги про витребування у нього частини квартири відсутні.

Із обґрунтування позовних вимог вбачається, що позивач звернулася до суду про перерозподіл спадкового майна. Відповідно до ч.1 ст. 1280 ЦК України, якщо після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між

спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці (ч. 2 і 3 ст.1272), вона підлягає перерозподілу між ними. У разі ж продажу (відчуження іншим способом) спадкового майна особою, на користь якої було видано свідоцтво про право на спадщину, як спосіб захисту інтересів спадкоємців судом може бути застосовано передання їм частки в натурі шляхом перерозподілу майна, що збереглося, або сплати грошової компенсації.

Враховуючи вищенаведене, ОСОБА_1 має право вимагати від ОСОБА_2 отримання грошової компенсації за S частку спірної квартири. Однак, такої вимоги вона не пред'являла, а суд розглядає спір в межах заявлених вимог [226].

Проте у випадку, якщо судом буде встановлено, що правочин щодо розпорядження майном, яке перейшло в порядку спадкування, вчиняється з метою уникнення перерозподілу спадщини, такий правочин буде визнано недійсним.

14.11.2011 року Амур - Нижньодніпровський районний суд м. Дніпропетровська розглянув справу за позовом про визнання недійсним правочину та визнання права власності на спадкове майно.

В обґрунтуванні своїх вимог позивач посилялася на те, що 25.12.2008 року помер її син, спадкоємцями першої черги після смерті якого є його мати позивачка ОСОБА_1 та дружина відповідачка ОСОБА_2.

У строк, встановлений рішенням Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 22.06.2010 року, позивачка 01.10.2010 року звернулася до Четвертої Дніпропетровської державної нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини після смерті сина, але з'ясувалося, що 20.10.2009 року відповідачка ОСОБА_2 уже отримала після свого чоловіка свідоцтво про право на спадщину та зареєструвала свої права у КП ДМБТІ.

Таким чином майно підлягало перерозподілу між двома спадкоємцями ОСОБА_1 та ОСОБА_2 в рівних частках по S частині кожному. Незважаючи на це, в період розгляду справи в суді про встановлення додаткового строку на прийняття спадщини ОСОБА_1, відповідачка ОСОБА_2 уклала зі своїм сином відповідачем по справі ОСОБА_3 договір купівлі-продажу квартири.

Даний договір укладений між відповідачами без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися договором, тобто є фіктивним та укладеним тільки з однією метою уникнути перерозподілу спадкової квартири.

Відповідачка ОСОБА_2 проти позову заперечувала посиляючись на законність та правомірність отримання нею свідоцтва про право на спадщину на квартиру смерті свого чоловіка, оскільки деяке майно, яке підлягало б спадкуванню, було зареєстроване за позивачкою і вона не визнає за нею права на частину цього майна. У судовому засіданні відповідачка наполягала також і на законності укладення між нею та сином ОСОБА_3 договору купівлі-продажу даної квартири, але повідомити суму, за яку було вчинено продаж квартири, ОСОБА_2 відмовилася.

Суд вважає позовні вимоги такими, що підлягають задоволенню з наступних підстав.

20.10.2009 року, під час провадження у справі №2-2088/10, зазначивши в заяві про прийняття спадщини про відсутність інших спадкоємців, передбачених ст.1261 ЦК України, відповідачка ОСОБА_2 отримала свідоцтво про право на спадщину за законом після смерті свого чоловіка на спадкове майно та зареєструвала своє право в КП ДМБТІ.

Відповідно до ч.1 ст. 1267 та ч.1 ст. 1280 ЦК України квартира підлягала перерозподілу між ОСОБА_1 та ОСОБА_2, як між спадкоємцями першої черги після смерті ОСОБА_5, в рівних частках.

Відповідно до ч.1. ст.215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені ч.ч. 1-3, 5, 6 ст. 203 цього Кодексу. Частиною 5 ст. 203 ЦК України передбачено, що правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

Згідно зі ст. 234 ЦК України фіктивним є правочин, який вчинено без наміру створення правових наслідків, що зумовлювалися цим правочином, тобто внутрішня воля сторін фіктивного правочину не відповідає її зовнішньому прояву, учасники такого правочину мають інші цілі, ніж ті, що ним передбачені.

З урахуванням зазначених вище обставин, а саме: укладення спірного договору під час провадження у цивільній справі №2-2088/10, про що було відомо відповідачам; знаходження відчуженої квартири у володінні і користуванні ОСОБА_2; відсутність іншого житла у ОСОБА_2, ніж відчужена нею за спірним договором квартира; відчуження цієї квартири на користь сина; наявність умислу обох сторін спірного договору уникнути перерозподілу квартири між ОСОБА_1 та ОСОБА_2, як спадкоємцями, а також приймаючи до уваги, що у судовому засіданні відповідачка ОСОБА_2 в категоричній формі відмовилася повідомити ціну, яку вона отримала від сина за продаж спірної квартири, суд приходить до висновку, що відповідачі уклали фіктивну угоду, оскільки не мали наміру створити юридичні наслідки, що зумовлювалися цією угодою, кошти від продажу квартири продавцю не передавалися.

Відповідно до ч. 2 ст. 234 ЦК України фіктивний правочин визнається судом недійсним. В силу приписів ч.1 ст. 216 ЦК України, ч.1 ст. 236 ЦК України недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю; правочин, визнаний судом недійсним, є недійсним з моменту його вчинення [227].

При застосуванні перерозподілу спадщини важливо дотримуватися балансу інтересів «нового» спадкоємця і тих, які прийняли спадщину й оформили спадкові права раніше.

Так, 14 травня 2012 р. Стрийський міськрайонний суд Львівської області розглянув справу про визнання недійсним свідоцтва про спадщину, визнання спадкоємцем першої черги, виплату грошової компенсації.

Позовні вимоги позивач аргументував тим, що після смерті його батьків, які не залишили заповіту відкрилась спадщина на їх майно, а саме будинок. Його брат ОСОБА_2 подав заяву та прийняв всю спадщину, а він будучи інвалідом 2-ї групи та не зміг вчасно подати такої заяви, а тому просить з огляду на те, що спадкове майно було продано іншим особам, відшкодувати вартість частини його спадкового майна.

Відповідач в суді пояснив, що готовий частково повернути кошти за продане спадкове майно, а саме ї частину виручки з огляду на те, що він завжди самостійно піклувався про будинковолодіння їх батьків, доглядав за батьками, а позивач не проявляв бажання такого догляду, своєчасно не подав заяву на прийняття спадщини та вказав, що бажає стягнути 80000грн. хоча сума продажу спадкового будинку становила 73910грн., а тому просив в позові відмовити.

В даному випадку суд приймає до уваги доводи позивача про хворобу та неможливість своєчасного прийняття спадщини та про недоречність звернення щодо продовження строку прийняття спадщини з причини відчуження спадкового майна відповідачем та приходять до висновку, що позивача слід визнати спадкоємцем першої черги за законом та скасувати свідоцтво про право на спадщину видане на ім'я ОСОБА_2 виключно в частині, що стосується будинку разом з належними до нього господарськими спорудами. Суд аргументував, що позивач мав право на S частину спадкового майна, а іншу частину мав право відповідач, а отже в тій частині право на спадщину передбачене спірним свідоцтвом слід залишити за відповідачем. З положень ст. 1280 ЦК України вбачається, що коли після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці, вона підлягає перерозподілу між ними. Такі спадкоємці мають право вимагати передання їм у натурі частини майна, яке збереглося, або сплати грошової компенсації. З огляду на те, що згідно договору купівлі -продажу будинку покупець купив будинок за 73910грн., а тому позовні вимоги в частині стягнення з відповідача грошової компенсації підлягають задоволенню в частині стягнення 36955грн. В решті позовних вимог слід відмовити за їх безпідставністю [228].

Способи перерозподілу спадщини сформульовано законодавцем так, щоб застосовувати їх не альтернативно, на вибір зацікавленої особи, а шляхом виключення одного способу іншим.

Спочатку вирішується питання про можливість передання частини майна в натурі, а у випадку неможливості цього, як у наведеному вище прикладі із судової практики, про сплату грошової компенсації. У разі вимоги передання частини

спадкового майна в натурі, перерозподіл спадщини здійснюється шляхом визнання за «новим» спадкоємцем права власності на відповідне майно (його частину). Якщо певна частина спадкового майна збереглася, а інша відчужена спадкоємцями, суд вирішує питання про присудження «новому» спадкоємцеві частини майна в натурі, а щодо іншої частини ухвалює рішення про стягнення грошової компенсації.

3.4. Виконання зобов'язань спадкодавця перед кредиторами.

До спадкоємців переходять всі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (ст. 1218 ЦК України). ЦК України передбачає перелік прав та обов'язків, які не входять до складу спадщини, характеризуючи їх як такі, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця (ст. 1219 ЦК України). Відповідно до ч. 1 ст. 608 ЦК України зобов'язання, нерозривно пов'язані з особою боржника, не можуть бути виконані іншою особою. Нерозривний зв'язок обов'язків з особою боржника свідчить про те, що ці обов'язки не можуть бути передані іншій особі і за життя спадкодавця, а вимагають його особистого виконання. Таким чином, у тих випадках, коли законом або договором передбачено особисте виконання зобов'язання боржником, спадкове правонаступництво відносно обов'язків не допускається [229, с. 7].

В.В. Надьон проводить класифікацію обов'язків спадкоємців, поділяючи їх на спеціальні та загальні. Спеціальні обов'язки – це обов'язки, визначені у заповіті спадкодавцем для конкретного спадкоємця. Загальні обов'язки – це обов'язки, передбачені ЦК України та характерні як для спадкоємців за законом, так і для спадкоємців за заповітом. До таких обов'язків автор серед інших відносить також і обов'язки спадкоємців, що виникають із задоволення вимог кредиторів (ст. 1282 ЦК України) [229, с. 6].

Н.В. Черногор зазначає, що умовою відповідальності спадкоємця за боргами

спадкодавця є факт прийняття спадщини. Закликання до спадкування та родинні відносини із спадкодавцем не є підставою для пред'явлення вимоги кредитором спадкодавця до спадкоємців [230, с. 34]. Спадкоємці не зобов'язані погашати заборгованість спадкодавця з перших днів після його смерті, лише по закінченні строку для прийняття спадщини буде визначено коло спадкоємців та їх частки у спадщині. Якщо спадкоємець єдиний, то він повинен виконати у межах вартості спадкового майна всі боргові зобов'язання, що входять до складу спадщини. Якщо спадкоємців декілька, то вимога пред'являється до всіх спадкоємців. Слід підкреслити, що спадкоємці несуть саме часткову відповідальність, а не солідарну [231]. Кредитор має право вимагати виконання зобов'язання як від усіх спадкоємців одночасно, так і від кожного з них окремо, відповідно до його частки у спадковому майні (п. 6.3. Методичних рекомендацій).

ЦК України не зобов'язує учасників спадкових правовідносин з'ясовувати наявність боргів, які мав спадкодавець за життя, та всіх кредиторів, які мають право вимоги за такими боргами. Єдиним обов'язком правонаступника є повідомлення кредиторів спадкодавця про відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1281 ЦК України), і лише, якщо правонаступник знає про наявність таких кредиторів і має їхні координати. Однак законодавством не встановлена відповідальність спадкоємця за невиконання цього обов'язку. Приховання факту смерті спадкодавця від кредитора може мати наслідком відкладення строків пред'явлення вимог до спадкоємців, а також пред'явлення додаткових вимог кредитора щодо відшкодування йому витрат, пов'язаних із тривалим невиконанням боргових зобов'язань. Деякі вчені зазначають, що приховання факту смерті спадкодавця від кредитора, може бути підставою для продовження строку для пред'явлення кредиторами вимог спадкоємців на строк навіть до трьох років [87, с. 473]. І.І. Главач зазначає, що на сьогодні важливим питанням є відсутність механізму визначення загальної кількості кредиторів спадкодавця. Наприклад, у ситуації коли кредиторів у спадкодавця декілька, а строки вимоги по кожному із зобов'язань значно розтягнуті в часі, спадкоємці боржника можуть або погрузнути в судових тяганинах з кредиторами на предмет дотримання останніми строків

вступу у спадкове або не отримувати своєї частки роками. При цьому, існує велика ймовірність того, що вимоги не всіх кредиторів будуть задоволені [232, с. 175]. Право вимоги кредиторів до спадкоємця та обов'язок спадкоємця задовольнити такі вимоги в межах прийнятої спадщини не встановлюють солідарність зобов'язання. Кожен кредитор виступає окремо, і задоволення спадкоємцем вимог одного з них у повному обсязі за рахунок прийнятого у спадщину майна фактично може позбавити інших кредиторів можливості задовольнити свої вимоги [232, с. 175].

Вимоги кредиторів можуть полягати у задоволенні боргів пов'язаних з несплатою комунальних платежів, щодо майна, яке переходить у спадок; обов'язках, що виникають з договору позики, кредитного договору; обов'язках як невиконаних послуг, робіт, за які спадкодавець отримав повністю або частину винагороди тощо [229, с. 8]. Межі відповідальності спадкоємця по боргах спадкодавця визначаються на момент відкриття спадщини, а не на момент прийняття спадщини або звернення кредитора. У п. 32 Постанови Пленуму Верховного Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» від 30 березня 2012 р. №5 [233] зазначається, що спадкоємці несуть зобов'язання погасити нараховані відсотки і неустойку тільки в тому випадку, якщо вони нараховані позичальникові за життя. Інші нараховані зобов'язання фактично не пов'язані з особою позичальника і не можуть присуджуватися до сплати спадкоємцями. Таким чином підлягає встановленню факт чи мало місце пред'явлення кредиторами вимог до спадкодавця щодо погашення боргу за його життя, чи були додатково нараховані до суми боргу відсотки та чи було рішення суду про стягнення неустойки зі спадкодавця за його життя.

02 грудня 2016 року Переяслав-Хмельницький міськрайонний суд Київської області розглянув справу за позовом про стягнення коштів за договором позики із спадкодавця.

ОСОБА_1 звернулася до суду з вказаним позовом та просить стягнути з

ОСОБА_2 на її користь 202 000 грн. боргу за договором позики, укладеного 20 серпня 2014 року з ОСОБА_3, яка померла.

Заслухавши пояснення сторін та дослідивши матеріали справи судом встановлено наступне.

Зі змісту боргової розписки ОСОБА_3 від 20.08.2014 р., вбачається, що позика надавалась їй ОСОБА_6 на шість днів, з обов'язковим поверненням коштів 26.08.2014 р. Отже, у досліджуваній ситуації 27.08.2014 р. був першим днем вимоги до позичальника і з цього дня слід рахувати річний строк вимоги до спадкоємців, передбачений ч. 3 ст. 1281 ЦК України. Після спливу цього строку кредитор, який не пред'явив вимоги до боржника починає нести ризики того, що у випадку смерті позичальника він не зможе пред'явити такої вимоги до його спадкоємців, про яких може дізнатись і після спливу шестимісячного строку, передбаченого ч. 2 ст. 1281 ЦК України.

За борговою розпискою ОСОБА_3 від 20.08.2014 р. останнім днем строку пред'явлення вимоги кредитором до спадкоємців в порядку передбаченому ч. 3 ст. 1281 ЦК України мав би бути день - 26.08.2015 р. Оскільки боржник ОСОБА_3 померла пізніше, то строк, передбачений цією нормою не може бути застосований у правовідносинах кредитора ОСОБА_1 і спадкоємця ОСОБА_2 [234].

Межі відповідальності спадкоємця також встановлюються відповідно до загальноновизнаного принципу спадкового права про обмеження спадкового пасиву вартістю спадкового активу (ст. 1282 ЦК України).

12 листопада 2013 року Амур-Нижньодніпровський районний суд м. Дніпропетровська розглянув справу за позовом ПАТ КБ «ПриватБанк» до ОСОБА_2 про стягнення боргу кредитором спадкодавця.

Позичальник ОСОБА_5 помер, що підтверджується свідоцтвом про смерть від 05.11.2010 р., про що позивачу стало відомо 07.06.2013 р. 18.06.2013 р. банк пред'явив свої вимоги до спадкоємців шляхом направлення претензії кредитора до Четвертої Дніпропетровської державної нотаріальної контори. 27.06.2013 р. позивач отримав відповідь, у якій зазначалось, що свідоцтво про право на спадщину після смерті ОСОБА_5 отримала ОСОБА_2. Як зазначається

позивачем, 04.07.2013 р. до спадкоємця - ОСОБА_2 було направлено лист - претензію, згідно якої банк пред'явив свої вимоги, але жодних дій не було вчинено.

Предмет позову становить вимога про стягнення з відповідача на користь позивача заборгованості за договором від 02.08.2008 р. в розмірі 41 685,50 грн., з яких: 6 100,99 грн. - заборгованість за кредитом; 759,91 грн. - заборгованість за відсотками; 2 342,72 грн. - заборгованість з комісії; 32 481,88 грн. - заборгованість з пені.

Відповідач повідомила, що отримала у спадщину майно у вигляді S частини житлового будинку вартістю близько 10 000,00 грн. Відповідно до наданого позивачем розрахунку заборгованості за договором, відсотки та неустойка нараховувалися й після смерті боржника, через що не можуть присуджуватися до сплати відповідачу; відокремленого розрахунку заборгованості за кредитним договором із зазначенням нарахованих зобов'язань саме до смерті позичальника, які нерозривно пов'язані із його особою, суду не було надано.

Суд погоджується із слушністю доводів відповідача щодо того, що позивач пропустив строк пред'явлення вимоги до спадкоємця, який прийняв спадщину після померлого ОСОБА_5, тому з урахуванням вищенаведеного позов не підлягає задоволенню [235].

Кредитору спадкодавця належить протягом шести місяців від дня, коли він дізнався або міг дізнатися про відкриття спадщини, пред'явити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, незалежно від настання строку вимоги. Якщо кредитор спадкодавця не знав і не міг знати про відкриття спадщини, він має право пред'явити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, протягом одного року від настання строку вимоги. З приводу цього Л.К. Буркацький зазначає, що строки пред'явлення вимог кредитора до спадкоємців не залежить від часу відкриття спадщини, а залежать від того, коли кредитор дізнався або міг дізнатися про смерть боржника [12, с.233]. Кредитор спадкодавця, який не пред'явив вимоги до спадкоємців, що прийняли спадщину, у строки, встановлені

ч.ч. 2 і 3 ст. 1281 ЦК України, позбавляється права вимоги. Аналіз ст. 1281 ЦК України дає підстави для висновку, що строки пред'явлення кредиторами спадкодавця вимог до спадкоємців є обмежувальними (присікальними), їх пропущення припиняє права кредиторів. Ці строки не призупиняються, не перериваються й не поновлюються [236].

Положення ч. 2 ст. 1281 ЦК України про необхідність пред'явлення кредиторами претензій до спадкоємців не означає, що кредитори зобов'язані повідомляти спадкоємців про наявність вимог до спадщини безпосередньо. Таке повідомлення може бути зроблено через нотаріальну контору, зокрема, законодавство дозволяє приймати претензії від кредиторів спадкодавця нотаріусу за місцем відкриття спадщини в строк, установлений даною статтею. Нотаріус за місцем відкриття спадщини в строк, установлений ст. 1281 ЦК України, приймає претензії від кредиторів спадкодавця. Претензії кредиторів також можуть бути підставою заведення спадкової справи (п. 2.1 гл. 10 Порядку вчинення нотаріальних дій).

02 грудня 2016 року Бабушкінський районний суд м. Дніпропетровська розглянув справу за позовом ПАТ КБ «Приватбанк» до ОСОБА_1 про стягнення боргу кредитором спадкодавця.

В обґрунтування позову зазначено, що відповідно до укладеного договору № б/н від 04.06.2010 року ОСОБА_2 отримав кредит у розмірі 8000,00 грн. зі сплатою відсотків за користування кредитом згідно умов договору. ОСОБА_2 помер. Спадкоємцем, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, є відповідач ОСОБА_1. Позивачем 19.03.2014 року була направлена претензія кредитора до Сьомої Дніпропетровської державної нотаріальної контори. 09.04.2014 року позивач отримав відповідь в якій зазначалось, що спадкоємці із заявами про прийняття чи відмову від спадщини до нотаріальної контори не звертались та спадкова справа після смерті спадкодавця була заведена на підставі претензії ПАТ «Приватбанк». 16.02.2016 року до спадкоємця було направлено лист-претензію, за яким позивач пред'явив свої вимоги, але жодних дій не було вчинено.

Суд, дослідивши надані докази, прийшов до наступного висновку.

З реєстру згрупованих поштових відправлень рекомендованих листів вбачається, що позивач направив претензії відповідачу 15.02.2016 року, тобто пропустив встановлений ст. 1281 ЦК України строк для пред'явлення вимоги спадкоємцю.

Таким чином, кредитор пред'явив вимоги до спадкоємців, що прийняли спадщину, з порушенням строків, встановлених ст. 1281 ЦК України, що згідно з частиною четвертою цієї норми позбавляє його права вимоги до спадкоємців, оскільки відповідальність спадкоємців за боргами спадкодавця настає лише за умови додержання кредитором вимог ст.ст. 1281, 1282 ЦК України, які ним не дотримані [238].

Ми вважаємо, що оскільки кредитор заявив вимоги протягом строку встановленого для прийняття спадщини шляхом направлення відповідного листа нотаріусу, строки пред'явлення ним претензій були дотримані. Той факт, що спадкоємець не звертався для оформлення своїх спадкових прав не означає, що він не прийняв спадщину, тим паче за фабулою справи на нього поширюється дія ч. 3 ст. 1268 ЦК України. Порядок реалізації права кредитора на заявлення своїх вимог до спадщини потребує чіткого законодавчого визначення. Стаття 1281 ЦК України передбачає звернення до спадкодавця. Відповідно до п. 2.2. Порядку вчинення нотаріальних дій, дана претензія може бути заявлена через нотаріальну контору. Наприклад, у справі № 22-ц-24185/10 суд апеляційної інстанції вказав, що закон взагалі не містить вказівок на те, що кредитор спадкодавця свої вимоги повинен пред'явити лише через нотаріуса. Як зазначається в рішенні, таке твердження є вірним лише у випадку, коли кредитором відомо про відкриття спадщини. У разі, коли останній не знав і не міг дізнатися про смерть боржника, його вимоги до спадкоємців можуть бути заявлені шляхом звернення до суду [239].

Претензії мають бути заявлені в письмовій формі та прийняті незалежно від строку настання права вимоги. Про претензію, що надійшла, нотаріус доводить до відома спадкоємців, які прийняли спадщину, або виконавця заповіту. Якщо кредитори пред'являють свої вимоги до спадкоємців у різний час, спадкоємці

мають право задовольняти їх добровільно за фактом пред'явлення вимоги і в межах вартості спадкового майна. У цьому разі вимоги одних кредиторів можуть бути задоволені повністю, других – частково, а третім у цьому взагалі буде відмовлено [87, с. 11; 240, с. 230]. На нашу думку, з метою спрощення врегулювання порядку задоволення вимог кредиторів доцільним було б вести нотаріусу електронний реєстр вимог кредиторів протягом строку встановленого для їх прийняття. По закінченню такого строку вимоги б задовольнялись в порядку настання строку їх виконання, а не в залежності від часу їх пред'явлення. Такий порядок видається більш логічним, адже закон не встановлює пріоритету задоволення вимоги за моментом їх пред'явлення. Відповідно до ст. 1281 ЦК України, кредитору надається право на заявлення своїх претензій до спадкодавців незалежно від настання строку вимоги, однак говорити про факт порушення прав кредитора за даними зобов'язаннями чи наявності спору щодо них, можливо лише з часу їх невиконання у визначені договором або законом строки.

Н.В. Черногор пропонує збільшити строк для прийняття спадщини до одного року, оскільки строк у шість місяців обраний як «компромісний», є досить коротким для прийняття спадщини. Це положення також дозволить узгодити строк для прийняття спадщини зі строком зазначеним у ч. 3 ст. 1281 ЦК України для пред'явлення претензій кредитора до спадкоємців. На сьогодні строк в один рік для пред'явлення претензій визначений лише в тому разі, коли кредитор не знав і не міг знати про відкриття спадщини, перекриває строк для прийняття спадщини у шість місяців. З цього слідує, що спадкоємці будуть відповідати за борги спадкодавця протягом шести місяців після прийняття спадщини, тобто фактично успадковують разом із правами спадкодавця також його обов'язки у невизначеному розмірі, але за загальним правилом їх розмір має знаходитись у межах отриманої спадщини [241, с. 15]. Ми не погоджуємось з думкою автора, оскільки строк в один рік рахується від настання строку вимоги, а не від моменту відкриття спадщини, тому доцільність у продовженні строку для прийняття спадщини, на нашу думку, немає достатнього обґрунтування з цих підстав. На думку Н.В. Чернигор доцільним також є встановлення обов'язку спадкоємців не

здійснювати цивільних правочинів щодо відчуження майна спадкодавця протягом строку можливого звернення кредиторів [230, с. 34]. Ми не погоджуємось з пропозицією автора та вважаємо, що це матиме негативний вплив на динаміку цивільних правовідносин і за своєю суттю немає сенсу, адже продаж майна не перешкоджає задоволенню вимог кредитора за рахунок коштів отриманих від договору.

В Австрії кредитори спадкодавця не зобов'язані чекати прийняття спадщини спадкоємцями. Вони можуть заявити свої вимоги проти спадкової маси і вимагати призначення піклувальника для представлення спадкової маси, до якого вони можуть заявити свої вимоги (§811 ЦК Австрії). Грузинське законодавство надає заповідачу право покласти обов'язок щодо виплати боргів у повному обсязі або в певній частині на одного чи кількох спадкоємців (ст. 1486 ЦК Грузії). Але в будь-якому разі спадкоємці зобов'язані задовольнити інтереси кредиторів спадкодавця пропорційно до отриманої частки у спадщині (ч. 1 ст. 1484 ЦК Грузії). Згідно зі ст. 1012 ЦК Польщі спадкоємець має право прийняти спадщину без обмеження відповідальності за боргами спадкодавця або з обмеженням відповідальності шляхом складення опису спадкового майна. За умови складення опису відповідальність обмежується активом спадкової маси [231].

Протягом строків, передбачених ч.ч. 2 і 3 ст. 1281 ЦК України, кредитори спадкодавця вправі лише заявити спадкоємцям або нотаріусу за місцем відкриття спадщини про свої претензії. Саме ж задоволення таких вимог відбувається вже після прийняття спадщини спадкоємцями і не раніше спливу строку встановленого для прийняття спадщини або одержання ними свідоцтва про право на спадщину. Нотаріус до прийняття спадщини одним чи всіма спадкоємцями дає розпорядження про видачу із спадкового майна грошових сум на покриття витрат: по догляду за спадкодавцем під час його хвороби, а також на його поховання; на утримання осіб, які перебували на утриманні спадкодавця; на задоволення претензій, зумовлених законодавством про працю, та інших претензій, прирівняних до них; на охорону спадкового майна і управління ним, а також витрат, пов'язаних із повідомленням спадкоємців про відкриття спадщини

(абз. 1 ст. 64 Закону України «Про нотаріат»). Таким чином, до закінчення строку для прийняття спадщини законодавством не передбачена можливість задоволення вимог кредиторів. Ми вважаємо, що вимоги кредиторів можуть бути задоволені по закінченню строку для прийняття спадщини і незалежно від факту видачі свідоцтва про право на спадщину, оскільки у такому випадку частки у майні спадкоємців вже відомі, а оскільки обов'язок звернутися до нотаріуса за видачею свідоцтва про право на спадщину не забезпечений відповідальністю, це може мати наслідком зловживання з боку недобросовісних спадкоємців з метою уникнення відповідальності за боргами спадкодавця. Така думка підтверджується позицією Верховного Суду України відповідно до якої, хоч отримання спадкоємцем, який прийняв спадщину, свідоцтва про право на спадщину відповідно до ст. 1296 ЦК України є правом, а не обов'язком спадкоємця, однак відсутність у спадкоємця такого свідоцтва не може бути підставою для відмови в задоволенні вимог кредитора. Якщо спадкоємець прийняв спадщину стосовно нерухомого майна, але зволікає з виконанням обов'язку, передбаченого ст. 1297 ЦК України, зокрема, з метою ухилення від погашення боргів спадкодавця, кредитор має право звернутися до нього з вимогою про погашення заборгованості спадкодавця.

У випадку відсутності свідоцтва про право на спадщину очевидним є питання встановлення розміру часток спадкоємців. Вважаємо за доцільне передбачити можливість видачі нотаріусом за запитом кредитора, спадкоємців або ж суду відповідного документу (наприклад, довідки), який би засвідчував, що коло спадкоємців встановлено і яким чином розподілені частки між ними. Отримання такого документу також буде доцільним у випадку укладення між спадкоємцями договору про поділ спадкового майна, де може не бути дотримано принципу рівності часток. Такий документ міг би бути використаний кредитором як підстава для визначення частки у заборгованості за кожним спадкоємцем як при договірному врегулюванні задоволення вимог, так і надаватися у суді.

Задоволення вимог відбувається лише спадкоємцями. Навіть за умови участі в цих відносинах виконавця заповіту останній має лише право прийняти, зафіксувати вимоги спадкоємців, проте самотійно здійснювати їх погашення він

не вправі. За наявності кількох спадкоємців кожен з них відповідає за борги спадкодавця пропорційно до одержаної ними частки у спадковому майні. Якщо до спадкоємців перейшли не ідеальні частки у спадщині, а реальні - чітко визначене майно, частка вираховується шляхом встановлення того співвідношення, у якому вартість цієї речі знаходиться із вартістю спадкової маси. Спадкоємець, який виконав спільне зобов'язання, має право пред'явити зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти боржників у рівній частці (ст. 546 ЦК України).

29 вересня 2015 року колегія суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду Миколаївської області розглянула справу за апеляційною скаргою ОСОБА_4 на рішення Заводського районного суду м. Миколаєва від 30 червня 2015 року за позовом ОСОБА_5 до ОСОБА_4 про відшкодування витрат на поховання спадкодавця та задоволення вимог кредиторів спадкодавця.

В обґрунтування своїх вимог позивач вказувала, що померла ОСОБА_6 (мати позивача та відповідача). Після її смерті відкрилася спадщина у вигляді квартири. З заявами про прийняття спадщини до Другої Миколаївської державної нотаріальної контори звернулися ОСОБА_5 та ОСОБА_4

Посилаючись на те, що вона одноособово здійснила поховання матері, витративши на це 8 650 грн. та розрахувалася з її кредиторами, сплативши заборгованість за комунальні послуги у ОСББ «Север-1» в сумі 9 697 грн. 65 коп., а також особам, у яких спадкодавець брала грошові кошти у борг, 261 957 грн. 65 коп.: ОСОБА_7 - 3 500 доларів США, що еквівалентно 80 675 грн., ОСОБА_8 - 5 000 доларів США, що еквівалентно 115 250 грн., ОСОБА_9 - 1 100 доларів США, що еквівалентно 25 355 грн. та 12 580 грн., ОСОБА_10 - 8 600 грн. та 9 800 грн., позивач просила стягнути з відповідача половину вартості витрат на поховання спадкодавця - 4 325 грн. та половину вартості задоволених витрат кредиторів - 130 978 грн. 83 коп.

Рішенням Заводського районного суду м. Миколаєва від 30 червня 2015 р. позов задоволено частково. Стягнуто з ОСОБА_4 на користь ОСОБА_5 79 072 грн. 50 коп. у відшкодування задоволених вимог кредиторів та 892 грн. 92 коп. судового збору.

Колегія суддів дійшла висновку, що апеляційна скарга підлягає задоволенню частково. Частково задовольняючи позов, суд вважав, що є підстави для стягнення з відповідача як спадкоємця ОСОБА_11 S частини вартості задоволених позивачем вимог кредиторів спадкодавця ОСОБА_6 (ОСББ «Север-1», позикодавців ОСОБА_7 та ОСОБА_8).

Однак, з таким висновком суду в повному обсязі погодитись не можна.

За загальним правилом боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок, а кредитор - прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту (ч. 1 ст. 527 ЦК України).

Законом передбачено порядок заміни боржника у зобов'язанні у випадку його смерті. Таким чином, законодавством визначено як обов'язок кожного із спадкоємців задовольнити вимоги кредиторів спадкодавця особисто, так і межі задоволення цих вимог - в межах вартості майна, одержаного у спадщину, у розмірі, який відповідає частці спадкоємця у спадщині.

Інша особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника у разі небезпеки втратити прав на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно. У цьому разі до іншої особи переходять права кредитора у зобов'язанні і застосовуються положення статей 512-519 цього Кодексу (ч. 3 ст. 528 ЦК України).

Законом не передбачено заміни кредитора у зобов'язанні спадкодавця на одного зі спадкоємців, який виконав зобов'язання за межами, визначеними ч. 1 ст. 1282 ЦК України. Позивач, виконавши такі зобов'язання померлої в повному обсязі на свій ризик, без погодження з іншим спадкоємцем, не надала доказів існування обставин, передбачених ч. 3 ст. 528 ЦК України. При цьому відповідач не визнає існування боргових зобов'язань спадкодавця за договорами позики. Таким чином суд вважає, що відсутні підстави для задоволення її вимог про стягнення з відповідача коштів, переданих кредиторам спадкодавця в погашення заборгованості, яка існувала на час відкриття спадщини, а тому висновок суду про задоволення таких вимог є помилковим.

Що стосується витрат на утримання спадкового майна - квартири, які понесла ОСОБА_5, то вони також не підлягають задоволенню.

Згідно довідки ОСББ «Север-1» від 24 квітня 2014 р. (а.с. 16) на 01 квітня 1014 р. заборгованість ОСОБА_11 по експлуатаційним послугам становила 7 671 грн. 74 коп., а згідно довідки від 14 листопада 2014 р. (а.с. 17) ОСОБА_5 сплачено, починаючи з 04 квітня 2014 р. за комунальні послуги 9 697 грн. 65 коп., в тому числі заборгованість.

Таким чином, дійсно позивач здійснювала оплату витрат на утримання спадкового майна після відкриття спадщини, але ці витрати не відносяться до боргів спадкодавця, між тим з інших підстав позов про стягнення цих вимог не заявлялись, тому у стягненні коштів, сплачених позивачем за утримання спадкового майна - квартири слід відмовити.

Згідно рішення суд вважав недоведеними позовні вимоги в частині стягненні витрат на поховання спадкодавця і відмовив в їх задоволенні, а тому посилення в апеляційній скарзі на відсутність підстав для стягнення таких сум не заслуговують на увагу, а рішення в цій частині не підлягає скасуванню [242].

Так, ЦК України передбачає обов'язки спадкоємців, що виникають в процесі утримання, догляду, лікування та поховання спадкодавця (ст. 1232 ЦК України). Дані обов'язки не можуть бути визнані обов'язками самого спадкодавця, але виникли з його смертю, і тому також підлягають виконанню спадкоємцями. Ці обов'язки носять недоговірний характер. Підставою їх виникнення є такі факти, як смерть спадкодавця та понесення витрат спадкоємцем чи іншою особою до або після смерті спадкодавця. Відповідно до роз'яснень, наданих Верховним Судом України в п. 15 постанови «Про судову практику у справах про спадкування», на вимогу про відшкодування витрат на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця (ст. 1232 ЦК України), а також витрат на охорону спадкового майна (ст. 1283 ЦК України) не поширюються правила ст. 1281 ЦК України про порядок і строки пред'явлення вимог кредитором спадкодавця, оскільки вони не впливають із зобов'язань спадкодавця. Тому на такі вимоги поширюється загальна позовна давність (ст. 257 ЦК України). Вимоги про відшкодування

зазначених витрат можуть бути пред'явлені і до територіальної громади, яка стала власником спадщини, визнаної судом відумерлою [229, с. 11].

17 лютого 2016 року Колегія суддів судової палати з цивільних справ апеляційного суду Запорізької області розглянула апеляційну скаргу ОСОБА_3 на рішення Веселівського районного суду Запорізької області від 18 січня 2016 року за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_4 та ОСОБА_5, третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмету спору на стороні позивача ОСОБА_6 та ОСОБА_7 про стягнення боргу в порядку регресу.

У квітні 2015 року ОСОБА_3 звернулася до суду із вищевказаним позовом, в обґрунтування якого зазначала, що у липні 2013 року помер її чоловік ОСОБА_8, після його смерті відкрилася спадщина. Позивачка у позові зазначила, що вона, на підставі ст. 2161 ЦК України має право на спадкування у першу чергу. Тому вона у встановлений строк звернулася з заявою про прийняття спадщини до приватного нотаріуса Веселівського районного нотаріального округу, який завів спадкову справу. Окрім неї, з заявами про прийняття спадщини звернулися ОСОБА_4 та ОСОБА_5, які є батьками спадкодавця та діти спадкодавця ОСОБА_7 і ОСОБА_6. У подальшому ОСОБА_6 від прийняття спадщини відмовилась.

Після відкриття спадщини у шестимісячний строк до неї звернулася ОСОБА_9, яка повідомила, що спадкодавець їй був винний грошові кошти в сумі 6 000,00 доларів США, які він за свого життя отримав від неї в позику згідно розписки від 18.03.2013 р. та зобов'язався повернути до 01.12.2013 р. На підтвердження своїх вимог кредитор ОСОБА_9 надала оригінал письмової розписки власноручно написаної спадкодавцем.

27.12.2013 р. вона повернула кредитодавцю позику у сумі 6 000,00 доларів США, про що ОСОБА_9 видала письмову розписку про отримання коштів. Тим самим вона особисто виконала зобов'язання перед кредитором за усіх спадкоємців, так як відповідно до вимог закону зазначений борг мав бути повернутий кожним зі спадкоємців особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині.

Вона, як один з боржників, який в повному обсязі виконав обов'язки за всіх спадкоємців, набула право регресної вимоги до інших спадкоємців і надала

розрахунок розміру вимог до кожного зі спадкоємців, так як відповідно до вимог ст. 544 ЦК України боржник, який виконав солідарний обов'язок, має право на зворотну вимог (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлене договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього.

Відповідачі в добровільному порядку відмовилися виконати її вимоги.

Рішенням Веселівського районного суду Запорізької області від 18 січня 2016 року у задоволенні позову відмовлено. Не погоджуючись з рішенням районного суду, ОСОБА_3 подала апеляційну скаргу, в якій, посиляючись на порушення норм матеріального та процесуального права, просить рішення районного суду скасувати та постановити нове, яким задовольнити позовні вимоги в повному обсязі.

Колегія суддів дійшла висновку, що апеляційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Судом першої інстанції не враховано, що позивачка не є кредитором спадкодавця, тож вимоги цієї статті на неї не поширюються.

Дійшовши помилкового висновку, що позивач є кредитором спадкодавця, суд неправильно послався і на правову позицію Верховного суду України, висловлену у постанові від 08.04.2015 р. по справі №6-33 цс 15, яка стосується також пред'явлення вимог кредитором до спадкоємців боржника у зобов'язанні.

З матеріалів справи вбачається, що позивач є спадкоємцем поряд з іншими спадкоємцями померлого ОСОБА_8. Вона за власною ініціативою, без будь-якого узгодження з іншими спадкоємцями, погасила борг спадкодавця перед ОСОБА_9. При цьому ОСОБА_9 не зверталася до нотаріальної контори як кредитор спадкодавця.

Позивач зазначала, що вона, як особа, яка погасила борг спадкодавця, бажає отримати компенсацію в порядку регресу з інших спадкоємців. При цьому позов позивач заявляє лише до двох спадкоємців, без розрахунку часток отриманої спадщини та ще й вимагає солідарного стягнення. Натомість жодним законом не передбачено солідарне стягнення грошових сум з спадкоємців боржника.

Кредитор має заявити такі вимоги до спадкоємців, що отримали спадщину. Відповідно до ст. 1282 ЦК спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Кожен із спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині.

Таких вимог до кожного з спадкоємців кредитор не заявляв, реалізація права кожного зі спадкоємців на отримання спадщини або на відмову від неї може бути пов'язана, крім іншого, з обізнаністю щодо наявності боргів спадкодавця. Тож, кредитор спадкодавця не заявляв таких вимог до спадкоємців з урахуванням вартості отриманого у спадщину майна та часток у спадковому майні, а дії позивачки, спрямовані на погашення боргу, не були узгоджені з іншими спадкоємцями в порушення положень ст. 1282 ЦК України.

Крім того, позивачем взагалі не надані відомості про розмір отриманої іншими спадкоємцями спадщини, розмір їх часток у спадщині, в тому числі з урахуванням того, що один зі спадкоємців відмовився від спадщини на користь іншого.

За змістом ст. 528 ЦК України, передбачено, що виконання обов'язку може бути покладено боржником на іншу особу, якщо з умов договору, вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не впливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто.

Інша особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника у разі небезпеки втратити право на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно. У цьому разі до іншої особи переходять права кредитора у зобов'язанні і застосовуються положення статей 512-519 цього Кодексу.

Виходячи з того, що за зазначеними позивачкою обставинами, відповідачі були боржниками по відношенню до кредитора спадкодавця - ОСОБА_9, жодних обставин, які свідчили б про наявність підстав виконувати цей обов'язок позивачкою, не встановлено.

Крім того, як зазначено у ст. 1282 ЦК України кожен із спадкоємців

зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, а ст. 528 ЦК України допускає можливість виконання обов'язку боржника іншою особою лише у разі якщо законодавством не передбачений обов'язок особистого виконання.

Тож позовні вимоги не підлягають задоволенню [243].

Наведений випадок із судової практики дозволяє нам зробити важливі висновки. Кредитор має право звернутися або в контору, або до спадкоємців чи одного з них особисто. Проте передумовою задоволення вимог кредиторів є необхідність з'ясування вартості спадкового майна та визначення часток всіх спадкоємців, оскільки задоволення вимог відбувається відповідно до розміру частки. Звідси впливає наступне положення про те, що спадкоємець не може задовольняти вимоги кредитора у розмірі, що перевищує його частку, не довівши це до відома інших спадкоємців, оскільки у такому випадку вони можуть бути звільнені від відповідальності за такою вимогою.

За загальним правилом вимоги кредитора задовольняються спадкоємцями у грошовій формі шляхом одноразового платежу, причому кредитор вправі наполягати на виконанні зобов'язання за рахунок спадкового майна саме цим способом, а при відмові спадкоємця - звернутися до суду за захистом своїх прав. Проте у деяких випадках (зокрема, у разі, коли змістом невиконаного спадкодавцем зобов'язання є не сплата грошей, а виконання певних дій, надання послуг тощо) кредитор більше зацікавлений у виконанні зобов'язання саме у тій формі, у якій воно існувало за життя спадкодавця. Тому договором між спадкоємцем, частка якого обтяжена зобов'язанням, і кредитором може бути передбачений інший спосіб і порядок виконання зобов'язання [237]. У той же ж час на практиці часто трапляються випадки коли спадкоємцям зручніше задовольнити вимоги кредитора шляхом передачі йому майна в натурі, проте такої можливості у ст. 1282 ЦК України не передбачено. У таких випадках питання вирішується в судовому порядку. Проте ми вважаємо, що доцільно було б на законодавчому рівні передбачити можливість врегулювання цього питання в позасудовому порядку.

25.02.2015 року Вільнянський районний суд Запорізької області розглянув

справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення боргу.

У своєму позові позивач вказує, що 12 лютого 2013 року відповідач ОСОБА_3 позичив 6000 гривень строком до 25 березня 2013 року, про що надав розписку. Не повернувши гроші, ОСОБА_3 помер. Внаслідок його смерті відкрилась спадщина на гараж, який він успадкував після смерті ОСОБА_4, фактично вступив у спадщину, але юридично її не оформив, продовжував здійснювати будівництво гаража.

Відповідач є єдиним спадкоємцем, який прийняв спадщину. 15.12.2001 року ОСОБА_3 склав на ім'я ОСОБА_2 заповіт, посвідчений Вільнянською державною нотаріальною конторою. Через брак коштів відповідач відмовляється повернути кредитору борг, відповідач у шестимісячний термін своєчасно подав заяву про прийняття спадщини. Відповідач не заперечує проти задоволення вимог позивача шляхом набуття нею у власність гаражу, однак через відсутність правовстановлюючих документів вимоги позивача не можуть бути задоволені.

З наведених вище підстав суд задовольняє позовні вимоги [244].

Щодо можливості врегулювати дане питання в позасудовому порядку, то на нашу думку, договірним інструментом у такому випадку міг би слугувати договір про задоволення вимог кредитора (ст. 600 ЦК України). Проте для укладення такого договору спадкоємець повинен отримати свідоцтво про право на спадщину на конкретне майно та зареєструвати право власності. У даному контексті доцільно згадати думку Є. І. Фурси про те, що борги спадкодавця в загальному порядку не можуть рахуватися із часток, визначених для кожного спадкоємця, а, навпаки, частки спадкоємців мають визначатися після відрахування боргів спадкодавця. Крім того, автор пропонує в нотаріальному порядку передбачити можливість видачі свідоцтва про право власності на майно боржника, що переходить до кредиторів у випадку його смерті [245, с. 122]. Позитивною стороною такої пропозиції є можливість суттєво спростити процедуру реалізації кредитором своїх прав. Однак, їх втілення суперечитиме концепції універсального правонаступництва, оскільки кредитори, за обсягом прав та обов'язків, не можуть замінити спадкодавців у правовідношенні [230, с. 175].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3:

1. Згода спадкоємців, які прийняли спадщину, на прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк для прийняття спадщини є правочином, який змінює зміст спадкових правовідносин, зокрема в частині учасників та поділу спадкової маси, тому доцільним видається передбачити необхідність її нотаріального посвідчення.

За аналогією до заяви про прийняття спадщини та відмови від спадкування, на нашу думку, така заява повинна подаватись особисто, а також не повинна містити жодних умов та застережень. У випадку ж коли спадкоємцями є малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа дієздатність якої обмежена, на такі дії її законного представника повинен бути дозвіл органів опіки та піклування.

2. За згодою спадкоємців, які прийняли спадщину спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, має право подати заяву про прийняття спадщини, проте законодавством не встановлено строк здійснення такого права. Пропонуємо встановити додатковий строк в три місяці. Інший строк може бути встановлений за домовленістю між спадкоємцями, які прийняли спадщину та спадкоємцем, який отримав згоду на прийняття спадщини. У разі ж відсутності згоди застосовується трьохмісячний строк. У випадку ж пропущення зазначеного строку або неможливості прийняти спадщину у встановлений строк з поважних причин спадкоємець має право звернутися до суду для встановлення йому додаткового строку для прийняття спадщини.

3. Вважаємо, що положення про можливість визначення додаткового строку на подання заяви про відмову від спадщини повинно знайти відповідне відображення у ЦК України, оскільки прийняти спадщину і відмовитись від неї – складові єдиного права на спадкування.

4. Пропонуємо такі зміни до чинного законодавства:

- доповнити ч. 2 ст. 1272 ЦК України та викласти у наступній редакції:

«За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини чи відмови від спадщини, може подати відповідну заяву нотаріусу або в сільських населених пунктах - уповноважений на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. Така заява повинна бути подана у трьохмісячний строк з дня надання письмової згоди спадкоємців на її подання, якщо інший додатковий строк не встановлено за спільною згодою спадкоємців, які прийняли спадщину.»

- п. 3.18 гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій викласти у такій редакції:

«Не вимагається звернення до суду для визначення додаткового строку, достатнього для прийняття спадщини чи відмови від спадщини, якщо усі спадкоємці, які прийняли спадщину, подадуть письмову заяву про згоду на прийняття спадщини чи відмову від спадщини спадкоємцем, який не подав відповідну заяву протягом встановленого законом строку.

Згода на прийняття спадщини чи відмову від спадщини спадкоємцем, який пропустив встановлений законом строк не повинна містити жодних умов та застережень.

Не допускається надання такої згоди через представника.

Якщо спадкоємцями є малолітня або недієздатна особа на такі дії її законного представника повинен бути дозвіл органів опіки та піклування.

У випадку, якщо спадкоємцем є неповнолітня особа або особа дієздатність якої обмежена, яка надає таку згоду особисто, на такі дії повинна бути згода її законного представника, а також дозвіл органів опіки та піклування.

Така заява може бути складена спільно спадкоємцями, які прийняли спадщину або ж індивідуально кожним з них та нотаріально посвідчена.»

- доповнити гл. 10 розд. II Порядку вчинення нотаріальних дій п. 3.19.:

«3.19. Заява про прийняття спадщини або відмову від спадщини повинна бути подана у трьохмісячний строк з дня надання письмової згоди спадкоємців на її подання, якщо інший додатковий строк не встановлено за спільною згодою

спадкоємців, які прийняли спадщину. У випадку ж пропущення зазначеного строку або неможливості подати заяву у встановлений строк з поважних причин спадкоємець має право звернутися до суду для встановлення йому додаткового строку для подання відповідної заяви.»

4. Відмова від спадщини за законодавством України може бути реалізована лише шляхом вчинення активних дій, а саме подання відповідної заяви нотаріусу. На нашу думку, доцільно передбачити право спадкоємця на якого поширюється дія презумпції, передбаченої ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України, спростувати таку презумпцію в позасудовому порядку після закінчення шестимісячного строку, встановленого для прийняття спадщини.

6. У контексті складення опису майна як складової заходів охорони спадкового майна, на нашу думку, доцільно передбачити окремий список як додаток до акту опису майна, у якому були б перелічені речі, які знаходились у приміщенні, але виходячи із засад розумності, за умови відсутності заперечень з боку заінтересованих осіб і спору, не належали спадкодавцеві. Щодо таких речей немає необхідності проводити оцінку. Така пропозиція спрямована на спрощення процедури вжиття заходів щодо охорони спадкового майна та зменшення кількості звернень до суду з позовами про виключення відповідного майна з опису.

7. Ми вважаємо, що вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, яке знаходиться в індивідуальних банківських сейфах не відповідає суті цієї нотаріальної дії. Ми пропонуємо розглянути інші можливі процедури, які повинні були б співвідноситись з внутрішніми інструкціями банку та законодавством про банківську діяльність. Перша це надання нотаріусом відповідного запиту у банк про необхідність встановлення складу майна, яке знаходиться в банківському сейфі, у зв'язку із смертю його власника. У такому випадку опис проводився б за участі комісії банку, у випадку необхідності, експертів для проведення оцінки майна та спадкоємців, які б отримували в результаті акт опису. На підставі такого акту нотаріус міг би видавати свідоцтво про право на спадщину. Або ж, опис може бути проведений нотаріусом за участю спадкоємців та представника банку,

експертів. У такому випадку нотаріус складає акт опису, але не в розумінні охорони спадкового майна, а як окремої дії, спрямованої на встановлення складу спадкового майна і вже у випадку необхідності вживає заходи щодо охорони майна.

8. Первинний поділ спадкового майна може здійснюватися лише у добровільному порядку за взаємною згодою спадкоємців шляхом укладення відповідного договору про поділ спадщини. Якщо в результаті поділу майна частки спадкоємців є нерівними, вони можуть передбачити грошову компенсацію, але така компенсація не може встановлюватися замість спадкового майна. У випадку наявності спору між спадкоємцями судом може бути припинена спільна сумісна власність спадкоємців у спадковому майні за правилами ст. 365 ЦК України. Перерозподіл спадщини здійснюється у випадку, якщо відбувся первинний розподіл. Перерозподіл може здійснюватися у позасудовому порядку - шляхом взаємної згоди спадкоємців на внесення змін до свідоцтв про право на спадщину, або ж на підставі рішення суду. Способи перерозподілу спадщини не є альтернативними - перерозподіл спадщини здійснюється шляхом передання частини майна в натурі, а у випадку неможливості цього шляхом сплати грошової компенсації.

9. Правовідносини із задоволення вимог кредиторів до спадкоємців можна умовно розділити на три етапи:

1) з моменту відкриття спадщини і до закінчення строку для прийняття спадщини - прийняття претензій кредиторів;

2) по закінченню строку для прийняття спадщини - визначення кола спадкоємців, їх часток у спадщині і суми боргових вимог;

3) задоволення вимог кредиторів, що може здійснюватися у договірному або судовому порядку.

10. Чинним законодавством не встановлюється вимог щодо форми та порядку повідомлення спадкоємцями кредиторів про відкриття спадщини, так і порядку пред'явлення вимог кредиторами. На нашу думку, підтвердженням належного повідомлення кредитора про смерть спадкодавця може бути поштове

повідомлення про отримання кредитором відповідного листа. Кредитори можуть пред'являти претензії таким самим чином до спадкоємців або ж безпосередньо в нотаріальну контору за місцем відкриття спадщини. Питання дотримання строків пред'явлення претензій повинно, на нашу думку, вирішуватися виходячи із дати відправлення, вказаної на листі або ж моментом пред'явлення претензії нотаріусу, в тому числі, якщо спадкоємці не зверталися за оформленням своїх спадкових прав.

11. На нашу думку, з метою спрощення врегулювання порядку задоволення вимог кредиторів доцільним було б запровадити ведення нотаріусом протягом строку встановленого для прийняття претензій кредиторів електронного реєстру вимог кредиторів. По закінченню такого строку вимоги задовольнялись би в порядку настання строку їх виконання, а не в залежності від часу їх пред'явлення. Такий порядок видається більш логічним, адже закон не встановлює пріоритету задоволення вимоги за моментом їх пред'явлення.

12. Задоволення вимог кредиторів відбувається по закінченню строку для прийняття спадщини та не залежить від того чи оформив спадкоємець свої права на спадкове майно. Обов'язок спадкоємців отримати свідоцтво про право на спадщину не обмежений строками і можуть бути різні обставини, які перешкоджають спадкоємцям його отримати. У випадку відсутності свідоцтва про право на спадщину очевидним є питання встановлення розміру часток спадкоємців. Вважаємо за доцільне передбачити можливість видачі нотаріусом за запитом кредитора, спадкоємців або ж суду відповідного документу (довідки), який би засвідчував, що коло спадкоємців встановлено і яким чином розподілені частки між ними. Отримання такого документу також буде доцільним у випадку укладення між спадкоємцями договору про поділ спадкового майна, де може не бути дотримано принципу рівності часток.

13. У судовій практиці мають місце випадки щодо визнання за кредиторами права власності на майно спадкодавця в рахунок забезпечення виконання зобов'язання, при цьому відповідач не заперечує проти задоволення позову. На нашу думку, визнання права власності за кредитором у такому порядку можливо

лише за наявності спору. Щодо можливості врегулювати дане питання в позасудовому порядку, то ми вважаємо, що договірним інструментом у такому випадку міг би слугувати договір про задоволення вимог кредитора (ст. 600 ЦК України). Передумовою укладення такого договору є необхідність оформлення та реєстрації прав на спадкове майно.

ВИСНОВКИ

У дисертації шляхом дослідження наукових праць та аналізу судової й нотаріальної практики проведено теоретичне узагальнення та вирішення наукових проблем, пов'язаних із дослідженням здійснення права на спадкування, у результаті чого стало можливим формулювання низки основних теоретичних та практичних висновків.

1. Право на спадкування – це суб'єктивне право прийняти спадщину чи відмовитися від неї у встановлений законом строк, або не приймати спадщину, а також на здійснення передбачених законодавством правомочностей, які становлять зміст права на спадкування.

2. Поняття «здійснення права на спадкування» – це комплексне поняття, яке передбачає способи реалізації права на спадкування, поглиблюючи зв'язок між нормами матеріального та процесуального права, відображає динаміку спадкових правовідносин.

3. Прийняття спадщини як і відмова від спадщини – це індивідуальний акт спадкоємця, зумовлений його волевиявленням щодо спадщини, який здійснюється шляхом вчинення передбачених законом дій, спрямованих на виникнення конкретного юридичного наслідку (прийняття спадщини чи відмови від неї), а саме – одностороннього правочину. Такий односторонній правочин здійснюється шляхом подання нотаріусу відповідної заяви (ч. 1 ст. 1269, ч. 1 ст. 1273 ЦК України).

4. Вимогу щодо нотаріального посвідчення правочину прийняття та відмови від спадщини (їх відкликання), необхідно закріпити на законодавчому рівні, що буде відповідати правовій природі спадкових правовідносин та сутності здійснення права на спадкування, адже саме прийняття та відмова від спадщини є тими правочинами, через які особа засвідчує своє волевиявлення щодо вступу в спадкові правовідносини.

5. Метою встановлення презумпції, передбаченої ч. 4 ст. 1268 ЦК України, є охорона та реалізація права на спадщину окремих категорій спадкоємців

(малолітніх, неповнолітніх, обмежено дієздатних, недієздатних осіб). В силу цього доцільно відобразити передбачене ч. ч. 3, 4 ст. 1269 ЦК України право на подання такими особами заяви про прийняття спадщини у Законі України «Про нотаріат» та в Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, що дозволить уникнути неоднакового застосування на практиці положення ч. 4 ст. 1268 ЦК України, що має наслідком безпідставні відмови в прийнятті заяв про прийняття спадщини від таких категорій осіб.

6. Відмова від спадщини може реалізовуватись лише через волевиявлення особи – подання заяви про відмову від спадщини.

7. Відмова від спадщини і неприйняття спадщини призводить до різних правових наслідків. У випадку, якщо особа спадщину не прийняла, вона має право за згодою інших спадкоємців, які прийняли спадщину, чи на підставі рішення суду про встановлення додаткового строку для прийняття спадщини подати заяву про прийняття спадщини. Натомість спадкоємець, який заявив про відмову від спадщини і протягом встановленого строку не відкликав свою заяву, втрачає право на спадкування.

8. Згода спадкоємців, які прийняли спадщину, на прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк для прийняття спадщини, є правочином, що змінює зміст спадкових правовідносин, зокрема в частині учасників та поділу спадкової маси, тому доцільно передбачити вимогу щодо її нотаріального посвідчення.

9. Пропонуємо закріпити на законодавчому рівні строк, протягом якого спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, має право реалізувати право прийняти спадщину, яке виникло за згодою спадкоємців, що прийняли спадщину відповідно до ч. 2 ст. 1272 ЦК України.

10. Правочини прийняття спадщини та відмови від спадщини є рівнозначними правомочностями права на спадкування, тому необхідно передбачити на законодавчому рівні право відмовитись від спадщини після закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини за згодою

спадкоємців, які спадщину прийняли, а також можливість встановлення судом додаткового строку для відмови від спадщини.

11. Необхідно передбачити право спадкоємця, на якого поширюються положення ч. ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України, спростувати презумпцію прийняття спадщини в позасудовому порядку після закінчення шестимісячного строку, встановленого для прийняття спадщини.

12. Пропонуємо передбачити додаток до акта опису майна, у якому були б перелічені речі, що знаходяться в приміщенні, яке належить спадкодавцю, але, виходячи із засад розумності, за умови відсутності заперечень з боку заінтересованих осіб і спору, не належали спадкодавцеві.

13. З метою спрощення врегулювання порядку задоволення вимог кредиторів вважаємо за доцільне передбачити ведення нотаріусом електронного реєстру вимог кредиторів, заявлених протягом строку, встановленого для їх прийняття.

14. Запропоновані наступні зміни до Цивільного кодексу України:

- ч. 2 ст. 1269 ЦК України викласти в такій редакції: *«Заява про прийняття спадщини подається спадкоємцем особисто в письмовій формі та підлягає посвідченню нотаріусом або в сільських населених пунктах – уповноваженою на це посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування».*

- ч. 1 ст. 1298 ЦК України викласти в такій редакції: *«Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого відповідно до статті 1270 цього Кодексу.*

Якщо спадкоємцями, відповідно до ч. 2 ст. 1272 цього Кодексу, надана згода на прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк для прийняття спадщини, свідоцтво про право на спадщину видається після прийняття спадщини таким спадкоємцем.

Якщо спадкоємцю, який пропустив строк для прийняття спадщини, судом встановлено додатковий строк для прийняття спадщини, свідоцтво про право на спадщину може бути видане не раніше закінчення встановленого строку».

- доповнити ч. 2 ст. 1272 ЦК України та викласти в наступній редакції: *«За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини чи відмови від спадщини, може подати відповідну заяву нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. Така заява може бути подана в тримісячний строк з дня надання письмової згоди спадкоємців на її подання, якщо інший додатковий строк не встановлено за згодою спадкоємців, які прийняли спадщину».*

- доповнити ч. 3 ст. 1268 ЦК України реченням наступного змісту: *«Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини і не заявив про відмову від спадщини протягом строку, встановленого статтею 1270 ЦК України, але не мав наміру приймати спадщину, має право по закінченню строку, встановленого для прийняття спадщини, подати заяву про те, що спадщину він не приймав».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заїка Ю.О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03/ Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2007. 39 с.
2. Нелін О.І. Еволюція спадкового права в Україні: монографія. Київ: Видавничо – поліграфічний центр «Київський університет», 2009. 365 с.
3. Гражданский Кодекс УССР: Постановление ВУЦИК от 16 декабря 1922 года / Собрание Указаний и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины. 1923. № 55. С. 1039–1084
4. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. для студ. юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів: у 2 т./ за ред. В.Д. Гончаренка. Київ: Ін Юре, 1997. Т.1: З найдавніших часів до початку XX ст. 464 с.
5. Барышев А.И. Приобретение наследства и его юридические последствия в гражданском праве Украины: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.03/ Московский университет Министерства внутренних дел Российской Федерации. М.: ВЮОН, 1955. 15 с. - URL: <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=69266> (дата звернення: 25.02.2018 р.)
6. Амфитеатров Г.Н. Право наследования в СССР/ Г.Н. Амфитеатров, П. Солодилов . М, 1946. 36 с.
7. Граве К. Вопросы наследственного права в практике Верховного Суда СССР. М.: Гос. Изд-во юридической литературы, 1949. 54 с.
8. Серебровский В.И. Принятие наследства. *Советское государство и право*. 1950. № 6. С. 33–50.
9. Половинкіна Р.Ю. Становлення та розвиток радянського спадкового права в Україні: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01. Запоріжжя, 2015. 236 с.
10. Рейхель М. Право наследования. *Советская юстиция*. 1937. № 5. с. 14–16.

11. Кузнецова Н.С. Развитие гражданского общества и современное частное право Украины. *Кузнецова Н.С. Вибрані праці*. Київ: Юридична практика, 2014. С.233 – 256.

12. Буркацький Л.К. Спадкове право України: теорія, коментарі, практика: навч. пос. Київ: Вид. Дім «ІнЮре», 2008. 384 с.

13. Рябоконт Є.О. Інститут прийняття спадщини у цивільному законодавстві України: проблеми і перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. № 67-69. 2005. С. 129-134

14. Кот О.О. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав: дис. ... д – ра юрид. наук: 12.00.03/ Науково - дослідний інститут приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака. Київ, 2017. 550 с.

15. Узагальнення судової практики розгляду цивільних справ про спадкування у 2010 – 2011 роках: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про узагальнення судової практики розгляду цивільних справ про спадкування» від 01.03.2013 р. № 6 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-13> (дата звернення: 21.02.2018р.)

16. Витяг Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних із Узагальнення справ судової практики розгляду цивільних справ про спадкування у 2010 - 2011 роках. URL: <http://sc.gov.ua/uploads/tinymce/files/%D0%92%D0%B8%D1%82%D1%8F%D0%B3%20%D0%B7%20%D1%83%D0%B7%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%B%D1%8C%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D1%83%20%D1%86%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%20%D0%BF%D1%80%D0%BE>

%20%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf (дата звернення: 22.02.2018р.)

17. Гражданское право. Т.2. М.: Юрид. Лит, 1970. 525 с.
18. Гришаев С.П. Наследственное право. М.: Юрист, 2005. 450 с.
19. Гражданское право: учебник: В 2 т. / Под ред. Е.А. Суханова. М., 2004. Т.1. 534 с.
20. Серебровский В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву. 2-е издание, исправл. М.: Статут, 2003. 558 с.
21. Иоффе О. С. Правоотношение по советскому гражданскому праву. Л., 1949. 144 с.
22. Горбункова И.М. Особенности правоохранительной деятельности российского нотариата в сфере наследственных правоотношений: дис...канд. юрид. наук: 12.00.11/ Московская юридическая академия. М., 2005. 194 с.
23. Никитюк П.С. Наследственное право и наследственный процесс/ под ред. О.В. Овчинниковой. Кишинев: Штинца, 1973. 258 с.
24. Гонгало Ю.Б. Юридические факты в наследственном праве России и Франции: сравнительно-правовое исследование. М.: Статут, 2010. 310 с.
25. Спадкування за законодавством України. Коментар. Судова практика. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2008. № 4. 350 с.
26. Цивільний кодекс України: науково – практичний коментар/ за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубєвої. К. : Правова єдність, 2007. 1140 с.
27. Лайко Л.В. О понятии, способах и сроках принятия наследства. *Наследственное право*. 2007, №2. URL: <http://ale-gribov.livejournal.com/24666.html> (дата звернення: 11.01.2018 р.)
28. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву. *Ученые труды ВИЮН*. М., 1940. № 3. с. 69–73.

29. Братусь С.Н. О соотношении гражданской правоспособности и субъективных гражданских прав. *Советское государство и право*. 1949. № 8. с. 33 - 35.

30. Малько А.В. Теория государства и права. М., 2000. 214 с.

31. Матузов М.И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. М., 1996. 145 с.

32. Иеринг Р. Интерес и права. Ярославль, 1880. 300 с.

33. Страницы Харьковской цивилистики: В 3х ч.: Лучшие работы кафедры гражданско-правовых дисциплин за 2009/2010 учебный год/ под общ. ред. И.В. Венедиктовой, М.Н. Беревено. Х.: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2010. Ч. 2. 215 с.

34. Суховерхий В.Т. О соотношении субъективного гражданского права и интересов. *Материалы конференции по итогам научно исследовательской работы за 1966 год*. Свердловск, 1968. с. 17.

35. Мотовиловкер Е.Я. К теории охраняемых законом интересов. *Вопросы теории охраняемых законом интересов*. Ярославль, 1990. с. 9.

36. Пікуля Т.О. Суб'єктивне право – Законний інтерес: поняття та діалектика співвідношення. *Кримський юридичний вісник*. 2010. № 3. С. 151–158

37. Загальна теорія держави і права: підр. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін./ за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 583 с.

38. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: дис. ... канд. юрид. наук:12.00.03/Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2006. 202 с.

39. Иоффе О.С. Вопросы теории права. М.: Госюриздат, 1961. 381 с.

40. Чечот Д.М. Субъективное право и формы его защиты. Л.: Изд-во Ленинград универс., 1968. 72 с.

41. Мічурін Є. О. Об'єктивне та суб'єктивне цивільне право. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С.

186-192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2010_2_25. (дата звернення: 25.02.2018 р.)

42. Українська радянська енциклопедія: в 12-ти т./ гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: О. К. Антонов та ін. 2-ге вид. К.: Голов. ред. УРЕ, 1985. Т. 12. 568 с.
URL:<http://web.archive.org/web/20180123093741/http://lib.pu.if.ua/elib/local/sk490166.djvu> (дата звернення: 22.02.2018 р.)

43. Гражданско – правовое положение личности в СССР. М., 1975. 400с.

44. Братусь Н.С. Юридическая ответственность и законность. М.: Юридическая литература, 1976. 216 с.

45. Долинская В.В. Защита гражданских прав: состояние, тенденции и проблемы правового регулирования. *Актуальные проблемы гражданского и арбитражного процесса*: материалы науч. конф.: в 2 ч. Воронеж, 2002. Ч. 1. 146 с.

46. Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. Москва, 1992. 207 с.

47. Юридическая энциклопедия/ под общ. ред. Б.Н. Топорнина. М., 2001. 814 с.

48. Богатырев Ф.О. Секундарное право на примере постановления Президиума Верховного Суда России. *Журнал российского права*. 2005. №2. с. 68-72

49. Бабаев А.Б. Проблема секундарных прав в российской цивилистике: автореф....канд. юрид. наук.:12.00.03/ МГУ. М., 2006. 22 с.

50. Алексеев С.С. Общая теория права: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2008. 576 с.

51. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. М., 1974. 352 с.

52. Толстой Ю. К. Проблема обеспечения субъективных гражданских прав. *Вестник Ленинградского государственного ун-та*. 1952. № 3.

53. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права. М., 1950. 367 с.

54. Серебровский В.И. Очерки советского наследственного права. *Избранные труды по наследованному и страховому праву*. М., 2003. С. 74-75
55. Красько И.Е. Правовая природа брачного контракта. *Проблеми законності: Республік. міжвід. наук. зб.* Х., 1998. Вип. 33. С. 79–82
56. Азимов Ч.Н. Самозащита в гражданском праве. *Актуальні проблеми формування правової держави в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., до 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод: у 2 ч.* Х., 2000. Ч. 2. с. 20–22
57. Сидельников Р. Право на самозащиту как «секундарное право». *Підприємництво, госп-во і право*. 2005. № 6. С. 42–44.
58. Сибіга О.М. Договір комісії за цивільним кодексом України: автореф. ... канд. юрид. наук:12.00.03/ Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2009. 22 с.
59. Зеккель Е. Секундарные права в гражданском праве. *Вестник Гражданского Права*. 2007. №2.
60. Власова А.В. Структура субъективного гражданского права. Ярославль, 1998. 150 с.
61. Крашенинников Е.А. Содержание субъективного гражданского права. *Очерки по торговому праву*. Ярославль, 2006. Вып. 13. С. 5 - 16.
62. Гринько В. Теорії секундарних прав у доктрині цивільного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2. С. 207-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2010_2_22 (дата звернення: 25.02.2018 р.)
63. Ковалева Н.А. Злоупотребление правом по гражданскому законодательству Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/ВИЭСП. М., 2005. 26 с.
64. Поротикова О.А. Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом. М.: Волтерс Клувер, 2007. 265 с.
65. Орзих М. Ф. Право и личность. Вопросы теории правового воздействия на личность социалистического общества. Одесса: Вища шк., 1978. 143 с.

66. Полонка І. А. Генезис сутності правової поведінки та пропозиції щодо поняття. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 10 – 2. Т. 1. С. 28–30.

67. Горбась Д.В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: поняття, способи, межі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – К., 2009. 20 с.

68. Вавилин Е.В. Осуществление и защита гражданских прав. М.: Волтерс Клувер, 2009. 360 с.

69. Мирошникова Н.И. Механизм осуществления субъективных гражданских прав: учеб. пособие. Ярославль: Изд-во Ярослав. ун-та, 1989. 82 с.

70. Антимонов Б.С. Гражданская ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности. М.: Юрид. лит., 1952. 300 с.

71. Капустин М.Н. Юридическая энциклопедия (догматика). СПб.: Типогр. С.-Петербург. одиночной тюрьмы, 1893. 341с.

72. Митюков К. А. Курс римского права. 3-е изд. К.: Типогр. Т-ва И.Н. Кушнерев и Ко, 1912. 427 с.

73. Братусь С.Н. Юридические лица в советском гражданском праве. М.: Юрид.изд. типогр. «Кр. Пролетарий», 1947. 364 с.

74. Агарков М.М. Избранные труды по гражданскому праву: в 2 т. М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. Т. 2. 460 с.

75. Гражданское право: учебн. изд. 4 – е, перераб. и доп./ под. ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. М., 1999. Т. 1. 616 с.

76. Цивільне право України: підручник: у 2 кн./ за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 2001. Кн.1. 861 с.

77. Цивільне право України: навч. пос./ Ю.В. Білоусов, С.В. Лозінська, С.Д. Русу та ін./ за ред. Р.О. Стефанчука. К.: Прецедент, 2005. 448 с.

78. Крусс В.И. К теории пользования конституционными правами. *Государство и право*. 2004. №6. С. 14 - 23

79. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. М.: Статут, 2001. 411 с.

80. Гражданский кодекс РФ: Закон от 30.11.1994 г. № 51ФЗ URL: <http://base.garant.ru/10164072/> (дата звернення: 10.01.2018 р.)

81. Гражданский кодекс Республики Беларусь: Закон от 7.12.1998 г. № 218-З. *Национальный правовой интернет – портал Республики Беларусь*. URL: <http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?rn=hk9800218> (дата звернення: 10.01.2018 р.)

82. Гражданский кодекс Франции URL: <http://lawstudents.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=345> (дата звернення: 10.01.2018 р.)

83. Гражданское уложение Германии. Серия «Гражданские и европейские законы». 3 – е изд. М. : Волтерс Клувер, 2009. 400 с.

84. Фурса Є.І. Спадкові правовідносини у нотаріальній та судовій практиці. – Автореф. дис.... канд. юрид. наук:12.00.03/ Інститут держави і права ім. В.М. Корецького Національно академії наук України. К, 2004. 218 с.

85. Наследственное право России: учебник. М.: Эксмо, 2009. 512 с.

86. Комментарий к Гражданскому кодексу РФ/ под ред. Л.П. Ануфриевой. М.: ВолтерсКлувер, 2004. Ч. 3. 656 с.

87. Козловська Л.В. Прийняття та відмова від спадщини як здійснення суб'єктивного права спадкування. *Цивільне право та цивільний процес: актуальні питання*. С. 48-51. URL: file:///C:/Users/US/Downloads/Ppip_2014_13_15.pdf (дата звернення: 01.02.2018 р.)

88. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: науково-практичний посібник/ За заг. ред. С.Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2007. 1216 с.

89. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом М-ва юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

90. Актуальні проблеми спадкового права: навч. пос./ За заг. ред. Ю.О. Заїки, О.О. Лов'яка. К: КНТ, ЦУЛ, 2014. 336 с.
91. Черепакін Б.Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву. *Труды по гражданскому праву*. М.: Статут, 2001. 479 с.
92. Цивільне право України: підручник: у 2 кн./О.В. Дзера, Д.В. Боброва, Н.С. Кузнєцова та ін./ За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. К.: Юрінком Інтер, 2005. Кн.2. 864 с.
93. Рішення Гайворонського районного суду Кіровоградської області від 14.09.2012 р. у справі № 1103/2050/2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27074885> (дата звернення: 18.02.2018 р.)
94. Рішення № 32203329 Добропільського міськрайонного суду Донецької області у справі № 227/579/13-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32704919> (дата звернення: 18.02.2018 р.)
95. Ігнатенко В.М. Специфіка односторонніх правомірних дій у цивільно-правовому регулюванні. *Проблеми законності*. 2009. Вип. 101. С. 52-59
96. Орлов І.П. Поняття та ознаки правочинів в сфері спадкового права. *Фінанси і право*. 2012. № 4 . с. 711-716
97. Дячук О. Процедура оформлення заяви про прийняття спадщини. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2010 р. №3 (51). С. 81-82
98. Дякович М.М. Охорона і захист сімейних прав нотаріусом: монографія. К: Істина, 2014. 369 с.
99. Фурса Є.Є. Деякі аспекти діяльності консула при посвідченні заяв про прийняття спадщини та відмову від неї. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. №6. С. 172 -180
100. Теорія нотаріального процесу: науково-практичний посібник/ За заг. ред. С.Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.

101. Жилінкова І.В. Актуальні питання спадкового права України. *Актуальні питання спадкового права України: матеріали до семінару*. Львів, 2009. 340 с.

102. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя: схвал. Рішення Науково-експертної ради з питань нотаріату при М-ві юстиції України 29.01.2009 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001323-09> (дата звернення: 18.02.2018 р.)

103. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. - URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

104. Рішення Галицького районного суду м. Львова у справі № 461/10394/15-ц від 03.11.2015 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53255842> (дата звернення: 23.02.2018 р.)

105. Печений О.П. До питання про природу прийняття спадщини та визначення місця її відкриття. *МЕН*. 2017. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/do-pitannya-pro-prirodu-priynyattya-spadshhini-ta-viznachennya-mistsya-yiyi-vidkrittya/> (дата звернення: 22.02.2018 р.)

106. Про визнання правочинів недійсними: Узагальнення Верховного Суду України практики розгляду судами цивільних справ від 24.11.2008 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-08> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

107. Рішення Самбірського міськрайонного суду Львівської області у справі № 452/2899/14-ц. від 09.10.2014 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40808802> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

108. Рішення Золочівського районного суду Львівської області у справі № 445/649/16-ц від 20.10.2016 р. URL:

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62112784> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

109. Фурса С.Я. Спадкове право: науково-практичний посібник. КНТ, 2008. 1216 с.

110. Заїка Ю.О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні: монографія. К.: НАВСУ, 2004. 288 с.

111. Когут Ю. Презумпції в цивільному праві URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/20938/1/75-Kohut-88-90.pdf> (дата звернення: 19.02.2018 р.)

112. Рабінович П. М. Теорія держави і права: навч. пос.. Львів: Край, 2007. 192 с.

113. Копейчиков В.В. Загальна теорія держави і права. К.: Юрінком Інтер, 1999. 317 с.

114. Завгородня А. Правові презумпції й їх вплив на встановлення істини у цивільному судочинстві. *Підприємство, господарство і право*. 2014. №5. с. 54

115. Узагальнення нотаріальної практики по оформленню спадкових прав приватними нотаріусами, для його вивчення та використання в практичній роботі нотаріусів: Лист Міністерства юстиції України від 11.10.2010 № 31-32/238. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v_238323-10 (дата звернення: 25.02.2018 р.)

116. Дякович М.М., Федорич І.Я. Нотаріальне провадження у спадкових справах: окремі питання прийняття спадщини. *МЕН*. 2012. № 6 (66). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0-d1-80-d1-96-d0-b0-d0-bb-d1-8c-d0-bd-d0-b5-d0-bf-d1-80-d0-be-d0-b2-d0-b0-d0-b4-d0-b6-d0-b5-d0-bd-d0-bd-d1-8f-d1-83-d1-81-d0-bf-d0-b0-d0-b4-d0-ba-d0-be-d0-b2-d0-b8-d1-85/> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

117. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05.2008 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>(дата звернення: 25.02.2018 р.)

118. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України у справі № 6-33цс15 від 08.04.2015 р. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D8FFD2A161B0C3E9C2257E27001CBBF9](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D8FFD2A161B0C3E9C2257E27001CBBF9) (дата звернення: 25.02.2018 р.)

119. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України у справі № 6-30965цс15 від 06.07.2016 р. URL: <http://www.scourt.gov.ua/> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

120. Дякович М.М., Федорич І.Я. Окремі питання нотаріального провадження у справах про прийняття спадщини. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С.17-26.

121. Рішення Карлівського районного суду Полтавської області у справі № 2-о-13/11 від 26.05.2011 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/15825700> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

122. Рішення Охтирського міськрайонного суду Сумської області у справі №2-о-135 від 26.08.2008 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/3033181> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

123. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України № 1382-IV від 11.12.2003 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1382-15> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

124. Реєстрація місця проживання як умова здійснення інших прав. *Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції "Сьомі осінні юридичні читання" (м. Хмельницький, 28–29 листопада 2008 року): У 4–х частинах. Х.: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2008. Ч. 3. С. 78–79.*

125. Правовой статус гражданина в частном праве: постатейный комментарий главы 3 ГК РФ/ Под ред. П.В. Крашенникова. М.: Статут, 2009. 302 с.

126. Гражданский кодекс Украинской ССР: научно-практический комментарий / И.Г. Агапов, М.И. Бару, И.А. Беленчук и др. К.: Политиздат, 1981. 639 с.

127. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. Петроград, 1917. 359 с.

128. Рарог А.И., Грачева Ю.В. Законодательная техника как средство ограничения судебного усмотрения. *Государство и право*. 2002. № 11. С. 93 - 100

129. Кузнецова О.А. Презумпции в гражданском праве. 2е изд., испр. и доп. СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. 347 с.

130. Теория государства и права: учебн. для юрид. вузов и фак-в/ Под ред. В.М. Корельского, В.Д. Перевалова. М.: Издательская группа ИНФРА - М—НОРМА, 1997. 570 с.

131. Кархалев Д.Н. Охранительное гражданское правоотношение. М.: Статут, 2009. 332 с.

132. Рішення Суворовського районного суду м. Одеси у справі № 1527/2162/12 від 21.04.2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22000009> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

133. Рішення Великопетиського районного суду Херсонської області у справі № 649/240/13-ц від 21.04.2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31243823> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

134. Рішення Ямпільського районного суду Вінницької області у справі № 231/182/2012 від 02.02.2012 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21296380> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

135. Серебровский В.И. Фактическое принятие наследником наследства и отказ его от наследства. *Правоведение*. 1972. №3. с. 51

136. Наследственное право/ отв. ред. К.Б. Ярошенко. М.: Волтерс Клувер, 2009. 448 с.

137. Казанцева А.Е. Наследственное право: учеб. пос. М.: НОРМА, 2009. 352 с.

138. Мейер Д.И. Русское гражданское право. М., 1997. Ч. 2. 447 с.

139. Наследственное право. Комментарий законодательства и практика его применения. 6-е изд. перараб и доп. М.: Статут, 2009. 557 с.

140. Наследственное право: учебн. для маг./М.С. Абраменков, П.В. Чугунов/ отв. ред. В.А. Белов. М.: Изд-во Юрайт, 2013. 432 с.

141. Метелев С.Е., Храмцов К.В. Нотариат и реализация наследственных прав: учеб. пособие. Омск: Издатель Васильева В.В., 2008. 199 с.

142. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части третьей (постатейный)/ под ред. Н.И. Марышевой, К.Б. Ярошенко. М.: КОНТРАКТ, ИНФРА-М, 2004. 442 с.

143. Комментарий к Гражданскому кодексу РФ, части третьей (постатейный)/ под ред.. Т.Е. Абовой, М.М. Богуславского, А.Г. Светланова. М: Юрайт, 2011. 736 с.

144. Комментарий к части третьей ГК РФ/ Под ред. А.Л. Маковского, Е.А. Суханова. М.: Юристъ, 2002. URL: <http://knigi.link/pravo-grajdanskoe/kommentariy-chasti-tretey-grajdanskogo-kodeksa.html> (дата звернения: 09.02.2018 р.)

145. Телюкина М.В. Наследственное право: комментарий Гражданского кодекса Российской Федерации: учеб. – практ. пособие. М., 2002. 216 с.

146. Сергеев А.П., Толстой Ю.К., Елисеев И.В. Комментарий к гражданскому кодексу РФ (постатейный). М., 2002. Ч.3. 301с.

147. Лиманский Г.С. Осуществление и защита наследственных прав и интересов: монография. Самара: Самар. Гуманит. Акад., 2006. 90 с.

148. Шевчук С.С. Наследственное право России: учебное пособие. – Ставрополь: СКСИ, 2006. 220 с.

149. Правовой режим наследования (вопросы теории и практики)/ А.Г. Кравчук, В.М. Мелихов, А.Я. Риженков/ Под общ. ред. А.Я. Риженкова. Волгоград: Панорама, 2006. 192 с.

150. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар/ За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубєвої. К., 2008. 740 с.

151. Рішення Київського районного суду м. Полтави у справі № 20-188/11 від 09.12.2011 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19926400> (дата звернення: 15.02.2018 р.)

152. Рішення Баштанського районного суду Миколаївської області у справі № 2-395/09/1402 від 23.06.2009 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5755300>(дата звернення: 15.02.2018 р.)

153. Вахонєва Т. М. Строки (терміни) у цивільному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2005. 223 с.

154. Черногор Н.В. Визначення строків та термінів у спадковому праві України. *Актуальні проблеми держави і права*: збірник наукових праць. Одеса: Юридична література, 2011. Вип. 59. С. 320-329

155. Вахонєва Т.М. Порядок та особливості обчислення строків за новим цивільним законодавством. *Право України*. 2004. № 2. С. 21-26.

156. Гаджиев В.А. Об исчислении срока принятия наследства. *Наследственное право*. 2006. № 2. С. 42- 44

157. Городилова О.О. Строки реалізації права на прийняття спадщини та спадкова трансмісія як особливий випадок набуття спадщини. URL: file:///C:/Users/US/Downloads/VKhnuvs_2008_43_48.pdf (дата звернення: 28.01.2018 р.)

158. Цивільне право України: підручник: у 2 кн./ О.В. Дзера, Д.В. Боброва, Н.С. Кузнєцова та ін.; за заг ред О.В. Дзера, Д.В. Боброва, Н.С. Кузнєцова. К.: Юрінком Інтер, 2004. Кн.1. 640 с.

159. Маковій В.П. Строки прийняття спадщини в цивільному праві. *Південноукраїнський правничий часопис. Проблеми цивільного та господарського права*. 2014. №1. С. 72-75.

160. Узагальнення практики видачі свідоцтв про право на спадщину за наслідками комплексних та цільових перевірок роботи державних нотаріальних контор Кіровоградської області від 25.09.2006 р.: підготовлено відділом нотаріату Кіровоградського обласного управління юстиції. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2006. № 6. С. 148–153.

161. Печений О.П. Деякі аспекти визначення наслідків пропущення строку для прийняття спадщини. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2015. № 6. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/deyaki-aspekti-viznachennya-naslidkiv->

propushhennya-stroku-dlya-priynyattya-spadshhini/(дата звернення: 28.01.2018 р.)

162. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: Лист від 16.05.2013 р. № 24-753/0/4-13. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13> (дата звернення: 26.02.2018 р.)

163. Рішення Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області у справі №442/7460/16-ц від 21.12.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63693057> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

164. Рішення Личаківського районного суду м. Львова у справі № 463/4531/16-ц від 19.12.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63601764>(дата звернення: 25.02.2018 р.)

165. Рішення Перемишлянського районного суду Львівської області у справі № 449/1030/16-ц від 12.12.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63348586> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

166. Рішення Стрийського міськрайонного суду Львівської області у справі № 456/2986/16-ц від 24.11.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63464418>(дата звернення: 25.02.2018 р.)

167. Рішення Стрийського міськрайонного суду Львівської області у справі № 456/3010/16-ц від 30.11.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63425040>(дата звернення: 25.02.2018 р.)

168. Рішення Шевченківського районного суду м. Львова у справі № 466/10353/16-ц від 28.12.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63835581> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

169. Рішення Сокальського районного суду Львівської області у справі № 454/3045/16-ц від 05.12.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63441727> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

170. Рішення Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області у справі №442/7215/16-ц від 01.12.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63274817>(дата звернення: 25.02.2018 р.)

171. Рішення Бориславського міського суду Львівської області № 438/1065/16-ц від 06.12.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63563572> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

172. Постанова судової палати у цивільних справах Верховного Суду України у справі 6-85цс12 від 26.09.2012 р. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/985b558d06b03a12c2257a910027bbe5?OpenDocument>. (дата звернення: 25.02.2018 р.)

173. Завгородян І.М. Застосування презумпцій у спорах, що виникають із спадкових правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія Право. Вип. 28. Т. 1. С. 124 - 127.

174. Постанова судової палати у цивільних справах Верховного Суду України у справі 6-1486цс15 від 04.11.2015 р. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/78753E130CEA4B59C2257EF5004666FD](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/78753E130CEA4B59C2257EF5004666FD) (дата звернення: 25.02.2018 р.)

175. Рішення Сокальського районного суду Львівської області у справі №454/2333/16-ц від 30.11.2016 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63170332> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

176. Рішення Індустріального районного суду м. Дніпропетровська у справі № 2-2419/10 від 17.08.2010 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/11157344> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

177. Рішення Барвінківського районного суду Харківської області у справі № 2-194/2008 від 04.04.2008 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/2311422> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

178. Терехова О.О. Здійснення, охорона та захист суб'єктивних спадкових прав: автореф. ... канд. юрид. наук:12.00.03. Харків, 2012. 18 с.

179. Журба І.О. Сторони як суб'єкти цивільних процесуальних відносин: проблемні питання їх належності та заміни. *Проблеми цивільного та підприємницького права в Україні. Часопис Київського університету права.* -

2014. №1. С. 199 - 203. URL: file:///C:/Users/US/Downloads/Chkup_2014_1_46.pdf (дата звернення: 15.02.2018 р.)

180. Печений О.П. Проблемні питання судової практики у справах щодо визнання недійсними свідоцтв про право на спадщину. *Вісник Верховного Суду України*. № 11(135). 2011 р. С. 23-32.

181. Печений О.П. Перерозподіл спадщини: особливості правозастосування. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 7 (167). С. 40-47.

182. Козир Д.В. Договір охорони: історія становлення та розвитку. *Науковий вісник НАВС*. 2011. №3. 272

183. Спадкове право. Практика застосування нотаріусами України/ за заг. ред. В.М. Марченка. Х.: ФОП Лисяк Л.С., 2012. 736 с.

184. Граніна І.В. Актуальні питання охорони спадкового майна виконавцем заповіту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 7. С. 133-135.

185. Заїка Ю.О. Спадкове право України: навч. пос. . К.: Істина, 2006. 216 с.

186. Коробейникова Т.С. Охрана и доверительное управление наследственным имуществом в российском праве: проблемы теории и практики правоприминени: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03./ Байкальский государственный университет экономики и права. Иркутск, 2009. 21 с.

187. Іванова К.Ю. Склад спадщини: теоретичні та практичні проблеми визначення. *Порівняльно - аналітичне право*. 2015. №5. С. 111-116.

188. Гелич А.О. Об'єкти спадкування за цивільним законодавством України: автореф. дис.....канд. юрид. наук:12.00.03/ НДІ приват. права і підприємництва Нац. академії прав наук України. К., 2011. 18 с.

189. Белов В.А. Особенная часть. Абсолютные гражданско - правовые формы. *Гражданское право*. М.: Юрайт, 2012. Т.3. 1189 с.

190. Иеринг Р. Об основании защиты владения. Пересмотр учения о владении. М., 1883. 179 с.

191. Рішення Галицького районного суду м. Львова у справі № 461/7246/13-ц від 07.03.2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37559240> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

192. Рішення Жовтневого районного суду м. Маріуполя у справі № 263/709/14-ц від 08.02.2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37048335> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

193. Рішення Галицького районного суду м. Львова у справі № 461/13709/13-ц від 13.02.2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37216060> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

194. Рішення Київського районного суду м. Донецька у справі 257/14418/13-ц від 20.11.2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36219360> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

195. Рішення Комунарський районний суд м. Запоріжжя у справі № 333/1572/16-ц від 19.05.2017 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66681899> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

196. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

197. Мачульський І. Спадкування майна, що знаходиться у банківському сейфі (за матеріалами судової практики). *МЕН.* 2015. № 6. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/spadkuvannya-mayna-shho-znahoditsya-u-bankivskomu-seyfi-za-materialami-sudovoyi-praktiki/> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

198. Главач І.І. Теоретико-правові аспекти визначення функцій нотаріуса в спадкових правовідносинах. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки.* 2015. № 2 (I). С. 43-49

199. Кузьмич О.Я. Договори на користь третіх осіб у цивільному праві України: монографія. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2014. 334с.

200. Некіт К.Г. Управління спадковим майном: українські та європейські реалії. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 20. С. 157-161.

201. Щодо практики укладання договорів на управління спадщиною: Лист Міністерства юстиції України № 31-32/1694 від 04.10.2005 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1694323-05>(дата звернення: 21.02.2018 р.)

202. Некіт К. Г. Договір довірчого управління майном: порівняльно – правовий аналіз: монографія. Одеса : Вид. Букаєв В. В., 2012. 184 с.

203. Кухарев О.С. Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна виконавцем заповіту та нотаріусом. *Наукові записки ХЕПУ*. 2005. № 2 (3). С.109-116

204. Остапюк Н. Меры по охране наследственного имущества. *Законность*. 2003. № 12. С. 25-30

205. Гончаренко В.О. Охорона спадкового майна. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 53. С. 212 -217

206. Рішення Миколаївський районний суд Львівської області у справі № 447/2442/13-ц від 08.11.2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35245001>(дата звернення: 02.02.2018 р.)

207. Ухвала Апеляційного суду Львівської області у справі № 447/2442/13 від 29.11.2013 р. URL:<http://reyestr.court.gov.ua/Review/35648724>(дата звернення: 02.02.2018 р.)

208. Рішення Пролетарського районного суду м. Донецька у справі № 262/196/13- ц від 19.02.2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33177459>(дата звернення: 02.02.2018 р.)

209. Рішення Ленінського районного суду м. Кіровограда у справі №2-3536/2008 від 24.11.2008 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4510542> (дата звернення: 02.02.2018 р.)

210. Дякович М.М. Особливості нотаріальної охорони і захисту у спадкових правовідносинах. *Європейські перспективи*. № 1. 2015 . С. 136-140.

211. Харитонов Є.О. Цивільне право України: підручник /Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, О.В. Старцев. Вид. 2-ге, перероб і доп. К.:Істина, 2009. 816 с.

212. Гелич А.О. Відшкодування спадкоємцями витрат, які не входять до складу спадщини. *Правничий вісник університету «КРОК»*.2010. № 5 (1). С. 21-29

213. Рішення Заводського районного суду м. Миколаєва у справі № 487/6563/14-ц від 04.11.2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41237318> (дата звернення: 12.02.2018 р.)

214. Рішення Галицького районного суду м. Львова у справі № 461/356/14-ц від 05.06.2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39123383>(дата звернення: 12.02.2018 р.)

215. Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 24-753/0/4-13 від 16.05.2013 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v-753740-13>(дата звернення: 12.02.2018 р.)

216. Правовий аналіз Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику розгляду цивільних справ про спадкування» від 16.05.2013 р. URL: https://www.freelawyer.ua/ribbenfiles/20160305205028_237845763.pdf (дата звернення: 12.02.2018 р.)

217. Про державну реєстрацію прав власності на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>(дата звернення: 12.02.2018 р.)

218. Рішення Смілянського міськрайонного суду Черкаської області у справі № 2-3108 / 2010 від 18.11.2010 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/12572230> (дата звернення: 12.02.2018 р.)

219. Рішення Смілянського міськрайонного суду Черкаської області у справі №. 2 – 523/2010 від 26.02.2010 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8725094> (дата звернення: 12.02.2018 р.)

220. Рішення Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області у справі № 473/1132/13-ц від 30.04.2013 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31009372> (дата звернення: 12.02.2018 р.)

221. Рішення Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області у справі № 2-1988/11 від 20.01.2015 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42325846#> (дата звернення: 12.02.2018 р.)

222. Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України у справі № 6-2805св10 від 16 червня 2010 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/10121250> (дата звернення: 12.02.2018 р.)

223. Рішення Криворізького районного суду Дніпропетровської області у справа № 177/1937/15-ц/ від 13.11.2015 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54454347> (дата звернення: 12.02.2018 р.)

224. Ярема А.Г., Карабань В.Я., Кривенко В.В., Ротань В.Г. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: у 4 т. К., 2005. Т. 3. 846 с.

225. Рішення Михайлівського районного суду Запорізької області у справі № 2-266 від 14.06.2010 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5275266> (дата звернення: 12.02.2018 р.)

226. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом М-ва юстиції України від 03.03.2004 р. № 20/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0283-04> (дата звернення: 12.02.2018 р.)

227. Рішення Кіровського районного суду м. Кіровограда у справі № 404/7674/13-ц від 27.01.2014 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36948751> (дата звернення: 12.02.2018 р.)

228. Рішення Амур-Нижньодніпровський районний суд м. Дніпропетровська у справі № 2-2418/11 від 14.11.2011 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51436222> (дата звернення: 12.02.2018 р.)

229. Рішення Стрийського міськрайонного суду Львівської області у справі № 2-2740/11 від 30.05.2012 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24281241>(дата звернення: 12.02.2018 р.)

230. Надьон В.В. Обов'язки спадкоємців, що виникають при спадкуванні за законом. *Теорія і практика правознавства*. 2016. №. 1 (9). С. 1-13. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/64229/63893>(дата звернення: 12.02.2018 р.)

231. Черногор Н.В. Відповідальність спадкоємців за борги спадкодавця: проблема потребує законодавчого вирішення. *Часопис цивілістики*. Вип. 15. С. 31-35.

232. Кухарев О.Є. Спадкове право України: навч. пос. URL: http://pidruchniki.com/1534122056976/pravo/vidpovidalnist_spadkoyemtsiv_borgami_spadkodavtsya (дата звернення: 12.02.2018 р.)

233. Главач І.І. Реалізація прав кредитора у спадковому правовідношенні крізь призму законодавчого регулювання. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право*. 2016. №2(14). С. 171-175

234. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин: Постанова Пленуму Верховного Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 р. №5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12> (дата звернення: 12.02.2018 р.)

235. Рішення Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області у справі № 373/1590/16-ц від 02.12.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63229947>(дата звернення: 12.02.2018 р.)

236. Рішення Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська у справі № 199/9449/13-ц від 14.08.2014 р. - URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40139670>(дата звернення: 12.02.2018 р.)

237. Ухвала Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України у справі № 22-ц-24185/10 від 23.03.2011 р. URL:

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14565479> (дата звернення: 12.02.2018 р.)

238. Рішення Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська у справі № 200/11555/16-ц від 02.12.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/68326217> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

239. Рішення Апеляційного суду Автономної Республіки Крим у справі № 22-ц-24185/10 від 14.09.2010 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13105249> (дата звернення: 25.02.2018 р.)

240. Фомічова Н. В. Проблема відповідальності спадкоємця за борговими зобов'язаннями спадкодавця в Україні. *МИТНА СПРАВА*. 2014. №5. Ч. 2. Кн. 2. С. 225-230.

241. Черногор Н. В. Строки та терміни у спадковому праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03/Одеська юридична академія. Одеса, 2011. 20 с.

242. Рішення Заводського районного суду м. Миколаєва у справі №487/12342/14-ц від 13.02.2015 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42878331> (дата звернення: 21.02.2018 р.)

243. Рішення Апеляційного суду Запорізької області у справі № 22-ц/778/1299/16 від 17.02.2016 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56074516> (дата звернення: 21.02.2018 р.)

244. Рішення Вільнянського районного суду Запорізької області у справі № 314/754/15-ц від 25.02.2015 р. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42896247> (дата звернення: 21.02.2018 р.)

245. Фурса Є. І. Спадкові правовідносини у нотаріальній та судовій практиці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/ НАН України, Ін-т д-ви і права ім. В.М.Корецького. Київ, 2004 . 218 с.

ДОДАТОК А СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Список публікацій здобувача:

1. Федорич І. Я. Теоретико-правовий аналіз змісту поняття «здійснення права на спадкування» за Цивільним кодексом України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Випуск 56. С. 285 – 291.
2. Федорич І. Я. Способи прийняття спадщини: теоретично–правовий аналіз спадкового правовідношення. *Адвокат*. 2012. № 10 (145). С. 33-38.
3. Федорич І. Я. Правові аспекти здійснення права на спадкування: способи та форми прийняття спадщини та відмови від прийняття спадщини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. №21. Ч. 1. С. 277-281.
4. Федорич І. Я. Поняття і правові наслідки відмови від прийняття спадщини за цивільним законодавством України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 2 (24). С. 123 – 126.
5. Федорич І. Я. Концепція секундарних прав у здійсненні права на спадкування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Дніпро. 2017. Спецвипуск. Ч. 1. С. 58 – 61.
6. Федорич І. Я. Підстави недійсності правочинів прийняття спадщини та відмови від спадкування: аналіз судової практики. *Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання*. 2017. №3. С. 79 – 81. URL: www.pap.in.ua.
7. Федорич І. Я. Окремі питання здійснення права на спадкування. *Римське право і сучасність (Шерешевські читання)*: матеріали міжнародної наукової конференції (м. Одеса, 04 грудня 2010 р.). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2010. С. 173-177.
8. Федорич І. Я. Правовий аналіз виникнення та становлення окремих інститутів спадкового права: проекція з Римського права. *Право та сучасне суспільство: реалії співвідношення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 30 березня 2012 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2012. Ч. 2. С. 70-72.
9. Федорич І. Я. Теоретико-правовий аналіз змісту спадкових правовідносин. *Роль права та закону у громадянському суспільстві*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2012. Ч. 2. С. 35-36.
10. Федорич І. Я. Щодо ефективності реалізації презумпції прийняття спадщини: аналіз нотаріальної практики. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21-22 вересня 2012 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2012. Ч.1. С.96-99.
11. Федорич І. Я. Презумпція прийняття спадщини як спосіб охорони прав та законних інтересів окремих категорій спадкоємців. *Роль права та закону у сучасному суспільстві*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22-23 вересня 2012 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2012. Т. 1. С. 74-77.
12. Федорич І. Я. Теоретичні аспекти інституту заповідального відказу. *Національна правова система в умовах формування європейського правового*

простору: збірник матеріалів міжнародної юридичної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 10 жовтня 2012 р.). Київ, 2012. С. 203-208.

13. Федорич І. Я. Теоретичний аналіз практичних аспектів реалізації ч. 3 ст. 1268 ЦК України. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: матеріали IV Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (м. Київ, 11 жовтня 2012 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 200-202.

14. Федорич І. Я. Правові аспекти здійснення права на спадкування: способи та форми здійснення. *Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Донецьк, 23-24 березня 2013 р.). Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. С. 37-38.

15. Федорич І. Я. Теоретико-правовий аналіз презумпції належності спадкоємцю спадщини з часу її відкриття. *Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19-20 квітня 2013 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. Ч. 1. С.116-117.

16. Федорич І. Я. Відмова від прийняття спадщини: теоретико-правовий аналіз проблем судової практики. *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 20-21 квітня 2013 р.). Донецьк: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. Т. 1. С.58 – 62.

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Результати дисертації апробовані при обговоренні дослідження на засіданнях кафедри цивільного права і процесу Львівського національного університету імені Івана Франка. Також результати дослідження отримали апробацію на таких науково-практичних конференціях: Міжнародна наукова конференція «Римське право і сучасність (Шерешевські читання)» (м. Одеса, 04 грудня 2010 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Право та сучасне суспільство: реалії співвідношення» (м. Запоріжжя, 30 березня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Роль права та закону у громадянському суспільстві» (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Роль права та закону у сучасному суспільстві» (м. Київ, 22-23 вересня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та сьогодення» (м. Одеса, 21-22 вересня 2012 р.); Міжнародна юридична науково-практична інтернет-конференція «Національна правова система в умовах формування європейського правового простору» (на базі Наукового видання «Актуальна юриспруденція», 10 жовтня 2012 р.); IV Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (м. Київ, 11 жовтня 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику» (м. Донецьк, 23-24 березня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності» (м. Львів, 19-20 квітня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Донецьк, 20-21 квітня 2013 р.).